

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין
משניות

מראי מקומות, ציונים והערות קצרות

במשניות

שבועית

פרק ו' משנה ב' – פרק ח' משנה ז'

חוברת י"ד

בסייעתא דשמיא שביעית פרק ו' משנה ב' עד פרק ח' משנה ז'

פרק ו'

משנה ב

[ב] עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר דשים וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקים כלל
אמר ר' עקיבא כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא:

רע"ב משנה ב

סוריא – ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד, ואינה כא"י לכל דבר מפני שכבשה קודם שכבש א"י כולה, ובקצת דינים עשאוה כא"י
ובקצתן כחוצה לארץ:

עושים בתלוש – אפילו אצל החשודים, ואילו בארץ ישראל תנן לא תבור ולא תטחון עמה:

אבל לא במחובר – כגון מסיקה קצירה וביצירה, ודוקא בשמור אבל במופקר אפילו בארץ מותר, דתניא בת"כ מן השמור אי אתה
בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר. וטעמא דגזור בסוריא במחובר כדי שלא יהיו מניחים את ארץ ישראל והולכים ומשתקעים
בסוריא, ובתלוש התירו כדי שימצאו העניים שבארץ ישראל קצת ריוח בסוריא שהיא קרובה להם, ולא יצטרכו לצאת מארץ ישראל
לחוצה לארץ:

כל שכיוצא בו מותר בא"י – מדאורייתא, כגון תלוש אף ע"ג דמדרבנן אסור בלא שינוי עושין אותו בסוריא כי אורחיה ואינו צריך
לשנות. א"נ הכי קאמר כל שכיוצא בו מותר בארץ במופקר עושים אותו בסוריא אפילו בשמור, אבל במחובר אסור מדרבנן בארץ
אפילו במופקר:

ציונים והערות משנה ב

שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד.

שיטת רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד

מה שמיוחד בסוריא שיש לו מחומרי א"י יותר משאר מקומות הוא משום שהוא כיבוש יחיד, וכמבואר בהדי' בסוגי' בגיטין [ח.], ונחלקו הראשונים מהו בכלל
כיבוש יחיד, ונאמרו בזה כמה שיטות ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו.

בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד.

כתב רש"י בטעמא דכיבוש יחיד – 'דדוד - שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע שהיו כולם וכבשוה לצורך כל ישראל, קודם חלוקה, אבל דוד לא
כבש אלא לצורכו".

מבואר בדברי רש"י שיש כאן ב' תנאים, א' שיהיו כולם ביחד, ב' וכבשה לצורך כולם, והכא בדוד היה חסר בשני התנאים, ויש להסתפק מה היה אי דוד לבד היה
כובשו אבל לצורך כולם או אי מאידך אי כולם כבשוהו לצורך דוד, האם דינו כרבים או כיחיד, וע' רש"י בגיטין [סוף מ"ז]. שרק הביא את התנאי דכולם היו או כולם
לא היו, והשמיט אי היה לצורך כולם או לא, וצ"ע.

והיה נראה בזה דביסוד הדברים איכא רק תנאי אחד, והוא שיהיה כיבוש של הרבים אלא שזה מתקיים בב' אופנים, א' בזה שכולם כובשים בפועל, ב' בזה שהכיבוש
נעשה לצורך כולם, דאז הכובש חשיב כשלוחם שכובש עבורם, ושפיר הזכיר רש"י רק תנאי דלא היו כולם, דמה שלא נעשה לצורכם הוא גם סיבה שלא חשיב שכולם
היו בכיבוש.

והנה מה שהוסיף רש"י 'קודם חלוקה' כוונתו בזה, דאי לאחר חלוקה, א"כ היות וכא"א כבש חלק ידידה, שוב לא היה חשיב שכולם היו בכיבוש, דנתחלקו כא"א
לחלק שלהם, וגם לא היה 'לצורך' כולם, דסו"ס כא"א כבש לצורך עצמו.

בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד.

וע' רמב"ם תרומות [פרק א' הלכה ב'] דלא התנה שיהיו כולם רק כתב, 'כובש אותם מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל', ואיכא בזה כמה דיקדוקים דלא כרש"י
דמשמע דא"צ שכולם יהיו בכיבוש וסגי במלך, וגם א"צ שיהיה לצורך כולם וסגי בזה שזה לדעתם, וגם א"צ כולם וסגי ברובם [ומסתמא דגם רש"י מודה דרובו סגי],
ובסוף דבריו כ' שם 'ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו', והכא
משמע איפכא מרש"י שכתב שחילקו קודם.

אכן עיקר הטעם בזה לא מובן, וכבר תמה בדבריו במהר"י קורקוס, ובחזו"א שביעית [סימן ג' – ס"ק א'] הוסיף דאדרבה היה יותר לצורך כולם לפני חלוקה.
וי"ל דרש"י כתב 'לצורך' והר"מ כתב 'לדעת', וי"ל דאי לא היו חולקים בחלוקה, אז לא היה כא"א מסכים לכיבושו של שבט פלוני במקום פלוני, דאף דכבר ידעו
את החלקים, ויהושע ידע שכא"א ילך לכבוש חלקו, אכן הואיל ולא היתה חלוקה, א"כ הגבולות ביניהם עדיין לא היו ברורים וא"כ לא תהיה הסכמה על הכיבוש
במקום הגבולות שבין החלקים, ושוב לא מהני מה שאח"כ יתברר ע"י החלוקה, דסו"ס עצם הכיבוש היה בלי הסכמת כלל ישראל וכלי דעתם, ומה"ט סובר הרמב"ם
שהוצרכו לחלק לפני כן.

ואולם לרש"י שצריכים לצורך כולם – לדידיה מוכרחים שהכיבוש יהיה לפני החלוקה, וכנ"ל.

ביאור בדנין של הסיפרי, ומה זה שיך לכיבוש יחיד.

שיטת התוס' בגיטין [שם ד"ה כיבוש] אינו כרש"י והרמב"ם, וכתב שאף מה שיחיד כובש הוא בכלל כיבוש לגמרי כדדרשינן מקרא של "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם", אלא כיבוש יחיד הוא מה שנכבש קודם שכבשו כל א"י שהובטח לאברהם כדדרשינן בספרי "סמוך לפלטורא שלך לא הורשת - פירוש יבוס - ואתה הולך וכובש סוריא", וכ"כ בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש יחיד].

ולדברי הסיפרי מבואר מהמחלוקת דכיבוש יחיד שמי' כיבוש או לא הוא האם הן תנאי דבעינן סמוך לפלטרין הוא לעיובא, ולכן לא חיילא קדושת א"י או לא. והנה לפירושו צ"ב מהו הלשון כיבוש "יחיד ורבים", ועיין ברמב"ן [סוף פ' עקב] שפי' דלסיפרי מיקרי כיבוש יחיד - והיינו מדעת עצמו דאם היה כדן וכסדר התורה או ממילא היה עפ"י רבים דהיינו עפ"י סנהדרין ואו"ת, אכן היה שלא כסדר התורה וממילא לא היה עפ"י סנהדרין ואו"ת, וזה מיקרי כיבוש יחיד, שהוא דעת יחיד. ויש לעיין, דסו"ס אין החיסרון בזה שהוא "יחיד", רק בזה שהוא שלא כסדר ושלא כמצות התורה, וכן הוא ממש לשון הרמב"ן שכ', "ומפני שלא נעשה הכיבוש ההוא כמצות התורה אמרו מקצתם לא שמי' כיבוש", ומה הדגישו הכא יחיד ורבים.

ועיין בריטב"א גיטין [ב'. בסוד"ה אשקלון] שביאר כהרמב"ן אבל בשינוי קצת, ומשמע שם דמה שהוא שלא כסדר שצריכים לעשות הוא רק סיבה שאין כאן "הסכמת כלל ישראל" ואינו חיסרון מצד עצמו, והחיסרון בהסכמת כלל ישראל דממילא הרי"ז כיחיד, וצ"ל "דיחיד" אין הכוונה לאפוקי מרבים, אלא "יחיד", הכוונה עפ"י החלטתו ודעת עצמו, ואם זה עפ"י תורה א"כ אין זה דעת "עצמו" ודו"ק, וכן נראה מדברי התוס' בב"ב [צ': ד"ה כן] עיי"ש היטב - ונכון ופשוט הוא. ולפי"ז א"צ לומר דפליגי אי הסדר בכיבוש הוא לעיובא, דיש לומר דכולם מודי שלא מעכב, ורק דעי"ז נעשה לכיבוש יחיד, ופליגי בכיבוש יחיד. ואגב יש לדקדק ברמב"ן שכ' על כיבוש יחיד דאי לאו כיבוש "דינו כחול" למצוות", והוא כלשון הרמב"ם [פ"א - ה"ב] שכ', "אינו נקרא כא"י כדי שיהגו בו המצוות", והביא מהה"ר קורקוס את דברי הכפתור ופרח שדייק ששאר מעלות דא"י יש לו.

ב' דרכים בתוס' עפ"י הסיפרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות

אולם במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] הבין שיש כאן ב' דרכים שונים בשיטת התוס' עפ"י הסיפרי - דבתוס' בגיטין משמע שיש הלכה בסדר הכיבוש, ואין זה ענין לאם עשה כדן או ברשות או שלא עשה ברשות, אבל בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] כתבו מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ועיי"ש שיהיה נפ"מ לגבי סורי' בכיבוש שני שלא מוטל עליהם כיבוש כלל, עיי"ש - וזה יבואר להלן.

ביאור חדש בשי"ר ש"י האין למד את הסיפרי - דלא שיך למחלוקת בכיבוש יחיד.

ולכאור' לרש"י צ"ע מהסיפרי, וכקושי' התוס', ונקדים בזה בדברי רש"י בע"ז [כ': וז"ל: - "סוריא - ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחבריה לקדושת ארץ ישראל שלא על פי הדבור ובלא ששים ריבוא וקרי ליה כיבוש יחיד".

הרי שהזכיר גם שלא היה עפ"י אורים ותומים וגם שלא היה ששים ריבוא, ויתכן לפרש דכוונתו לתרתי, א] החיסרון של ששים ריבוא הוא הטעם דהו"ל יחיד, ב] מה שהוסיף דלא היה עפ"י הדיבור הכא כוונתו לסיפרי, אלא דצ"ב מהו הצירוף.

ואולי יש לומר כהריטב"א דמה שלא היה עפ"י הדיבור הוא סיבה שלא היה הסכמת כלל ישראל, אכן לפי מה שנתבאר לעיל שלפי רש"י הכל תלוי ב"צורך" ולא ב"הסכמה" - ודלא כהרמב"ם - אין לומר כן - ושוב צ"ב.

ונראה עפ"י מה שמצאתי שם במאירי שנקט מפורש שכיבוש יחיד היינו שלא עפ"י דעת רוב ישראל, וכתב דאף למ"ד דכיבוש יחיד שמיא כיבוש, הא סו"ס אינו כא"י ממש, ומה"ט הקילו בו לדונו כחול"ל לענין שכירות בתים ולענין טומאת ארץ העמים, והטעם דאינו כא"י ממש היינו משום טעמא של הסיפרי, והיינו, שזה שהיה שלא כסדר התורה גרם דלא חיילא בו קדושה גמורה כא"י ממש.

ואולי זהו נמי ש"י רש"י ליישב הסיפרי, ואולי זהו כוונתו שהיה שם שלא עפ"י דיבור, דהיינו הסיפרי, דבא לבאר למה הקילו שם לענין שכירות בתים למ"ד שמיא כיבוש.

מוכח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דחמיד לא בעינן אורים ותומים.

ונראה שהדברים מוכרחים - הרי עיין במקד"ד [ריש תרומות סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה כתב רש"י ז"ל עמוד 361] שהביא את דברי רש"י הללו דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד מפני שלא היה עפ"י הדיבור - והיינו דלא היה ע"י האורים ותומים ע"ש.

ותמה בדבריו - דהא בכיבוש עזרא לא היו שם אורים ותומים ולא אשתמיט בשום מקום דקדושת עזרא חשיב כיבוש יחיד, וביאר בזה עפ"י מה שחילק לעיל בין מה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל למה שהוא לא בתוך הגבולות, דבתוך הגבולות לא בעינן קידוש וסגי בכיבוש ומחוץ לגבולות בעינן קידוש - עיין בזה לעיל [משנה א].

ועפ"י זה מבוארים נמי דברי רש"י הכא, דלפי"ז אתי שפיר דרק לגבי הדין קידוש הוא דצריכים אורים ותומים, וכמו קידוש העזרה דבעינן אורים ותומים, וזה דוקא בסוריא שהיא מחו"ל והוסיפו על ארץ ישראל וצריכה גם קידוש.

ודייק שכן נראה ממה שכתב רש"י [שם] סוריא ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחבריה לקדושת ארץ ישראל כו' ע"ש, היינו דעביד תרתי א] כיבשה ב] חיברה לקדושת ארץ ישראל, ולזה צריך אורים ותומים, אבל קדושת עזרא היתה בארץ ישראל עצמה הלכך א"צ לזה רק כיבוש ולא בעינן לזה אורים ותומים.

ומעתה יש לעיין - שאם מטעם אחר לא מהני הכיבוש של סורי' - א"כ מה זה שיך למחלוקת של כיבוש יחיד - הא בלאו הכי איכא חסרון אחר מצד זה שחסר באורים ותומים וא"א לחברה לארץ ישראל.

וע"כ שבא לבאר למה גם למ"ד דשמיא כיבוש דאכתי אינה בדרגת א"י, דלא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל, אלא דלמ"ד לאו שמיא כיבוש נחחדש עוד, דלא רק דחסר ב'קידוש' לחברה אלא שחסר בעיקר הכיבוש עצמו, וכל סברת הסיפרי אינו אלא לבאר למה לא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל - דהיה שלא עפ"י הדיבור - והיינו דמחמת הטענה של הסיפרי.

ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיא כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש.

עפ"י יסוד זה יישב המקד"ד קושי' חמורה - דהנה, כתב הרמב"ם [תורמות פ"א ה"ן] דעכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא ה"ה בקדושתה לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות כו' ע"ש, ומדברי הרמב"ם נראה דקנין חשיב ככיבוש, דאם יש קנין לעכו"ם אם חזר ולקח ישראל היתה חשיב ככיבוש יחיד, אבל כיבוש יחיד מיקרי, ועיין בהערה¹ שהבאנו את המקור לזה.

אולם יש להקשות - דלפי"ז דיחיד שקנה קרקע שאין בה קדושה חשיב ככיבוש יחיד, דא"כ למ"ד כיבוש יחיד שקנה קרקע בחו"ל תתחייב במעשרות מן התורה מדין כיבוש יחיד, ולא שמענו לשום מ"ד דקרקע של ישראל בחו"ל יהיה חייב במעשרות מן התורה.

אולם לפי הנ"ל א"ש דנהי דקנין יחיד חשיב כמו כיבוש - אך בחו"ל לא סגי בכיבוש דבעינן גם 'קידוש' ומשום הכי יחיד שקנה קרקע בחו"ל פטורה לכ"ע, אבל דברי הרמב"ם איירי בארץ ישראל דא"צ קידוש כי אם כיבוש, ולכן שפיר מהני אם קנה הישראל אה"כ אחר שהופקעה מקדושתה הוי כיבוש יחיד.

ביאור בשיטת הרמב"ם.

דרכו של הרב אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד.

והנה, ש"י הרמב"ם תמוה, וכבר תמה בזה בדבר אברהם [ח"א סי' י' ס"ק ח'], דהרמב"ם כתב בהדי' [שם הל' ב'] דבעינן כיבוש רבים מדעת רוב ישראל ושוב הביא [בהל' ג'] דהטעם בסורי' הוא מטעם הסיפרי, וצ"ב.

¹ והמקד"ד הביא מקור לחידושו זה דקנין חשיב ככיבוש - דמקורו הוא מהירושלמי [דמאי פ"ה ה"ח] בההיא דמעשרין משל ישראל על של עכו"ם, ואמרינן שם מתני' דר"מ דאמר אין קנין לגוי בארץ ישראל לפטור מן המעשרות כו', ר"א בשם ר"ל טעמא דר"מ והתנהלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוה הקיש אחוה לעבדים, מה עבדים אתם קונין מהם ואין הם קונין מכם אף אחוה אתם קונין מהם והם אין קונין מכם ע"ש, והיינו לענין קדושה, ואמרינן דהם אין קונין מכם להפקיע מקדושתה אבל אתם קונין מהם לקדושה, ומוכח דקנין מחייב במעשרות כמו כיבוש, ויחיד שקנה הוי כמו כיבוש יחיד.

ואין לומר ע"ד הרמב"ן בתוס' שיחיד הכוונה דעת יחיד והסיפרי הוא טעם שנעשה לדעת יחיד, דמפורש בתוס' שיחיד שיעשה כדן תורה מהני וברמב"ם מפורש שיש תנאי של רבים, ואין לומר ע"ד המאירי ברש"י, שהרי זהו למ"ד כיבוש יחיד שמייה כיבוש, והרי הרמב"ם פסק בהד"י דלאו שמי' כיבוש. ותי' בדבר אברהם שבאמת היה כיבוש רבים, דכתב הרמב"ם שהיה עפ"י ב"ד הגדול - וזה מיקרי דעת רבים ורוב ישראל, וכן מפורש בהל' מלכים [פ"ו ה"ה] שזה מיקרי רבים, רק להיות נעשה שלא כדן בטל הבי"ד גדול, וממילא אין כאן רבים. נמצא דכל החילוק בין הרמב"ם להתוס' הוא דלשניהם הסיפרי הוא סיבה להפוך את דוד ליחיד, אך הנפ"מ הוא, דלפי התוס' יחיד' היינו דעת יחיד נגד התורה, ומנהי דעת יחיד כשאנו נגד התורה, ולרמב"ם יחיד' היינו דעת יחיד גם בלי שיהיה נגד התורה, רק דהכא היה ע"י רבים בזה שהורו ב"ד, ומה שהיה כנגד התורה ביטל את הדין רבים.

ונראה לדייק ברמב"ם שאין זו כוונתו, שהרי על כיבוש יחיד כתב הרמב"ם "שאינו כא"י למצוות", ובסורי' כתב "דמכלל חו"ל יצא ולהיות כא"י לא הגיע", ומשמע דגם לגבי עיקר מעלתה חסר, ודלא ככיבוש יחיד דרק חסר במצוות - וכדדייק הכפתור ופרח - ומשמע דתרתני ניהו.

דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש שמייה כיבוש או לא - דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

והגר"א קוטלר [אוסף חידושי ומשנת ר"א סימן ז'] ביאר באופן אחר, דיש לעיין דאף דלא היה כסדר, הא סו"ס גירשו את הז' עממין ולמה לא מהני מה שישבו שם ישראל אח"כ, וע"כ צ"ל דיש הלכה דגוף "המעשה כיבוש" מקדש והיכא דלא היה "מעשה כיבוש" רק שהיה כבושה תחת ידיהם דזה לא סגי.

אלא דיי"ל דזה תלוי בפלוגתא דכיבוש יחיד, דלעולם י"ל דכולהו מודי דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש, אך זהו רק דאינו מעשה כיבוש, אך מה שהיה כבושה תחת ידי ישראל זה יהני שיתקדש, וע"כ צ"ל כנ"ל שצריכים "מעשה כיבוש", וי"ל א"כ דלמ"ד שמייה כיבוש הכוונה דא"צ מעשה כיבוש - ונמצא ששורש פלוגתתם הוא אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

ולפי"ז לעולם החיסרון בכיבוש שלא כסדר אינו חיסרון דכיבוש יחיד, ומה דתלתה בגמ' בהך פלוגתא, היינו משום דתרווייהו תולים בספק זה, האם צריכים מעשה כיבוש או לא.

בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול.

ועי קרן אורה ביבמות [פ"ב: ד"ה ארץ ישראל, סוד"ה ונראה דע"י קנין] שהק' על ר"מ שאכל בבית שאן הואיל ולא כבשום עולי בבל, דקשה דהא ס"ל לר"מ דכיבוש יחיד שמי' כיבוש, והקרקע שם היה של ישראל, ותיירך דצריך להיות דוקא ע"י כיבוש, וזהו דלא כהגר"א דלמד דאין הלכה של מעשה כיבוש למ"ד כיבוש יחיד שמי' כיבוש, אך הק' על עצמו מלשון הרמב"ם בתרומות [פרק א' - הלכה ח'] דמבואר דבחזור ישראל ולקח קרקע שמכר לעכו"ם דמיקרי כיבוש יחיד, ותי' הקושי' על ר"מ שא"א לעשות כיבוש יחיד רק על דבר שקרוב וסמוך לגבול, ולא באמצע חו"ל - וע"ע לעיל מה שהבאנו בזה עור מהמקד"ד שיש שני דינים בכיבוש וקידוש - ולכן לא מהני קנין של יחיד בכל מקום בחו"ל.

והנה ז"ל רש"י בע"ז "סמוכה לא"י וכיבשה דוד וחיברה לקדושת א"י" - ונראה דעיקר דינו של הקרן אורה מפורש כאן בדברי רש"י, ועוד נראה לדייק דגדר הכיבוש יחיד הוא "חיבור לקדושת א"י", שממשיך את הקדושה מא"י, ולפי"ז מובנים עיקר יסוד דברי הגר"א ק"צ"ל למה א"צ מעשה כיבוש, דמתי צריך מעשה כיבוש היינו להחיל בתחילה את עיקר קדושת א"י, דזה בעי מעשה כיבוש, משא"כ הכא דרק "ממשיך" את הקדושה.

דרך נוספת ברמב"ם - קרן אורה.

ולענין הקושיא הנ"ל אמאי לדעת הרמב"ם תלינן סוריא בדין כיבוש יחיד והלא העיקר הוא שכבשו קודם שכבש מקומות הסמוכין, עיין בקרן אורה [שם] בקצרה - והרחיבו בזה בחי' ר' שמואל [גיטין ח:]: ובמעדני ארץ [פ"א מהל' תרומות ה"ג ס"ק א' ד"ה וגם] שביארו בטעמא דסיפרי שזה מפני חטא שלא גמר לכבוש מה שמחוייב לכבוש קודם ולכן לאו שמייה כיבוש, מיהו חובת כיבוש רמיא על הרבים ולא היחיד, ולכן טעמא דסיפרי שייך רק על הציבור, אבל יחיד שכבש ליכא למימר דלאו שמייה כיבוש מחמת האי טעם, שהרי אין עליו שום חטא, ולכן הוצרך לטעם שגם מה שכבש יחיד לאו שמייה כיבוש.

כיבוש עולי בבל בסורי'.

כפלוגתת הרמב"ם ורמב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסורי', ושיטת הר"ש בזה.

הנה קי"ל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, אלא קדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא, ויש לעיין אי סוריא הוא בכלל קדושה שנייה או לא, ופליגי בזה הרמב"ם והראב"ד [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ח], דלדעת הרמב"ם כבשו עולי בבל סוריא ולפי ההראב"ד לא כבשוה.

והר"ש ג"כ ס"ל דעולי בבל כבשו סוריא, דהנה כ' הר"ש דתנא דידן ס"ל דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש מדמקיל בסוריא יותר מבא"י ואי שמייה כיבוש אין להקל, וכ' במעדני ארץ [סימן ח' ס"ק ג'] דדבריו קשים שהרי הר"ש כתב לעיל [משנה א'] דגבולות עולי מצרים שלא כבשו עולי בבל שוין לסוריא משום דקדושה ראשונה בטלה, וא"כ אפי' למ"ד כיבוש יחיד שמייה כיבוש מ"מ כיון דלא כבשוה עולי בבל שוה לדין מקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב.

ובע"כ צ"ל דס"ל להר"ש דעולי בבל כבשו גם סוריא, ולכן למ"ד שכיבוש יחיד שמייה כיבוש הרי הוא כא"י גמור וחמור טפי ממקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב, וקר"ה היא למה אין דין סוריא חמור כמו מקומות שכבשו גם עולי בבל, וע"כ הוכרח לפרש דמתני' אויל למ"ד דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש.

קושיא הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמייה כיבוש או לא.

הנה הגר"ח הקשה קושיא עצומה [בחי' על הש"ס גיטין דף מ"ז] שאם עולי בבל קנו סוריא מהו הנפק"מ אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש או לא, והלא אפי' אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש מ"מ אינו אלא קדושה ראשונה וקדושה זו בטלה, ומה שנתקיים לעולם הוא קדושה שנייה וכיון שקנו עולי בבל גם סוריא הוי בכלל א"י אפי' אם כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש - ועיין בזה לעיל [משנה א'] שהבאנו את תשובת הגר"ח בזה, והבאנו תירוץ נוסף מהמקד"ד.

בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסורי' היה חסרון נמי בכיבוש שני בסורי'.

אולם כבר העיר בזה במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] דעיקר הקושי' תלויה בטעמים למה סורי' היא כיבוש יחיד - וכדלהלן:

מתחילה העיר דלפי מה שהבאנו בשיטת רש"י בע"ז [כ' סוף ע"ב] י"ל דלעולם כבשוה עולי בבל אלא דכמו דקדושה ראשונה היה כיבוש יחיד משום דהיה שלא באורים ותומים ה"נ קדושה שניה דבימי עזרא לא היו אורים ותומים, מיהו שאר קדושת עזרא שהיה בארץ ישראל א"צ לאורים ותומים, אך סוריא שהיא מחו"ל וצריך להוסיפה על ארץ ישראל וצריכים גם לקדשה, א"כ כמו שבראשון שהיה שלא באורים ותומים ולכן היה כיבוש יחיד ה"ה שגם בכיבוש שני איכא להאי חסרון עצמו, ועיין בהערה ².

עוד העיר בזה לשיטת התוס' [גיטין ח'. ד"ה כיבוש יחיד] ועוד ראשונים דסוריא הוא כיבוש יחיד מפני שדוד כיבשה קודם שכבש את כל ארץ ישראל, וא"כ יש לומר דלעולם בסוריא כבשוה עולי בבל ומ"מ הוי כיבוש יחיד משום דגם עולי בבל כבשוה קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, דהא אמרינן בחולין [ז']. דהרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל.

עוד יצא לדון בזה דלדרכו של התוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] משמע דלא כהתוס' בגיטין - שאף ששניהם למדו עפ"י הסיפרי - אך בתוס' בע"ז מבואר שעיקר הסברא בזה היא מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ולא שהוא דין בעלמא בסדר הכיבוש שלא חל שלא כסדר - אלא שלא חל כיון שזה שלא ברשות ושלא כדן.

והעיר הערה גדולה - דלפי"ז היה נראה דזהו דוקא בראשון שהיה עליהם 'החובה' לקדש את כל ארץ ישראל כמו שכתבו התוס' יבמות [פ"ב: ד"ה ירושה], אבל בשני שלא היה עליהם החובה לקדש את כל ארץ ישראל וכמו שכתבו התוס' שם, אז היו רשאין לכבוש את שאר המקומות אף קודם שכבשו כל ארץ ישראל כיון דלא היה מוטלת עליהם החובה כלל לכבוש את כל ארץ ישראל, דאלת"ה צריך לומר דאף בשני עשו שלא ברשות במה שהחזיקו בסוריא קודם שהחזיקו בכל ארץ ישראל וקשה לומר כן.

² והיינו שיש להעיר בדברי המקד"ד אינם עולים יפה לפי מה שרצינו לחדש לעיל ברש"י דטעמא דאורים ותומים אינו ענין לכיבוש יחיד - אלא דזה בא לבאר למ"ד שמייה כיבוש למה אינה בדרגת שאר א"י.

עוד יצא לרון בזה לפי שיטת רש"י [גיטין ח': ד"ה כיבוש] דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד משום דדוד כבשה לצורכו ולא לצורך כל ישראל, וא"כ ודאי קשה דאי כבשה עולי בבל א"כ היתה אז הכיבוש לצורך כל ישראל.

ישוּב לעיקר הקושי – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון.

ויישב בזה במקד"ד דאפשר דכיון דקדושת עזרא מפקין לה בסדר עולם מדכתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה כו', לא היה להם רשות לקדש רק מה שנתקדש בראשון, וא"כ אם נתקדשה סוריא בקדושת עזרא תלוי אם נתקדשה בראשון, ותלוי אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש.

ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסוריא אי לא היה בו כיבוש עולי בבל.

אולם אכתי דעת הראב"ד צ"ב, שלפי מה שהוא סובר דלא כבשו עולי בבל את סוריא – א"כ מה מהני שכיבוש יחיד שמייה כיבוש והלא קדושה ראשונה בטלה, ואמאי אמרין שלמ"ד כיבוש יחיד שמייה כיבוש אין קנין לעכו"ם בסוריא יותר משאר מקומות שבחו"ל, ואמאי פליג המ"ד דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש וס"ל שיש קנין לעכו"ם בסוריא.

ועיין בזה במשנת ר"א [זרעים – סוף סימן ז'] שאף שהדינים של קדושה ראשונה בטלו מ"מ שם ארץ ישראל לא בטלה, שאף אם חובת תרו"מ הוא מדרבנן דבטלה קדושה ראשונה – מ"מ עצם הקדושה של ארץ ישראל באשר הוא א"י הוא עדיין מה"ת וכעין זה מצאנו ברמב"ם שתרומה אף בזמן עזרא אינו אלא מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, ומ"מ פשוט שאין קנין לעכו"ם בא"י, והיינו דאין עצם הקדושה נפקעת כיון דעצם הקדושה הוא מה"ת ממילא לא נפקע גם החיוב מדרבנן ע"י הקנין של העכו"ם.

ומעתה יש לומר עוד – דכיבוש עולי מצרים אחרי קדושת מה"ת לענין חלה אף שאינו קדוש לגבי מעשר – אבל החיוב דרבנן תלוי בקדושת הארץ דכל דחשיב א"י מה"ת חייבו חכמים בתרו"מ מדרבנן, וכיון דלגבי עצם הקדושה אין קנין לעכו"ם להפקיע שהיא דבר תורה, ממילא חייב מדרבנן, אבל אי כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש א"כ כל הקדושה היא מדרבנן ושפיר יש קנין לעכו"ם להפקיע מתרו"מ.

בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ.

עוד ביאר בזה בקה"י [שביעית סימן י"ד] דאף אי קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא אבל אכתי איכא הרבה דינים של א"י שקיימים בכיבוש של עולי מצרים, והדברים מתבארים עפ"י מה שחילקנו במילואים [סוף הפרק משנה א'] שיש ב' דינים בקדושת ארץ ישראל, דין הקדושה ששייכת לשכינה ולסגולות שיש בארץ ישראל, ויש גם דין קדושה לגבי המצוות שבארץ ישראל, ותרתין ניהו, ונתבאר שם דמתחלקים הדינים זה מזה בכיבוש עולי מצרים בלי כיבוש עולי בבל, דליכא קדושה לענין המצוות, ואיכא קדושה לגבי שכינה וסגולות ארץ ישראל, ובעבר הידרין הדין הפוך, ששם יש מצוות התלויות בארץ, וליכא קדושת שכינה.

ובזה מתבארים דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין [פרק ד', הלכה ו'] שסמיכת זקנים הנוהגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכדומה הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרב"ז [שם] שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקה עולי מצרים כי קדושת הארץ שווה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור ופרח, והיינו שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה כשבטל הכיבוש, והרי סמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לעצם קדושתה שנובעת מהשראת שכינה בתוכה.

ועפ"י זה ביאר הקה"י דלענין זה אהני לן כיבוש יחיד להיות כיבוש – דנפ"מ לגבי כל הדינים הללו, והוסף דה"ה דינא דהכל מעלין לארץ ישראל אכתי קיים אף בלי קדושה שניה, וכן הדין ארץ ישראל לגבי ערלה, וכמבואר במלושוי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' וסימן י"ז באורן].

ועי"ש עוד שצ"ח לדברי החזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ו] בביאור שיטת הראב"ד.

חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

והנה אף למ"ד כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש וסוריא אינו חייב בתרו"מ אלא מדרבנן, מ"מ חמיר טפי משאר מקומות הסמוכים לא"י כמוש"כ בחלת לחם [סי' א' סוף ס"ק נ"ד].

עוד חומרא איכא בסוריא דרק סוריא נתנו לה דין א"י מדרבנן – עיין זה בחי' הגר"ח [פ"א מהל' תרומות הכ"ב], אבל בשאר מקומות אף שחייבים במצוות התלויות בארץ מדרבנן מ"מ אינן בכלל א"י אף מדרבנן.

ולפי זה כ' הגר"ז במנחות [מהדו"ת מ"ה:] ליישב הקושיא דמ"ש עומן ומואב ומצרים ובבל שאע"פ שהן חייבין בתרומה ומעשרות מדבריהם אבל אין מביאין מהן ביכורים, משא"כ סוריא חייב ביכורים, וע"ז כתב שאלו מקומות הסמוכים לא"י אין להן דין קדושת א"י ומ"מ חייבין הן בתרו"מ מדרבנן, והנה מה שתקנו חכמים לחייב מיהת מדרבנן שייך רק בתרו"מ שאינו תלוי בקדושת א"י, אבל ביכורים תלוי בקדושת א"י ולכן אין לחייב מקומות אלו בהבאת ביכורים, ורק סוריא שנתנו לה דין א"י מדרבנן – התם איכא לחייב בביכורים דרבנן, ועיין מה שנתבאר בזה בפרי עץ חיים [ביכורים סי' מ"א].

בדין עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר.

בטעמא דעושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר.

מלאכות במחובר היינו קצירה וביצירה ובתלוש היינו דישה וזורה וכמבואר במשנה – ועיין בר"ש הביא מהירושלמי – עושין בתלוש בסוריא כו' אמר רבי אבהו שלא יהו הולכין הולכין ומשתקעין שם, בתלוש למה הוא מותר, מן גו דו חמי רווחא קריב לא נפיק – והיינו שהתירו בתלוש כדי שימצאו עניים קצת ריוח בסוריא שהיא קרובה להן ולא יצטרכו לצאת מא"י לחו"ל.

טעם החילוק בין מחובר לתלוש מטעם שלא ישתקעו בסוריא – דמצאנו חומרא בסוריא יותר מארץ ישראל שגם בלי דין שמור איכא איסור קצירה.

ויש לעיין למה בעינן טעם חדש לאסור עבודה במחובר מטעם שלא ישתקעו בסוריא, תיפול"ל דסוריא כארץ ישראל לכל דבר מדרבנן, וכמו דא"י אסור בעבודת קרקע בשביעית ה"ה סוריא.

ועיין בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"א] שביאר בזה, ונקדים – דכבר הבאנו לעיל [משנה א'] כמה פירושים במה דתנן ד"נאכל" במקומות שהחזיקו עולי מצרים, [או שאם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גידולים, או שנאכל לאחר שביעית בלא ביעור, או שנאכל היינו היתר אכילת ספיחין, או שנאכל בלי קדושת שביעית], עכ"פ – הבאנו מהמשנה למלך [פ"ד הכ"ו] שנסתפק בכוונת הר"ש, אי יש בו קדושת שביעית באכילתה או לא ומן הסברא נקט דאין בו קדושת שביעית כלל, וכן שיטת השנות אליהו – ולפי"ז יצאנו לרון דאם אין בהן קדושת שביעית ה"ה שאין בהן דיני הפקר, דכפשוטו הפקר הפירות תלוי בקדו"ש – ועיין לעיל [משנה א'] מה שיש לרון בזה.

עכ"פ אי נימא כן – אז יתחדש דקצירה מותרת כדרכו בכל פירות במקומות שהחזיקו עולי מצרים, דשיטת הר"ש הוא שא"צ שינוי בקצירה אלא בשמור ולא בהפקר, ואם אין חובת הפקר אין איסור שמור ול"צ שינוי בקצירה, ועיקר מלאכת קצירה בשמור לפי הר"ש – היינו כדי שלא ינהיגו בעלות, ומעתה קשה, דבסוריא תנן שאין קוצרין ואין בוצרין אלא בשינוי והיינו בשמור כמש"כ הר"ש, הרי להדיא שקצירה אסורה כדרכה בשמור אף דליכא חיוב הפקר וליכא איסור בזה שנוהג בעלות, וביאר החזו"א דלפי"ז למדנו חידוש – שיש חומרא בסוריא טפי מארץ ישראל.

ומה"ט ביאר החזו"א דא"א לפרש שעבודת מחובר אסורה בסוריא מטעם שסוריא הוא כא"י שהרי חזינן דחמור טפי מא"י, דאילו א"י מותר לקצור כדרכו כשאין בו קדו"ש אבל בסוריא אסור – ועכ"ל שהטעם בזה הוא משום גזירה שלא ישתקעו שמה, ומהאי טעמא בעינן לגזירה זו ולא סגי במה שסוריא הוא כא"י.

ביאור שיטת הרמב"ם דסוריא יותר קל משאר עולי מצרים – כיון דהוי כיבוש יחיד.

אולם לפי דעת הרמב"ם שמקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל יש להם קדו"ש שהרי לשיטתו רק ספיחין מותרים – עיין בזה לעיל [משנה א'] – וא"כ גם בסוריא ראוי להיות לו קדו"ש כמקומות אלו ואסור בעבודת קרקע ולא נאכל אלא בקדושת שביעית, וגם עבודת תלוש אסור, דרק ספיחין הותרו, וא"כ אמאי התירו עבודת תלוש ועוד דלמה בעינן לטעם גזירה שלא ישתקעו לאסור עבודת מחובר.

וכתב בזה החזו"א [שם בהמשך] שמוכרח מזה שהיה ראוי להקל בסוריא יותר מכיבוש עולי מצרים בארץ ישראל - אף במחובר - וזה משום דמעולם לא היתה עליו קדושת א"י מה"ת - דאזלינן למ"ד כיבוש יחיד לאו שמה כיבוש - ומה"ט באמת מקילין לענין עבודה בתלוש יותר משאר מקומות שבא"י, ולכן בעינן לטעם שלא ישתקעו להגביל קולא זו לתלוש ולא למחובר.

אולם במעדיני ארץ [סימן ח' ס"ק ה'] יצא לרוב בדברי החדש - דאדרבא - יש לומר דלעולם גם הרמב"ם סובר שאין קדושת שביעית בסוריא וכן בכיבוש עולי מצרים, דכן מדוייק בדבריו בהלכות [פרק ד' הלכה כ"ו והלכה כ"ז] דדן רק מצד עבודה וספיחין, ולא הזכיר קדושת שביעית, וביאר הסברא בזה דכיון שאסרו עבודה הלכך איכא מקום לגזירת ספיחין, דמה"ט גזרו על הספיחין, מחמת עוברי עבירה שזורעים בשביעית, הלכך בא המשנה - לפי פירושו של הרמב"ם להתיר איסור ספיחין, ויתכן עוד דמה שהתירו ספיחין היינו משום שספיחין תלוי בקדושה, וכדמוכרח מירקות שיצאו לשמינית - להלן [משנה ד'], ולפי דרך זו א"ש המהלך ברמב"ם כמבואר בר"ש, אולם הסיק שירא מאד לומר פירוש זה שזה כנגד כל המפרשים שנקטו שיש קדושת שביעית לפי הרמב"ם.

בספיקת התורה זרעים בתוספת שביעית במקומות שהחזיקו עולי מצרים.

הנה בסוריא, מבואר בירושלמי דליכא תוספת שביעית במוצאי שביעית, ודן בזה התורה זרעים דמה הדין לגבי מקומות שהחזיקו עולי מצרים, ואמר דאין למוד מסוריא, שהרי מקומות שהחזיקו עולי מצרים חמירי טפי דכל הדין שביעית בסוריא אינו אלא כדי שלא ישתקעו שם, ומבואר שאין זה שביעית מדרבנן אלא גזירה בעלמא, ודלא כמקומות שהחזיקו עולי מצרים ששם יש דין שביעית מדרבנן ושפיר יש לומר דאיכא תוספת שביעית, ועיין בהערה ³ כמה שיש לדון בזה.

כמה איירי המשנה - בעובד בהפקר או בשמור.

כתב הר"ש - "עושיין בתלוש בסוריא - אפילו אצל החשודין אף על גב דבארץ תנן לא תבור ולא תטחון עמה", וביאר בזה החזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ב] שאין כוונת התנא להשמיע לנו דיני מסייע ידי עוברי עבירה כמו שמצאנו במשנה ד"לא תבור ולא תטחון עמה", וכאן בסוריא באו להתיר - אלא כוונת התנא כך:

שבאמת שיטת הר"ש שאיסור קצירה ובעירה - היינו דווקא משמור ולא בהפקר - וממילא דע"כ דמיירי שהתבואה שהוא עובד בה היא תבואה שהבעלים עוברים עליה בעבירה - והיינו שלא מפקירים את השדה, ורק בזה חיילא איסור מלאכות קצירה וכו', הלכך הרי הוא חשוד על השביעית, והתנא בא להשמיע לחבר שאינו חשוד שעובד אצלו, דאיזה מלאכות מותר לו לעשות ואיזה אסורות, ובה חילקו בין תלוש למחובר.

אולם לפי הרמב"ם א"צ להעמיד את המשנה בכה"ג - דלעולם י"ל דאיירי גם בשדה של הפקר, ובא ליטול מההפקר, והתנא משמיע איזה מלאכות מותרות ואיזה אסורות, ועיין בזה במשנת יוסף [תוספת אחרונים].

אולם עיין בשנות אליהו שכתב המשנה איירי דווקא ורק בהפקר, אבל במשומר אסור לעשות בהם מלאכה ואפילו בשינוי ואפילו בסוריא - וע"ע בפאת שולחן [סימן כ"ח ס"ק כ"ו].

דעת ר' עקיבא - 'כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושיין אותו בסוריא'.

בדעת ר"ע הביא הרע"ב ב' פירושים ובשניהם בא ר"ע לפרש סברת הת"ק למה מחלקים בין תלוש למחובר - א' "כל שכיוצא בו מותר בא"י מדאורייתא, כגון תלוש, אף ע"ג דמדרבנן אסור בלא שינוי, עושיין אותו בסוריא כי אורחיה ואינו צריך לשנות" - והיינו דמטעם זה תלוש יותר קל ממחובר גם בא"י ולכן קילו בו בסוריא.

ב' "כל שכיוצא בו מותר בארץ במופקר עושים אותו בסוריא אפילו בשמור, אבל במחובר אסור מדרבנן בארץ אפילו במופקר" - וכנ"ל, ועיין במלאכת שלמה מה שהקשה על הפירוש השני לגבי מלאכה במחובר בהפקר דאסור מדרבנן, הא זה כנגד הר"ש [פ"ח מ"ו] דמותר בשינוי, ועיין נמי ברע"ב לעיל [פרק ה' מ"ו] דמגל יד מותר בהפקר.

באיסור קצירה ובעירה - דווקא משמור ולא בהפקר.

בדברי הר"ש והרא"ש באיסור קצירה ובעירה - דווקא משמור ולא בהפקר.

עיין בלשון הרא"ש "אבל לא במחובר - כדמפרש קצירה ובעירה ומסיקה, ודווקא במשומר, אבל במופקר אפילו בארץ מותר כדתניא בת"כ את ענבי נזירך לא תבצור מן השמור אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר, ובפירות שביעית בשביעית איירי".

ויש כאן מחלוקת יסודית בראשונים - ונקדים - כתוב בתו"כ, "את ענבי נזירך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאנים של שביעית, אין קוצים אותם במוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושיין זיתים בבד, וכו', עכ"ל.

ונחלקו בבאור התו"כ, דשיטת הר"ש [כאן ולהלן פ"ח מ"ו ד"ה לבודידה - מכת"י] עפ"י התו"כ דכל האיסור קצירה ובעירה הוא רק בשמור, וכתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בזה הוא רק כדרך הקוצרים כהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר דלא מיירי התו"כ כלל, התם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים, והר"ש סמך דבריו על התו"כ.

ושיטת התוס' בסוכה [ל"ט : ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וילפי כן התו"כ ד"נזירך" אסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, [ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא דאין בה אכילה], וע"כ דהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלא כדרך הבעלים מותר, היינו רק בהפקר.

נמצא דר"ת מחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' ב"ה [ט']. ד"ה וקצירי הב' [וכן הוא בתוס' בב"מ נ"ח. ד"ה לשמור] ובמנחות [פ"ד.] וביבמות [קכ"ב.]. והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו בזה דנחלקו ר"ש ורבותיו האם איכא איסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלר"ש לא משכחת לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עזקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דתרי הנך דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתו"כ.

ובאמת דר"ש איל בזה לשיטתו, דר"ש כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזירך" - שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם, ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מר"ש בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזירך - שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבעירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבעירה כדרך הבוצרים קאי רק בשמור, ודו"ק.

מביא את דברי התורה זרעים בביאורו לקושיות התוס' ב"מ [נ"ח] על שיטת הר"ש, ומביא את ישובו של החזו"א בזה דרק אסור בשמור אף דהוי מלאכה ועבודה.

והק' התוס' בב"מ [נ"ח.] דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, והיינו דבא להקשות בזה על שיטת הר"ש ור"ש, והקשה מהמבואר בריש מ"ק דבעירה היא תולדה דקצירה, וביאר התורה זרעים [שביעית פ"ח] דתוכן קושי' התוס' היא דשם מבואר דקצירה ובעירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר, וקצירה היא רק בשמור, וע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, ולא שייך בזה אבות ותולדות, ועי"ש מה שחידש התורה זרעים בזה לישב את שיטת הר"ש, ועיין בזה להלן [פרק י' משנה ב'].

ומצאתי בחזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'] ישוב לקושי' זו, דהנה עיי"ש שהקשה, דמדאמרו בריש מ"ק הך דאבות ותולדות על קצירה ובעירה מזה למדנו שהאיסור אינו מצד שמור והפקר, רק דעצם עבודת הארץ היא מלאכה, והיינו כעין זומר וזורע, ומקשה החזו"א דזה נגד התו"כ דמבואר דכל האיסור בקצירה היא מצד "קצירה כדרך הקוצרים", והוסיף החזו"א שזה גם נגד הדין שקצירה רק אסורה בשמור, וכונת החזו"א הכא לשיטת הר"ש, דאי יסוד האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה

³ והיה מקום לטעות ולומר שספק זה תלוי בביאור טעמא דהירושלמי - שלא ישתקעו - האם זה משום שסוריא יותר קל ואינו שביעית אפילו מדרבנן, או אדרבא דיותר חמור ממקומות שהחזיקו עולי מצרים, ולפי הר"ש יותר חמור - הלכך שפיר מצינן למימר למקומות שהחזיקו עולי מצרים. אולם זו טעות ודואי דגם להר"ש סוריא יותר קל - דאין בפירות קדושת שביעית - וע"כ שיעקר האיסור מלאכה במחובר תמיד אינו מעיקר הדין אלא מצד גזירה שלא ישתקע, הלכך גדר האיסור מלאכה במקומות שהחזיקו עולי מצרים חמירי ואסירי מעיקר הדין מדרבנן.

כדרך הקוצרים, ולכן חידש הר"ש דדוקא בשמור אסור, א"כ הקצירה ובצירה עצמם הם רק היכי תימצא בעלמא להך הנהגת בעלות, וא"כ קשה דמה שייך בזה אבות ותולדות, וע"כ דאיכא איסור במעשה קצירה עצמה, ולא רק מצד מנהג הבעלים. והרי כמו דבורע ואידך מלאכות לא שייך חילוק בין הפקר לשמור, א"כ ה"ה דבקוצר לא שייך כן, והיינו ממש כקושי' התוס' בב"מ על הר"ש כפי ביאורו של התורת זרעים, וכדהבאנו לעיל. ותייך החזו"א וז"ל "ואפשר דבזמן שהוא קוצר כדרך הקוצרים או שקצור משומר, העבירה היא במעשה קצירה והבצירה, וזה קרי קצירה אב ובצירה תולדה", ונראה דנתחדש הכא חידוש גדול בעיקר מלאכת שביעית. ובביאור יסוד דברי החזו"א – עיין בדברינו לעיל [מילואים בסוף פרק ג'] ששם ביארנו יסוד היתרא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, ויסוד דינא דכל עבודות שביעית דמצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה, ועיי"ש [פרק ג'] מה שביארנו ביסוד דינא דקצירה לפי כל הנ"ל, ולהלן [פרק ח' משנה ו'] יבואר עוד בזה.

משנה ג

[ג] בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהם שחורין אסורין הוריקו הרי אלו מותרין רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אם יכולין להיתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין:

רע"ב משנה ג

בצלים שירדו עליהם גשמים – בצלים של ששית שנכנסו לשביעית, וירדו עליהם גשמים וצמחו, אם השחירו העלין בידוע שגדלו והוסיפו ואתו גדולי שביעית ומבטלים העיקר אף על פי שהוא מרובה, אבל אם הוריקו העלין אז הולכים וכמשיין ולא מארעא קא רבו:

אם יכולין ליתלש בעלין – דרך בצלים כשנגמרים יוצאין מעצמן מן הארץ ונוחין ליתלש, ואם העלין חזקים וכשאוחז בהן יכול ליתלוש הבצלים מן הארץ אז ודאי גדלו בשביעית:

כנגד כן למוצאי שביעית מותרים – לאו בבצלים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית מיירי, דלא מקילינן בהו כולי האי שגדולו היתר כל שהו יעלו את האיסור, אלא סיפא נמי מיירי בבצלים של ששית שעקרו בששית וחזר ונטען בשביעית ולאחר שגדלו מעט בשביעית עקרו וחזר ונטען בשמינית, ומתוך שכבר גדלו בששית לא הוסיפו כי אם מעט בשביעית ונאסרו וכשחזרו והוסיפו מעט בשמינית חזר אותו היתר ובטל איסור המועט, שגם של ששית מסייע לבטלו אחר שסוף גדולו היתר. ואין הלכה כר' חנינא בן אנטיגנוס:

ציונים והערות משנה ג

עצם הנידון של המשנה.

הנידון במשנה הוא בבצל של ששית שנכנסו לשביעית וכפשוטו מיירי שנעקרו – אלא ששוב חזרו וצמחו וגדלו עוד – והוסיפו עלין – וצריכין לידן מכת מה צמחו, שהרי יש אפשרות בבצלים שיצמחו מחמת עצמם בלי יניקה מהקרקע וכמבואר בר"ן בנדרים [נ"ח] וברמב"ם בפירוש המשנה כאן. ומעתה יש לידן האם אתו גידולי שביעית ומבטלים את העיקר לאסור את כולו אף על פי שהעיקר מותר והוא המרובה, או לא, והמשנה מחלקת בין אם השחירו העלין שאז ידוע שגדלו והוסיפו מהקרקע, והך הוספה הוי גידולי שביעית, ואז הדין באמת דאתו גידולי שביעית ומבטלים את העיקר, אבל אם הוריקו העלין אז הולכים וכמשיין ולא מארעא קא רבו, ואז מותרים – כן הפשטות אלא שיבואר שיש כמה דרכים אחרים בזה.

אסורים ומותרים במשנה.

הלשון אסורים ומותרים במשנה – כפשוטו הכוונה שיש בהם קדושת שביעית ואסורים בהפסד וסחורה [תוס' יו"ט, ר"ש סיריליא וּתפא"י], עוד פירש בזה התוס' יו"ט דאיכא בהו איסור ספיחים, וכדרך השני מבואר ברמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל ה"כ], ובמשנה ראשונה דייק מהר"ן בנדרים [נ"ח] דלמד שהאיסור כאן הוא דבר שיש לו מתירין, דע"כ לא איירי באיסור ספיחים, וצ"ל דבגידול של עלין גרידא ליכא איסור ספיחים רק בפרי עצמו, וע"כ איירי מצד קדושת שביעית ואז חשיבי כיש לו מתירים לאכולם בקדושתן.

מחלוקת בראשונים – א] האם מיירי נעקרו ב] והאם מיירי בשוב שתלן.

יש לעיין בתרתי, א] האם מיירי שנעקרו לפני שביעית, ב] עוד יש לעיין דהאם מיירי בשוב שתלו אותם או לא, ונחלקו בכל זה, ותלוי במחלוקת שונות. דהנה, אי נימא שלא נעקרו, אלא שגדלו בשישית ושוב ירדו גשם בשביעית וגדלו עוד, אז יהיה קשה דבצלים הוא ירק ואזלינן בהו בתר לקיטה וכולו של שביעית, ומה שייך לידן על גידולין של ששית ושביעית, הא הכל של ששית.

וביאר בזה במשנה ראשונה דיתכן דנגמרו גידולין, וכבר ראויים ללקיטה, ובכה"ג לא אזלינן בתר לקיטה ממש, אלא שזה תלוי במחלוקת ראשונים – מובא לעיל [פרק ב' משנה ז'] – ושיטת התוס' בר"ה [י"ג: / י"ד:] וכ"ה שיטת הר"ש [פ"ה מ"ג / ופ"ט מ"א ועוד] דס"ל דאזלינן בתר ראויים ללקיטה, אולם שיטת הרמב"ם [מובא שם] דבעינן לקיטה ממש, ולפי הר"ש ודעמימה שפיר יש לפרש דלא נעקר כלל, וכן נקט החזו"א [סימן י"ב ס"ק ג'] בדעת הר"ש, והספק אי גדלו מהבצלים או מהקרקע. אולם עיין בתשובת הרשב"א [חלק א' סימן רפ"ז] – מובא במלאכת שלמה – שכתב בהדי' "בצלים של ששית שעקרו ושתלן בשביעית וירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו", הוי שגם עקרו ושוב גם שתלן, ונמצא שהלקיטה של סוף ששית קבעם כשישית ושוב ניתוספו בהם גידולין של שביעית. אולם קשה מאד ללמוד כן בשיטת הר"ש שבהמשך דברי הר"ש – כשכא לפרש את הסיפא הרי פירש נמי את הרישא – וכתב "אלא סיפא נמי בבצלין של ששית איירי 'שעקרו' בששית 'וחזר ונטען' בשביעית ועקרו לאחר שגדלו מעט וחזר ונטען בשמינית" הרי דברים מפורשים שעקרו ושתלן – וע"ד הרשב"א, וכן דייק במשנה ראשונה.

עכ"פ למדנו ב' דרכים במשנה, דרכו של החזו"א בר"ש דלא נעקרו כלל וממשיכים לצמות אלא שהיו ראויים ללקיטה, ודרכו של התשובת הרשב"א [וכן המשמעות בר"ש] שנלקטו ושוב שתלן.

אולם יש בזה צד שלישי – דיעויין במהר"י קורקוס [פ"ד ה"כ] שכתב שיש שלמדו דיאירי שנעקרו אבל לא שתלן בארץ שוב אלא שממשיכים לצמות בלי שתילה, וכתב שכן משמע מלשון רש"י בנדרים [נ"ח. ד"ה בצלים של ששית] וכן משמע נמי מלשון הרמב"ם, וכנראה שכוונתו ממה שכתב הרמב"ם ש"הרי אלו כנטועין בארץ", וכן למד בר"ן [שם], ועיין נמי בחזו"א [סימן י"ב ס"ק ג'] דג"כ נקט בשיטת הרמב"ם ובשיטת הר"ן והמפרש בנדרים דיאירי בתלושין.

פלוגתת הראשונים ופלוגתת דאמוראי מה נאסר - כולו ע"י הגידולין או רק התוספת של הגידולין עצמם.

נחלקו מפרשי המשנה בביאור המשנה – מה נאסר - כולו ע"י הגידולין או רק התוספת של הגידולין עצמם, ובלשון הרע"ב מפורש שהכל אסור, ועיין במלאכת שלמה בשם הרשב"א [בתשובה] דג"כ למד כן וזה לשונו "גדולי איסור הן שגדלו בשביעית והרי הן אסורין, ואף הבצל עצמו אסור שגדולי איסור מעלין את ההיתר", ועיין בלשון הר"ש "ואם הושחרו העלים בידוע שהן גדלין ומוסיפין ואתו גידולין שביעית ומבטלין העיקר אף על פי שהוא מרובה טובא שמבטלין העיקר", ומשמע שהכל אסור, ועיין בספר דבר השמיטה שמשמע שאין לזה שיעור ואפילו כל שהוא אסור את הכל.

אולם בלשון הרמב"ם בפירושו המשנה וכן בהלכות - מפורש שרק התוספת אסור, וכן הוא במלכי צדק, ויהיה נפ"מ בפלוגתת זו במוכר את הבצל אי כולו תופס דמיו או רק החלק של התוספת, וכן אם בישל את הבצל עם מאכל של היתר דמודדים את הטעם של האיסור שבא דווקא מהתוספת ולא מה שבא מכולו.

ובאמת דכבר פליגי בזה אמוראי בנדרים [נ"ט] בביאור המשנה – דעת רב חסדא שרק מה שהוסיפו בשביעית אסור אבל שאר הבצל מותר, והרמב"ם נקט כוותיה דרב חסדא, אולם רבה [שם] מפרש שהבצל כולו אסור שכולו נהפך לאיסור על ידי התוספת צמיחה שצמחו בשביעית, והראשונים נקטו כוותיה.

ועיין בקרן אורה [נדרים שם] ובביאור ההלכה [פרק ד' הלכה כ' ד"ה בצלים] דפלוגתתם תלויה האם העיקר גם גדל באיסור אח"כ או רק העלין, וזה תלוי באיזה אופן איידי, שהרמב"ם פירש שנעקרו ולא שתלן שוב דאז פשיטא שהעיקר לא צמח עוד הלכך רק העלין אסורים, אבל הר"ש למד דשתלן שוב הלכך הכל אסור, אולם עיי"ש בהמשך דברי הקרן אורה מה שהקשה על פירושו זה.

ב' טעמים למה אסור בכל שהוא.

נאמרו ב' טעמים האין אסור את הכל בכל שהוא:

[א] כפשוטו יש לומר עפ"י המבואר להלן [פ"ז מ"ז] דשביעית אסור בכל שהוא, אולם אז נצטרך לפרש דמיירי הכא דווקא לאחר הביעור - דכך הדין להלן דרק לאחר הביעור אסור בכל שהוא.

[ב] המשנה ראשונה העיר דלפי הרא"ש [נדרים נ"ז:] דגידולין חשיבי משום שגדלין והולכין תמיד הלכך אסורים אפילו בכל שהוא, ולשיטתו לא צריכים להעמיד לאחר ביעור.

דרכו של הר"ש בביאור הסיפא של המשנה – "וכנגד כן למוצאי שביעית מותרין".

בביאור הסיפא של המשנה – "וכנגד כן למוצאי שביעית מותרין" – עיין בר"ש שהקשה – "לא יתכן לפרש בבצלים של שביעית" והיינו שגדלו וצמחו גידולים במוצאי שביעית בבצלים של שביעית, והגידולין מתירים כמוש ברישא הגידולים אסורים, "דהנהו לא משתרו למוצאי שביעית וכו' דילמא אכתי לא רבו גידולין על עיקר" והיינו שכדי להתיר צריכים רוב איסור.

ולכן פירש הר"ש "אלא סיפא נמי בבצלין של ששית איירי שעקרו בששית וחזר ונטען בשביעית ועקרו לאחר שגדלו מעט וחזר ונטען בשמינית ומתוך שכבר גדלו בששית לא הוסיפו כי אם מעט בשביעית ונאסרו וכשחזרו והוסיפו מעט בשמינית חזר אותו וביטל האיסור המועט שגם של ששית מסייע לבטל אחרי סוף גידולן בהיתר".

וביאר בזה בתורת זרעים דבאמת דגם אם הגידולין של שמינית הם פחות מהגידולין של שביעית, אכן אכתי מצטרפין עם העיקר של ששית, לבטל את הגידולין של שביעית, ואף שאין בכחו של העיקר לבדו לבטל את הגדולין של שביעית, משום דגידולין חשיבי ולא בטלי, אכן מ"מ כיון ששוב גדלו בגדולין של היתר נמצא שגם הגידולין שביעית נהפכו להיות לעיקר – עכ"פ כלפי הגידולין של היתר בשמינית, הלכך שפיר מבטלין הנה גידולין של שמינית, ודו"ק.

דרכו של הר"ש בביאור הסיפא של המשנה דאירי דווקא ברוב, ובהערת התורת זרעים מהשיעור מאתיים בגידולי כלאים.

אולם התוס' בנדרים פירש דבסיפא איירי באוקמתא דרבו הגידולין יותר מהעיקר, ולכן מתירו ברוב, עוד מצאנו בזה שיש לדייק בלשון הר"ן [שם] שלא איירי בלבטל ולהתיר את כל הבצל וכן באו להתיר את החלק של הצל שמעורב עם העלין של היתר.

והנה התוס' בנדרים הוכיחו דאירי דווקא ברוב, דא"א לומר דסגי במועט ומהני מה שהם חשיבי מחמת זה שהם גידולין להתיר – דבכלאים מצאנו דאם הוסיף מאתיים אסור, אבל בלא הוסיף מאתיים בטלי הגידולי איסור והרי הם מותרים, ומאי שנא שביעית מכלאים, ומזה יש לתמוה בשיטת הר"ש דמהני גם במועט.

והביא בזה מחלוקת בין רש"י והרמב"ן בעיקר טעמא דשיעור מאתיים בגידולי כלאים - למה לא אמרינן קמא קמא בטל – דנחלקו אי שיעורא דמאתיים מדין ביטול הוא או לא, דמצד אחד - עיין בפירש"י בחולין [קט"ז] שביאר "משום דכלאי הכרם אין בטלים עד שיהיה בו מאתיים דהיתר והאחד של איסור", ומבואר שזה שיעור של ביטול, וכן מבואר נמי ברש"י בפסחים [כ"ה], וכן בתוס' יו"ט כלאים [פ"ה - מ"ן].

וכן מבואר נמי בתוס' בב"ק [ק':], דהקשו למה לא אמרינן קמא קמא בטיל, ותירצו, דכיון דגדל בלי הפסק, שוב לא אמרינן בזה קמא קמא בטיל.

אולם הרמב"ן ריש ב"ב [סוף ב'.] הק' נמי למה לא אמרינן קמא קמא בטיל, וז"ל, "יכולין אנו לומר דכלאים נמי היתרא הוא שהרי זה בפנ"ע וזה בפנ"ע, ואין א' מהם אסור עד שיוסיף מאתיים, לפיכך זרוע ובה נאסר בתוספת ולא אמרינן קמא קמא בטיל, דהיתרא לא בטיל", ומפורש ברמב"ן דאינו דין ביטול אלא דכל האיסור חיילא בתוספת מאתיים, ולהכי ליכא דינא דקמא קמא בטיל, ועיין בהערה ⁴ מה שהבאנו עוד בפלוגתת זו.

וביאר התורת זרעים דגם הר"ש למד כשיטתם שהתוספת מאתיים אינו משום ביטול, דגידולים חשיבי ולא בטלי, אלא שהוא שיעור בעיקר האיסור כלאים.

מחלוקת - האם גידולי היתר מעלין את האיסור ברוב.

והנה בנדרים [שם] רצו לדייק מהסיפא דגידולי היתר מעלין את האיסור ברוב, ודחו דדילמא איירי הכא במשנה במדוכנין, ופירש בזה הר"ן והתוס' דהיינו שדך ושחק את הבצלים ואז לא ממשכי הגידולין בתר העיקר, אולם הר"ש כאן והרא"ש [שם] פירשו דכן ועירבן יחד – הגידולין והעיקר ובטלי בשישים, ועיין נמי בירושלמי כאן דג"כ שו"ט בזה.

⁴ ושורש פלוגתיהו ביסוד דינא דהוספת מאתיים, דהרמב"ן חולק וסובר דלא שייכא לדין ביטול, ויש לברר דברי הרמב"ן עפ"י המבואר בנו"ב [מהדו"ת יו"ד סי' נ"ה] מכן המחבר, דהקשה שם על הגרסי [חולין סוף פרק הורע בשם רבינו משולם] שסובר דהיכא דעיקר האיסור נולד בתערובת לא אמרינן ביטול ברוב, וקשה שהרי הכא בכלאים נולד האיסור בתערובת, ועיי"ש מה שתירץ, ועיין בשערי יושר [ג"ג פכ"ב] מה שמתמה בדבריו, ויישב בזה לחלק בין הן בלא ליבש ביבש.

וביאר שם בן הנוב"י, דלולי רש"י ותוס' היה מפרש את השיעור מאתיים באופן אחר, דבאמת מנלן דשייך הכא ביטול כל עיקר, הא מה שגדל בהיתר עומד בפני עצמו וניכר הוא, ויחידש די"ל דשיעורא היא באיסורא דכלאים, וקודם שיעור זה הרי הוא היתר גמור, והוסיף שם דבקרא דאיסור התבואה כתיב לשון "מלאה", וי"ל דמאתיים הוא שיעורא ד"מלאה".

ופשוט שזהו שיטת הרמב"ם, ולהכי קאמר דלא שייך לדין הכא מצד קמא קמא בטיל, משום דמעיקרא כולהו הוו היתר, ורק ע"י תוספת מאתיים נאסרו. ובאמת הדברים מפורשים ביראים ובחינוך, דהנה, כ' היראים [שפ"ט] דדין תוספת מאתיים הוא מדין תורה, וקשה, הרי בשיעור ביטול מה"ת א"צ לשיעור מאתיים, וכבר עמד בזה בתועפות ראם, וביאר דכוונת היראים עפ"י דרכו של בן המחבר בנו"ב, שאינו מדין ביטול כלל, אלא דשיעורא היא ב"מלאה", וזה דין תורה.

והביא דכבר כתב החינוך על השיעור מאתיים שהוא שיעור מדברי קבלה, והמנ"ח השיג עליו שזה רק שיעור מדרבנן, וביאר התועפות ראם דס"ל להחינוך כדעת היראים, ועיין בקרית ספר [סוף פרק ה'] דמפורש דשיעור מאתיים הוא שיעור מדרבנן, והיינו שיעורא דביטול, ודלא כהחינוך.

והתועפות ראם הביא עוד, דשיטת היראים הובאה גם בתוס' ישנים בנדרים [נ"ח], עיי"ש, ועיין בחזון יחזקאל [תוספתא פ"ד הי"א] שהביא לכל הנ"ל, והוסיף שם להוכיח דרך זו מהגר"א בשנו"א.

ונראה דהחינוך אויל בזה לשיטתו, דהנה, החינוך [מצוה תקמ"ח] כתב דאף דאמרינן דבורעו מעיקרא איכא דין דלא נאסר אלא בהשרשה, מ"מ לענין המלקות על לאו ד"לא תזרע", לוקה גם בלי השרשה, וקשה, שהרי רש"י כותב דכל זמן שלא השרשו הרי הם כמזוניים בכדא, וא"כ למה ילקה.

וביאר דעת החינוך הוא, דס"ל דאיכא תורת מעשה זריעה גם לפני ההשרשה, וכמו דבשבת לוקה ה"ה דבכלאים לוקה, אלא דלענין האיסור בכרם בעינן "גידולי כלאים", ולפני ההשרשה ליכא על זה שם גידולים.

ואזיל לשיטתו, דכמו דבורעו ובה סובר החינוך שיש שיעור "מלאה", והיינו דרק "גידולי כלאים" בשיעור "מלאה" נאסרים, כמו כן בבורעו מעיקר האיסור הוא איסור של "גידולי כלאים", ורק אחרי השרשה איכא "גידולי כלאים".

ונראה דגם הרמב"ן אויל בזה לשיטתו, דיעוין באפיקים ים ח"ב [סי' ד' ענף א' ד"ה והיה] שהביא דכדברי החינוך מפורש גם ברמב"ן ע"ה, שכתב דבלא השרשה אע"פ שאין הכלאים נאסרים מ"מ לוקה, והוכיח כן מהפסוק שאמרו "לא תזרע וכו' פן תקדש", ומבואר שלא בכל איסור זריעה מוכרח שיהיה קידוש, ורק באופן מסוים יש קידוש, ומשמע שבאופן שלא השרישו איכא לאו אע"ג דאינם נאסרים בהנאה, ומכל זה מוכרח שלדעת הרמב"ן, איסור הכרם הוא ע"י "גידולי כלאים", ולא בגוף התערובת עצמו, ולשיטתו אויל בגדר הדין מאתיים דאיכא שיעור לגידולין, ודו"ק.

וכעיקר דברי הרמב"ן והחינוך בדין זריעה לפני השרשה דאיכא איסורא, מצאתי שכן הביא גם הגר"א לופטבר [תוצאות חיים סי' ח' במכתב השני] בשם הראב"ן [סי' נ"ב], וכן הוכיח החזו"א [סי' ב' ס"ק ד'] בהוכחה ברורה מהירושלמי סוף פ"ק דכלאים, עיי"ש.

ונחלקו הרמב"ם [פ"ד שמו"י הכ"א] והראב"ד להלכה, שהרמב"ם פוסק שגידולין של שביעית מעלין את העיקר ברוב, כיון שאיסורו על ידי קרקע הלך גם בטילתה ע"י קרקע, והראב"ד חולק ופוסק כהדיחוי בבבלי ובירושלמי, ועיין נמי בחזו"א [סימן ח' ס"ק ו'].

פלוגתא בטעמא למה אין גידולי היתר מעלין את האיסור.

בטעמא למה אין גידולי היתר מעלין את האיסור – עיין בר"ש כאן דליכא תערובת דאינו מעורבין אלא כל אחד לבד ומחוברים זל"ז, אבל התוס' כתבו שאינו אלא מדרבנן דכיון דעיקר הוה דבר חשוב החמירו בו שאינו בטל מדרבנן.

וכתב שהנפ"מ יהיה אם העיקר היה ספק איסור, לדעת הר"ש הוה ספק דאורייתא ולדעת התוס' הוה ספק דרבנן ולקולא, אכן כל זה לגבי ביטול העיקר – אבל הגידולין עצמן לכו"ע של היתר הם.

אלם הביא שם שהר"ן למד באופן אחר – והוא – דהא דאין הגידולין מבטלין את העיקר דהיינו טעמא דכיון שהגידולין נמשכין ויוצאין מן העיקר האסור – הוה ליה כעיקר וגם הגידולין אסורים, וגם דעת הראב"ד כן, וביאר דזה מהדין שיוצא מן האסור אסור, אבל באופן הפוך – שיוצאו גידולי איסור מעיקר של היתר לא שייך להתיר את הגידולין משום יוצאין מן ההיתר מותר דבהיתר לא שייך האי דינא, והביא כן מהירושלמי בערלה.

ועי"ש מה שתמה בזה על הר"ן דאמר כן גם ביוצא מן ההיתר, וע"ע באריכות דבריו בעיקר גירי גידולין והביא בהמשך את הסוגי' במנחות [ס"ט] לגבי שכולת שהביאה שלישי קודם העומר ועקרה ושתלה.

בטעמא דהוריקו מותרים, וביאור הסיפא בהוריקו.

בטעמא דהוריקו למה מותרים ברישא – מצאנו כמה דרכים, או משום שזה ראייה שלא גדלו כלום – כן פירש רש"י נדרים [שם], וכ"ה ברא"ש, ותמה בקה"י [שביעית סימן ט"ו ס"ק ב'] דמפורש במשנה "וצמחו" ועל זה קאי היו העלין שלהם שחורין והוריקו, והביא מהתפא"י דצמחו קאי בערב שביעית, והוריקו הוא ראייה שלא צמחו בשביעית, אולם הר"ן פירש שודאי צמחו בשביעית, והנידון הוא האם צמחו מהאדמה או מהבצלים עצמם ונפ"מ אי הוה גידולי איסור, וכך למד נמי בתשובת הרשב"א.

אולם תמה בזה בקה"י [שם] דקשה מהסיפא דמבואר בסיפא דבמוצאי שביעית חל היתר ע"י הגידולין של מוצאי שביעית שהם מותרים, ועל זה קאי שהוריקו אסורים, וקשה דבשלמא אי בהוריקו איכא ראייה של גדל כלל אז א"ש למה ליכא היתר אבל אם הנידון הוא האם גדל מהקרקע או מחמת עצמן א"כ מאי שנא – הא סו"ס הרי יש כאן גידולי היתר – וצ"ע.

וביאר שם עפ"י המבואר בסוגי' [נ"ח:]: דהא דאיכא סברא מיוחדת דרק גידולי שביעית מתבטלין על ידי שמינית דשאני שביעית שאיסורה בא על ידי קרקע, ולפי"ז דווקא באופן שגדל מהקרקע ובוה חלוק הוריקו מהיו העלין שלהם שחורין – וא"ש.

משנה ד

[ד] מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד:

רע"ב משנה ד

משיעשה כיוצא בו – ממה שנזרע במוצאי שביעית יש גדול כיוצא בזה דתלינן ביה. אי נמי מפני שרבה ההיתר על האסור ונתבטל: הבכיר – מקום שממהר לבכר פירותיו יותר משאר מקומות: הותר האפל – דתלינן שממקום הבכיר הביאום: מוצאי שביעית מיד – לפי שהיו מביאים ירק מחוצה לארץ והיה רבה על ירק שבארץ ישראל. ואני שמעתי הטעם לפי שבשנים או שלשה ימים עושה כיוצא בו:

ציונים והערות משנה ד

טעם האיסור – ספיחין או סחורה.

ששינוי "מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית", והיינו שיש זמן שאסור אחרי שביעית לקנות ירקות, וטעם האיסור משום שצריכים לחשוש אולי הוא קונה ירקות של שביעית, ויש בהם קדושת שביעית וצריכים לנהוג איתם בקדושתם ואסור משום סחורה, ועוד שיש בהם איסור ספיחין, ונפ"מ אי חיישינן במין שאין רבו אנשים זרעים דאז ליכא חשש מצד ספיחין, כל זה ביאר החזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג] במשנה, ובר"ש [פ"ט מ"א] בהביאו לדברי ר' ניסים גאון מבואר דמצד ספיחין אתינן עלה, וע"ע בתוס' וברבינו דוד בפסחים [נ"א:].

והקשה הר"ש [שם] שהרי אזלינן בתר לקיטה והיתה לקיטה בשמינית – ותירץ בזה בב' תירוצים:

[א] "חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית", ב' "ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה כמו שאפרש לקמן בפ"ט" – והרמב"ם חולק על החידוש השני דלדידיה תלוי בלקיטה ממש – והר"ש אזיל בזה שוב לשיטתו, וכמבואר בכמה דוכתי – ועיין מה שהבאנו בזה לעיל [פרק ב' משנה ז].

ב' טעמים בר"ש ב' משיעשה כיו"ב.

עוד מבואר במשנה שהאיסור הזה הוא עד "משיעשה כיוצא בו" ופירש בזה הר"ש בב' פירושים:

"משיעשה כיוצא בו – ממה שנזרע במוצאי שביעית דאז תלינן בדהיתר, אי נמי מפני שריבה ההיתר על האיסור ונתבטל", והעיר החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ו] דסו"ס הרי זה של היתר דירק בתר לקיטה, והרי נלקט עכשיו מדרבה ההיתר בגידולין, אלא דאיכא הכא איסור מחמת גזירה דלמא אתי למישרי הנלקטין בשביעית, ולא גזרו בזה כשרבה ההיתר של שמינית.

עכ"פ מבואר שיש ב' טעמים – ועיין מהר"י קורקוס [פ"ד ה"ז] שהטעם הראשון בירושלמי והטעם השני בתוספתא, והר"ש סירילאו כתב שהנפ"מ בין הטעמים אי הוה באמת של שביעית דאפי"כ מותר, אבל מלשון המלכי צדק משמע ששני הטעמים משלימים זל"ז, עיי"ש היטב.

ובמשנה ראשונה מבואר שצריכים את ב' הטעמים, שהרי הטעם הראשון שיש תלייה להתיר לא שייך בספק דאורייתא, ובשלמא אי חיישינן לספיחין שזה מדרבנן א"ש הטעם הראשון, אבל אי חיישינן לסחורה שזה מה"ת האין מהני, וע"כ שלזה צריכים את הטעם השני.

בדברי המעדני ארץ דליכא איסור ספיחין היכא דליכא קדושת שביעית, והכא איכא גזירה מיוחדת.

והנה צריכים להבין דלמה לי גזירה מיוחדת – הא ממילא צריכים לאסור מצד ספיחין – ונקדים בזה הקדמה:

הרי ידוע דפירות תבואה וקטניות או ירקות שהגיעו לשעת חיובן והיינו חנטה או שליש וכו', בשביעית, או כל דיני שביעית נוהגין בהן, אבל כל שהגיעו לשעת חיובן בששית או בשמינית פשוט שהרי הן כחולין לכל דבר.

אולם יש תקנה מיוחדת של ספיחין, והיינו שתיקנו רבנן שתבואה קטניות וירקות שהגיעו לשעת חיובן בשביעית הרי הן אסורין באכילה, וי"א שגם בהנאה, וזה גזירה – שמא יבואו לזרוע באיסור בשביעית, וזהו דין ספיחין.

ומתניתין דן בדין ירקות שגדלו בשביעית ונלקטו בשמינית או נגמרו גידולן בשמינית, ובוזה מעיקר הדין אין בהם דיני שביעית כלל כיון דבירקות אזלינן בתר לקיטה, או בתר גמר גידולן, ולכן כיון שזה היתה בשמינית לית בהו דיני שביעית, מיהו החמירו רבנן בירקות לאוסרן כשגדלו בשביעית אפי' כשנגמרו או נלקטו בשמינית. ולכאור' יש לעיין – דלמה לי גזירה ותקנה חדשה בגוונא זו – ה תיפוק ליה מצד איסור ספיחין, שהרי יש חשש שמא יבואו לזרוע בשביעית כדי שיהא מוכן לשמינית ולמה אינו בכלל גזירת ספיחין כמו משל ששית לשביעית.

וכבר עמד בזה במעדי ארץ [סימן ג' ס"ק ט'], והוכיח מהכא שאיסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית – וכיון שנלקט בשמינית אין בהם קדושת שביעית הלכך ליכא בהו איסור ספיחין, ויסוד זה הוכיח נמי מהירושלמי [סוף פרק ה' דמעשרות] שאין איסור ספיחין בפשתן כיון שאין בהם קדושת שביעית, והוסיף עוד, דאחרי שמבואר בתו"כ שיש אסמתכא לספיחין מהאיסור קצירה, וזה קאי דווקא בקדושת שביעית שוב נימא כן נמי בספיחין. אולם עיין להלן מהמקד"ד שלמד שהגזירה כאן מצד ספיחין אתינן עלה.

בגדר הגזירה ולמה לא גזרו בפירות ותבואה.
והנה בטעם הגזירה כתב הר"ש "חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה", והיינו מחמת חשש זה החמירו חכמים על כל מה שגדל בשביעית אפי' אם ודאי נגמר גידולו או נלקט בשמינית, ויש לדון האם אפי' בשדה שלו אסרו או דווקא בלוקח מן העם הארץ או מן החשוך, ומלשון הר"ש סיריליאו מבואר דקאי דווקא בלוקח מע"ה, ומלשון החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ו] על ההיא דלוקח, משמע או חשוד או עם הארץ, עיין בדבריו, ויש שפירשו שבכל אופן גזרו חז"ל על כל מה שגדל בשביעית, שיש איסור חדש שאסור עד שיעשה כיו"ב, ושורש התקנה היא מטעם חשש אטו ירקות שנגמרו בשביעית, ועיין בזה בזיו הים [עמ' קצ"ג].

אולם כתב החזו"א [סי' ט' ס"ק ט"ז] דחכמים לא החמירו אלא בירקות ולא בפירות תבואה או בקטניות, וזה משום דווקא ירק דאזלינן בתר לקיטה ולא מינכר כולי האי וגם שהן מצויין שנכנסין משנה לשנה – הכא גזרו, אבל פירות האילן ותבואה אין זמנן לחנוט ולהביא שליש סמוך לר"ה, ואף אם בא ליקח לא מצינו שגזרו אם לא היכא שיש לו ספק בחנטתן ובהבאתן שליש, אבל בידוע שחנטו אחר ר"ה בפירות האילן או בתבואה וקטניות שהביאו שליש לא החמירו שיהא בהו קדושת שביעית משום גזירה דלמא אתי לאיחלופי באותן שחנטו והביאו שליש לפני ר"ה, ע"ש.

בדברי הר"ש – יריבה היתר על האיסור.
בעיקר סברת הר"ש בביאור דין שיעשה כיו"ב – שכתב "א"נ מפני שריבה היתר על האיסור" – ויש לדון אם כוונתו שיש רוב ירקות בשוק נגד הירקות של ספק שביעית, או דלמא שיש רוב גידולין של היתר של שמינית נגד מה שגדל בשביעית, ועיין היטב במשנה ראשונה ונראה שהבין שתלוי ברוב שבשוק, וכן הביא במשנת יוסף מספר גפי אש, אולם הרב"ד פירש דרוב – היינו רוב גידולים של היתר המבטלים עיקרו של איסור, וז"ל [פ"ד ה"ן] "ואולי בשעמדו בקרקע ורבה החדש על העיקר שההיתר מעלה את האיסור ברוב", וכן כ' הר"ש סיריליאו, וכן נקט החזו"א [סי' ט'] בפשיטתו.

פולגתא בדין "עשה הבכיר הותר האפ"ל."
נחלקו בביאור דין "עשה הבכיר" דהיינו שיש מקום שממהר לבכר פירותיו יותר משאר מקומות, ואז יש היתר, ונחלקו בטעם היתר, שהר"ש כתב שאז ידוע דאעפ"י שלא עשה כיו"ב אבל פשוט שרבה היתר ולכן יש ביטול, וכ"ה בר"ש סיריליאו, אבל הרע"ב והרא"ש פירשו "הותר האפ"ל – דתלינן שממקום הבכיר הביאום".

דרכו של החזו"א בביאור פולגתא הרמב"ם והר"ש בעיקר הגזירה.
עיין היטב בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ד – ט"ז] – דאחרי דידוע דפליגי הר"ש והרמב"ם אי בירק אזלינן בתר לקיטה או בתר ראוי ללקיטה, דכבר הבאנו לעיל [פרק ב' משנה ז'] דמצד אחד שיטת התוס' [ר"ה י"ג: ד"ה אחר גמר פרין דלקיטה לא דווקא אלא העיקר הוא שעת גמר פרי דאז ראוי ללקיטה⁶, וכ"כ להלן [שם י"ד: ד"ה ולשביעית] וכן הוא בסוכה [ל"ט: ד"ה ולשביעית], וכן דעת הר"ש [כאן, ולהלן פ"ט מ"א].

ומאידך שיטת הרמב"ם [פ"ד ה"ב] דירק בשעת לקיטתו ממש ולא זמן לקיטה, וכן שיטת הרמב"ן [ויקרא פרק כ"ה פסוק ה']⁷, ולפי זה י"ל דחשש זה של דלמא אתו למישרי מה שנגמר בשביעית, שייך דווקא לדעת הר"ש דס"ל דקדושת שביעית תלוי בגמר פרי, ולכן חיישינן בפירות אפילו כשהן מחוברין שמא הן משל שביעית כיון שנגמרו גידולן בשביעית, אע"פ שעדיין לא נלקטו, אבל לדעת הרמב"ם ליכא חשש בפירות מחוברין דהלא לית בהו שום קדושת שביעית אא"כ נלקטו בשביעית, ומ"מ חכמים החמירו בכל ירקות אפי' אלו שהן עדיין מחוברין בשמינית, וע"כ צ"ל לדידיה שיש טעם אחר לגזירה זו, וכ' בחזו"א שהחשש הוא שמא ילקוט בשביעית ויטמין לשמינית.

הנפ"מ בין הרמב"ם לר"ש בפולגתא זו.
ועיין היטב בחזו"א – ומתבאר שיש נפ"מ בפולגתא זו, דהנה מבואר במשנה בדין "עשה הבכיר" שאז יש היתר, והבאנו מהר"ש שאז כבר ידוע דאעפ"י שלא עשה כיו"ב אבל פשוט עדיין שרבה היתר ולכן יש ביטול, וכל זה לשיטתו שצריך שיעור ביטול, אבל לדעת הרמב"ם י"ל דטעם היתר הוא אפי' בלי דין ביטול ברוב וכ' בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג] שטעם היתר לדידיה שכיון שכבר מצוי מין זה ואין הדבר ניכר שמשמשין בפירות שביעית לא גזרו, ועוד שאין דרך להטמין משנה שעברה על זמן שיש בו כבר החדש.

ויש נפ"מ בין הר"ש והרמב"ם בירקות שנלקטו בשמינית קודם שעשה כיו"ב – אם הותרו לאחר שעשו כיו"ב, דלדברי הר"ש דס"ל דהיתר של עשה כיו"ב הוא משום רוב גידולין שמבטלים את העיקר או פשוט דבעינן שיהא מחובר לקרקע עד שיעשה כיו"ב שיהא בגידולין לבטל, אבל אם תלשו קודם שעשה כיו"ב אסורים לעולם, דלית בהו דין ביטול, אבל לדעת הרמב"ם דטעם האיסור הוא שמא נלקט בשביעית ויטמין א"כ כשהגיע זמן היתר התירו חז"ל גם ממה שנלקט קודם זמן זה, וכן משמע מדבריו [הלכה י"ג], אפי' אם לא חזר ונטען ואין כאן גידולי היתר כלל, ומשום דליכא עוד חשש, מטעמים שכ' בחזו"א הנ"ל שאין הדבר ניכר שמשמשין בפירות שביעית לא גזרו ועוד שאין דרך להטמין משנה שעברה על זמן שיש בו כבר החדש, ולכן מותר כשיגיע לשיעור שיעשה כיו"ב אפי' כשתלשו קודם שהגיע השיעור שיעשה כיו"ב, או אם יגיע שיעור שיעשה הבכיר, אפי' בלי טעם של רוב גידולי היתר.

וכ' בחזו"א שיש עוד נפ"מ בין הר"ש והרמב"ם אם יש דין הפקר בירקות אלו בשעה שמחוברים לקרקע, דלפי הר"ש יתכן שהן הפקר כיון שיש חשש שמא הן מן הנגמרים בשביעית והרי הם של שביעית, אבל לפי הרמב"ם ליכא חשש איחלופי בירקות שביעית כל זמן שהן מחוברים דאזחינן בתר לקיטה והרי לא נלקטו, ולכן פשוט שאין הפקר.

יש לדון – דאיזה איסור חידשו בירקות הללו שיצאו משביעית לשמינית.
ויש לדון דאיזה איסורים החמירו חכמים בירקות הללו שיצאו משביעית לשמינית, והעירני ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א דיתכן דזה תלוי בפולגתא הר"ש ורמב"ם, דלדעת הר"ש החשש הוא שמא הוא ממה שנגמר בשביעית, א"כ יתכן שיש לירקות אלו כל חומרי שביעית והרי הוא כמו מה שנגמר בשביעית שדינו כמו ספיחי שביעית, ואם יש איסור הנאה על ספיחים ה"ה ירקות של שביעית שיצאו לשמינית ג"כ אסורים בהנאה.

אולם לדעת הרמב"ם שאין בזה חשש שמא הן באמת של שביעית אלא שיש גזירה שלא יבוא להטמין מה שלקט בשביעית הכא יש צד לומר דסגי לן במה שחכמים החמירו במקצת חומרות של שביעית, וכגון להשוותו כמו פירות שביעית לענין קדושת שביעית אבל אולי לא צריכים להשוותו כמו ספיחי שביעית לאוסרו בהנאה, ויתכן א"כ לומר שהן הן דברי הרמב"ם [פרק ד' הלכה ה'] "ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי אסורין באכילה", עכ"ל, ולא כ' שאסורים בהנאה.

⁵ מוסבר הקצרה במשנת יוסף בשיטות המפרשים [ס"ק ב].

⁶ וז"ל "דאין זה אחר לקיטה דזמנין דנגמר לפני ר"ה ונלקט אחר ר"ה וכל ירק נמי הולכין בהו אחר גמר פרי אלא דנקיט בכל דוכתי בתר לקיטה משום דלקיטה תכף לגמר פרי וכו'".

⁷ וז"ל, "אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור ואע"פ שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית" עכ"ל.

נפ"מ נוספת - האם איכא איסור הנאה בספיחין.

והביא סמוכין לזה ממחלוקת אחרת שמצאנו בין הר"ש לרמב"ם, דהנה, הרמב"ם [שם] סיים - "ובהמה רועה כדרכה" וכתב החזו"א [סי' ט' ס"ק ו'] דאע"ג דבעלמא בספיחין אסור להעמיד בהמתו לאוכלם מ"מ הכא שאני דאין זה איסור ספיחין דעלמא אלא גזירה שמא יבוא להתיר אותן שנלקטו בשביעית ולא שייך למיגזר אלא בתלוש אבל רעית בהמה במחובר מותר.

והביא בספר שבתות שנים [עמ' ק"ס הערה 69] שאין זה אלא לשיטת הרמב"ם שהוא חומרא מפני הגזירה וכמשנ"ת, אבל לדעת הר"ש שהוא חשש שמא נגמר בשביעית ולכן החמירו אפי' במחובר שפיר יתכן דאסור להעמיד בהמתו ע"ג פירות שביעית במחובר.

מיהו דין זה דשרי להעמיד בהמה ע"ג ירקות המחוברין לקרקע מקורו הוא בתוספתא, ולדעת הר"ש צריך להבין היאך שרי, ולדידה נראה דצ"ל דגם בעלמא ספיחין מותרים בהך הנאה.

ועיין במקדש דוד [סי' נ"ט ריש ס"ג ד"ה ספיחין] שהרחיב לדון בדין איסור הנאה בספיחין, והביא כמה ראיות דליכא איסור, והוכיח כן נמי מהרמב"ם והתוספתא הכא שמותר לרעות בהמתו בהנך ספיחין, דמזה מוכרח שספיחין מותרין בהנאה, ויש להעיר דלדברי הר"ש מוכרחין אנו לפרש כן, אולם לדעת הרמב"ם ליכא הכרח.

מחלוקת יסודית האם הכא מצד גזירת ספיחין אחינן עלה או לא.

ויש להעיר עוד דמדברי המקדש דוד היה נראה שהבין שאיסור זה של ירקות שיצאו משביעית לשמינית הוא מגזירת ספיחין אפי' לדעת הרמב"ם, וכן מבואר מדברי התורת זרעים במתניתין ע"ש היטב, וכן הוא פשוט דברי הר"ש [כאן ולהלן בפ"ט], אבל החזו"א שהבאנו לעיל פליג על זה וסובר דאין זה בכלל איסור ספיחין אלא גזירה חדשה, ולכן אע"ג דאסור להעמיד בהמתו ע"ג ספיחין מ"מ כאן מותר דקיל טפי וכמשנ"ת, וגם במעדני ארץ [סימן ג' ס"ק ט'] נקט שזו גזירה חדשה ולא בכלל דין ספיחין.

רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.

והביא בזה הרע"ב "לפי שהיו מביאים ירק מחוצה לארץ והיה רבה על ירק שבארץ ישראל", וכ"ה בר"ש, וכתב החזו"א [סימן ט' ס"ק י"ז] שכל ההיתר הוא רק בידוע שרבה הירק של חו"ל בשוק, עוד הביא "ואני שמעתי הטעם לפי שבשנים או שלשה ימים עושה כיוצא בו", וכ"ה בשנות אליהו.

משנה ה

[ה] אין מוציאין שמן שרפה ופירו' שביעי' מהארץ לחו"ל א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ:

רע"ב משנה ה

שמן שרפה - שמן של תרומה טמאה מתוך שלשריפה עומד קרי ליה שמן שריפה, ומעלה עשו לשרפה בארץ כדאשכחן בקדשים פסולים שהן נשרפים במקומן, וכן פירות שביעית צריכים ביעור בארץ דכתיב [ויקרא כה] בארץ תהיה כל תבואתה. ואין הלכה כרבי שמעון:

ציונים והערות משנה ה

בטעמא דאין מוציאין שמן שרפה לחו"ל.

בטעמא דאין מוציאין שמן שרפה לחו"ל - דהיינו דשמן של תרומה טמאה מתוך שלשריפה עומד קרי ליה שמן שריפה, ופירשו הר"ש והרע"ב ד"מעלה עשו לשרפה בארץ" והיינו כדאשכחן בקדשים פסולים שהן נשרפים במקומן.

ועיין במעדני ארץ [תרומות פרק ב' הי"ז ס"ק א'] דכש"כ דתרומה טהורה לא מוציאין מחמת טומאת ארץ העמים אף בלי שהוכשרו לטומאה, וכמו שמבואר בסוכה [ל"ט] דאסור להכשיר את התרומה מפני שעל ידי זה טומאתה מצויה וכש"כ בארץ העמים דאי תוכשר מיד נטמאת, וחידוש עוד דאף דבטמאה כבר אם הוציא כבר דא"צ להחזיר - וכמבואר ברמב"ם לגבי שביעית וה"ה בתרומה טמאה, אבל בטהורה אי הוציא ולא הוכשר חייב להחזיר.

אולם יצא לדון בתרומה טהורה שנפסלה מחמת איסור חמץ וכדומה, שהרי כל מה שקדשים שנפסלו נשרפין בפנים היינו בחייבים שריפה אבל בנקברין שפיר מוציאין לחו"ל, וא"כ ה"ה בתרומה טמאה שא"צ שריפה, דשפיר מוציאין לחו"ל, ודו"ק, וכן בתרומה טמאה בזה"ז שרגילים להאכילן לבהמה דנמי מוציאין לחו"ל, וכן במאכל בהמה יתכן שאין חילוק בין להאכילו לחו"ל או בא"י, ודו"ק, אולם ע"ע מה שדן בזה לגבי עיקר הדין שריפה בתרומה טמאה - דאי מצד תקלה וכשיטת רש"י [שבת כ"ה] א"כ ליתא לכל הנ"ל.

ביאור הטעם לדעת הר"ש דאסור להוציא מדיני ביעור.

בדברי הר"ש נראה שהטעם בהא דאין מוציאין פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ, הוא מדיני ביעור, דילפינן מקרא שצריך לבער בארץ, ולכן אין להוציאין לחו"ל שמא יבוא לבערן בחו"ל, ואפי' לרבי דרשאי לבערן בחו"ל אכתי אסור להוציאין לחו"ל.

ויש לדון אם זהו גם כן מטעם ביעור או לא, דלכאור' לרבי אמאי אסור להוציאין לחו"ל כיון שא"צ ביעור בא"י, וע' בבית רידב"ז [עמ' ס"ט. - ס"ט:] שכ' דגם לרבי צריך לבערן בא"י אלא שאם עבר והוציאין א"צ להחזירן לא"י, אבל כיון שיש חיוב לכתחילה לבערן בא"י לכן אסור לכתחילה להוציאין, ודעת הרידב"ז שזהו איסור דאורייתא.

מיהו כתב דחכמים הוסיפו איסור להוציא פירות שביעית לחו"ל אפי' רחוק מזמן ביעור, ובוה נסתפק הר"ש אם אין זה אלא לדעת רשב"א או גם לרבי, אבל על האיסור מה"ת להוציאין סמוך לזמן ביעור לכו"ע אסור מה"ת.

שיטת הראב"ד דאסור מחמת החשש שיתחלפו בפירות חו"ל.

אולם מצאנו בזה טעמא אחרת - דיעויין בתורת כהנים [בהר פרשה א'] "אשר בארץ, מה שבארץ אוכלים לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס, א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ", ועיין בראב"ד [שם על התו"כ]: "פ"י שאם יצאו פירות שביעית לחו"ל אסורים באכילה, ונראה לי כי הטעם כדי שלא יתחלפו בפירות חו"ל ונמצאו פירות שביעית יוצאין לחו"ל וכו'", וכן דעת הר"ש משאנץ שם, שהאיסור להוציאין לחו"ל אינו מחמת ביעור אלא מחמת חשש שיתחלפו בפירות חו"ל ונמצאו פירות שביעית יוצאין לחו"ל.

ופשוט שלפי פירושו אין זה ענין לביעור, אלא כל דבר שיש עליו קדושת שביעית אסור להוציא מא"י לחו"ל, ולדידהו פשיטא דכו"ע מודים לזה ואינו תלוי בפלוגתא רבי ורשב"א.

וגם התפארת ישראל [הלכתא גבירתא] כ' דאין מוציאין פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ אפי' לאחר זמן ביעור, ומסתימת הרמב"ם [שמיטה ויובל פרק ה' הלכה י"ג] שכתב "פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא" עכ"ל, ולא חילק כלל בין קודם זמן ביעור ללאחר זמן ביעור משמע שאין איסור זה של אין מוציאין פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ תלוי בזמן ביעור, ולטעם הראב"ד שלא יתחלפו בשאר פירות בודאי א"ש מה שאסור גם לאחר זמן ביעור, די ש

לחוש שיבוא להנות מפירות שביעית לאחר שנאסרו לאחר ביעור, אבל לפי הטעם דאיסור הוצאה הוא מחמת חובת ביעור, יש לדון אם שייך איסור זה לאחר שעבר זמן ביעור, ולשיטות הראשונים דביעור היינו שריפה גם לאחר ביעור יש טעם לאסור ההוצאה כיון דחייב לשורפם בא"י, אבל לפי השיטות דביעור היינו להפקירם לאחרים, אי נימא דהעיקר הוא שאחרים יאכלם, א"כ לאחר שכבר עבר זמן הביעור ונאסרו הפירות נראה דליכא טעם לאסור להוציאם לחו"ל, דמצות ביעור כראוי לא שייך עוד.

וע"ע במשנת יוסף [עמ' קס"ו] שהביא עוד נפ"מ בין הנך תרי טעמי לגבי אם מותר להחליף פירות שביעית שנמצאות כבר בחו"ל על פירות אחרות או על דבר אחר או לא.

א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ.

עיי' בר"ש משאנץ על התו"כ שכ' דר"ש שמתיר להוציא לסוריא הוא משום דס"ל כיבוש יחיד שמייה כיבוש, מיהו עיי' בהערה לבית רידב"ז [עמ' צ"ב: ב] מה שכ' ע"ז.

בדין "אין מעבירין פירות שביעית ממקום למקום".

עיי' ברמב"ם [פרק ז' הלכה י"ב] וז"ל, "ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן ולא יעבירם ממקום למקום עכ"ל, ומקורו הוא בתוספתא [פ"ה ה"א], ונחלקו בטעמא דמילתא, דלדעת החזו"א [סי' י"ג ס"ק ד'] כל העברה ממקום למקום חשובה כהבאה חדשה, ומאיך, החזו"ן יחזקאל פירש דכיון דחל על הפירות חובת ביעור אינו רשאי לאחר מלבערם, ולפ"ז אין דין זה נוהג אלא לאחר זמן ביעור.

ועיי' נמי בבית רידב"ז [עמ' צ"ג]. בהערה שכתב לבאר דין זה דאין מעבירין ממקום למקום משום דאין להקדש אלא מקומו ושעתו, כמו לענין מעשר שני, וכנראה דכוונתו ע"ד החזו"ן יחזקאל שאין מצות ביעור אלא במקומו, וצ"ע.

בעיקר הגדר של ביעור במקומו.

והנה - גרר הדין ביעור במקומו - היינו דילפינן מ"ארצך" לבערן, והוא להפקירן להרבים לאוכלן, והיינו שזכות אכילת פירות שביעית שייכא לאנשי המקום ששם גדלו התבואה והפירות, וכן מבואר בר"ן וברבנו דוד [פסחים נ"ב: ב], ועיי' לעיל [מילואים בסוף פרק ד' - בקונטרס בגדר הפקירא דשביעית - פרק א'] שהוכחנו מהכא שההפקר של שביעית אינה כהפקר דעלמא אלא דהכא איכא נמי זכויות לרבים בפירות הללו, ודו"ק, ויש לדון עוד דכפשוטו - היינו דווקא בפירות עצמן שגדלו בא"י דינא הכי לבערן בא"י, אבל לא החליפין שבאו מעיקרא מחו"ל.

בדברי התוס' פסחים האם יש היתר להוציא לסחורה.

גרסינן בפסחים [נ"ב: ב]: "תנו ורבנן פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל מקום שהן, רבי שמעון בן אלעזר אומר יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר בארצך, הא אפיקתיה קרי ביה בארץ, בארצך, אי נמי מאשר בארצך".

ובסוגי' הביאו על זה את רב ספרא שיצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, והיה לו 'גרבא דחמרא דשביעית' - ודן שם לגבי פלוגתא זו של רבי ורשב"א כמאן הלכתא.

ועיי' בתוספות [ד"ה רב ספרא אפיק גרבא וכו'] שהקשה ריב"א ממשנה זו שאין מוציאין פירות שביעית מן הארץ לח"ל ותיריך "דהתם מיירי לאכילה ורב ספרא אפיק לסחורה דיש סחורה שמותרת, אי נמי בשוגג הוציאו".

דברי האחרונים בביאור דברי התוס'.

למדנו בתוס' ד"רב ספרא אפיק לסחורה דיש סחורה שמותרת", וכתב ע"ז בפאת השלחן [פרק כ"ד אות נ"ו] דכוונתו דאינו אלא דבר מועט דבכה"ג סחורה מותרת ודבר מועט שיעורו היינו כדי מזונותיו, וכ' בבית רידב"ז [עמ' ע]. דאה"נ דגם לאכילה דבר מועט מותר להוציא ומה שכתבו התוס' שהוציאו לסחורה ולא שהוציאו דבר מועט לאכילה - משום דא"כ יאכלם מיד למזונותיו אלא על שימכרו ויהיה לו על מזונותיו.

ובסוף ספר בית רידב"ז [משמרת להבית עמ' י"ז ע"ב ד"ה ואמנם] כ' שיש לפרש כוונת תוס' באופן אחר שאכילה היא בכלל ביעור, ולכן כל שמוציאו לאוכלו בחו"ל נמצא שמבערו בחו"ל, ולכן הותר רק להוציאו לסחורה, והיינו למכורו למי שהולך לא"י ויאכלנו בארץ.

אולם עיי' בחזו"א [סי' י"ג ס"ק ד'] שכתב דתמוה לפרש תוס' כפשוטו דאין סברא שיהא מותר להוציא לסחורה ויהיו הלוקחין מותרין לאכלן והוא עצמו אסור לו להוציא לצורך מזונו בדרך, ועוד בפשוטו רב ספרא אפיק לנפשיה ולא למכור, "אבל נראה דט"ס הוא וכוונתם לפרש שלא אסרו חכמים להוציא אלא ע"מ למכור ובמכור מעט דמותר לו למכור מ"מ להוליך לחו"ל לשם מכירה אסור, ולתי' בתרא אף לצורך אכילתו אסור והר"ש פ"ו מ"ה הסכים לתי' בתרא עכ"ל.

איסור הוצאת פירות א"י לחו"ל בשאר שנים - ובדין אתרוגים של א"י להביאם לחו"ל.

כתב בפאה"ש דלא קייל כתי' א' בתוס' כיון דאיתא בב"ב [צ': ב] דאין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהן חיי נפש, כגון יינות שמנים וסלתות, והכי קי"ל בשו"ע חו"מ [סימן רל"א סעי' כ"ן], וא"כ אפי' בשאר שנים להוציא יינות וכדו' לחו"ל וסתמא קתני משמע אפי' דבר מועט אסור, וזה דלא כהתוס', מיהו בשערי צדק [לבעל חכמת אדם] שער משפטי ארץ [פ"א ס"ק י"ג] כ' דרק דבר מרובה אסור אבל דבר מועט מותר, ורב ספרא הוציא רק דבר מועט, ורק בשמיטה יש צד איסור בזה, וע' בדבריו בשער מצות ארץ [פרק י"ז ס"ק כ"ד].

ובעיקר האי איסור של אין מוציאין פירות א"י לחו"ל דנוהג אפי' בשאר שנים, כ' בבית רידב"ז [עמ' ע]. שיש להקל בזה"ז, עיי' בטעמא דמילתא, וע"ע בשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"ב סי' קכ"א] שדן בענין הוצאת אתרוגים לחו"ל - והציע לפרש שבדבר שאין נאכל היום כמו אתרוגים ליכא איסור להוציאם בשאר שנים, ובאופן אחר - עיי' בזה בשו"ת מהרש"ם [ח"א סי' ע"ב ד"ה אך יש] וכן בהגה לבית רידב"ז [עמ' ע"ב: ב] שהביא מהגר"ח ברלין שבדבר שמתחילה נטעה אדעתא להוציאו לחו"ל ליכא איסור להוציאין לחו"ל בשאר שנים.

בדין איסור הוצאת אתרוגים בשמיטה.

אולם סו"ס בשביעית יש לדון טובא אם מותר או לא, דלכא"ו איסור של אין מוציאין פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ מוסכם הוא לכר"ע וי"א שהוא איסור דאורייתא, ועיי' בפאת השלחן [פ"ה ס"ק נ"ו] ובבית רידב"ז [שם] שיש לדון האם לרבי ודאי אסור, אולם י"ל דתלוי בטעמים, דלעיל הבאנו כ' טעמים, או מטעם ביעור או מטעם שמא יחלפו, וכתב בבית רידב"ז דלפי טעם של ביעור יש להקל להוציאם לחו"ל משום שאתרוגים אין להם ביעור דמתקיימין משנה לשנה, מיהו יש מפקפקין ע"ז וסוברים שיש ביעור באתרוגים ע' במשמרת להבית [עמ' כ"א: ד"ה וגם], ובמנחת שלמה כאן, וע"ע במשנת יוסף להלן [פ"ט בקונט' על ביעור].

אבל לדעת האוסרים משום שמא יחלפו פירות חולין ליכא היתר זה, אבל בבית רידב"ז במשמרת להבית [עמ' י"ז: ב] כ' דדין זה דחיישינן שלא יתחלפו בפירות חולין, לא שייך אלא בזמן שהיה לו אוכלים בא"י ולכן חיישינן להפסידם אם יוצאים, אבל בזה"ז אדרבה אם לא יוצאים לחו"ל ירקבו ונמצא מפסיד פ"ש, מיהו יש חולקים ע"ז דהפסד דממילא מותר בפירות שביעית ורק הפסד בידים אסור - עיי' בשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' כ"ה].

ועיי' בשו"ת משיב דבר [חלק ב' סימן נ"ו] שמחמיר בהוצאת אתרוג לחו"ל בשביעית - עיי' בהערה * שהבאנו לשונו, וגם בחזו"א [סי' י' ס"ק ו'] מתמיר וז"ל "ואם שולחין את האתרוגין לחו"ל יש בזה משום אין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאין בהן וכו'" עכ"ל, מיהו בספר ארבעת המינים השלם [עמ' שכ"ג] הביא מכתב מכת"י של החזו"א וז"ל, "לשלוח אתרוג בלתי מורכב [ובלתי משומר] לקיום מצוה במקום שיש להסתפק שיבוטל המצוה בהעדר המשלוח הדעת נוטה להיתר ולא ליקח מן העושה סחורה", עכ"ל, ואף שהקל בשעת הצורך מ"מ יתכן דאין זה אלא דבר מועט כדמשמע דיאירי לשלוח אתרוג אחד ליחיד, ובה יש מקילין, ותלוי בביאור התוס', אבל בימינו דמדובר בסוחרים שקונים אתרוגים רבים אולי חמיר טפי, ועוד שהיום י"א שיתכן לקנות אתרוג מהודר בלתי מורכב ממקומות בחו"ל.

⁸ הו"ל: "ופירות יש להן קדושת שביעית ואסור להוציאן מא"י לחו"ל ואסור לסחור בהם ואסור ליתן דמי אתרוג למי שלא שמר את המעות לאכלן בקדושת שביעית כדאיתא בסוכה (ל"ט) וע"כ כאשר כבר הוציאו סוחרים אתרוגים מא"י השתדלתי שישלחו לי אתרוג באופן שאשלם דמיו אחר החג ותיכף אחר החג צויתי לטגן את האתרוג ולאכול בקדושת שביעית ואח"כ שלחתי את המעות ושוב אינו חל קדושת הפירות כדאיתא בע"ז (ס"ב). כ"ז היה אז ועתה שהאתרוגים המה פירות שביד ישראל ודאי עלינו להנהיג בהם קדושת שביעית נוהג בהם, עכ"ל.

ובעיקר הדין בזה עיין בשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"ב סי' קכ"א] ובשם המהרי"ל דיסקין אומרים שהתיר להוציא אתרוגים לחו"ל ע"י עכו"ם, וע"ע היתר נוסף בספר שמיטה כהילכתה [ג י"ז], ויש מקילין כשמוציאים ע"מ להחזירם לא"י לאחר סוכות כדי לקיים מצות ביעור שם, וע' בזה בספר ציץ הקודש [ח"א סי' ט"ו], וע"ע באגרות משה [חאו"ח ח"א סי' קפ"ו], ובשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' כ"ז].

משנה ו

[ו] אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ אר"ש שמעתי בפירוש שמביאין מסוריא ואין מביאין מחוצה לארץ:

רע"ב משנה ו

אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ – לפי שהתרומה כהנים מחזרין אחריה לבית הגרנות, חיישי רבנן שמא יהיו הכהנים מרדפים אחריה ויצאו חוצה לארץ להביא את התרומה. ואין הלכה כר' שמעון:

ציונים והערות משנה ו

שו"ט בירושלמי לחלק בין תרומה לביכורים.

עיין בר"ש שהביא קושי' הירושלמי דתנינן ד"בן אנטיגנוס הביא בכורים מאספמיא וקבלו ממנו" והקשו דא"כ ה"ה דיוכל להביא תרומה, וחילקו בירושלמי בין תרומה לביכורים, "אמר ר' אושעיא - ביכורים באחריות בעלים, תרומה אינה באחריות בעלים" והיינו שעל הבעלים לטרוח להביא ביכורים לבית המקדש, אבל בתרומה הכהנים מחזרין אחריה לבית הגרנות, ולכן בתרומה גזרו לא לתת בחו"ל, והיינו טעמא שאם יתנו תרומה בחו"ל, או הכהנים יהיו "מרדפין אחריה לשם" ויפרש הר"ש – "כלומר ויצאו כהנים מארץ ישראל לחו"ל להביא תרומה שאין על הבעלים להביא כמו בכורים".

קושי' המקד"ד דמאי שנא דרשאין עניי ארץ ישראל לצאת לחו"ל להביא מעשר עני, וחילק דדווקא ככהנים איכא איסור.

ובעיקר טעמו של הירושלמי כבר תמה במקד"ד [תרומות סימן ג"ה סוף ס"ק א'] דמבואר הכא דאין רשאין לצאת לחו"ל אפילו להביא התרומה וזה סתירה דמה דמצאנו דרשאין עניי ארץ ישראל לצאת לחו"ל להביא מעשר עני.

דהנה - מבואר בידים [פ"ד מ"ג] דבבל מעשרת מעשר שני בשביעית ומצרים מעשר עני, ובעמון ומואב נחלקו שם, ואמר ר"ט מצרים שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית, אף עמון ומואב שהן קרובין נעשים מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכין עליהן בשביעית, ויש להוכיח דקאי על עניי ארץ ישראל דאי עניי היתם א"כ מה לי קרובה לארץ ישראל ומה לי חרוקה, והביא שכן מפורש ברש"י [יבמות ט"ז. ד"ה עמון] בהדיא שהוא מפני פרנסת עניי ארץ ישראל דהולכים לשם ונוטלין לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ותמוה דמאי שנא - הא מעשר עני ג"כ אינו באחריות הבעלים להביאן ודומה לתרומה ולא לביכורים.

וביאר בזה במקד"ד דכנראה דלא איכפת לן בזה דיצאו לחו"ל ליטול מעשר עני דהוי כמו סחורה דרשאין לצאת לסחורה כמו שכתב הרמב"ם [פ"ה מהל' מלכים ה"ט], והא דאין מביאין תרומה מחו"ל לארץ, ומשום שמא יצאו מארץ ישראל לחו"ל להביא תרומתם, בזה יש לומר דתרומה שאני – והיינו משום שהוא לכהנים ובכהנים איכא איסור אחר לצאת לחו"ל מפני הטומאה, וכהנים אסורים לצאת לחו"ל לסחורה, ורק לדון עם העכו"ם ולערער רשאים מפני שהוא כמציל מידם, וכמו שכתב הרמב"ם [אבל פ"ג הי"ד], ומשום הכי אינו רשאי לצאת להביא תרומתו, עתה"ד.

ויש להעיר דבתוס' יו"ט משמע כדבריו דמצד טומאה אתינן עלה, אכן מרהיטת לשון המלכי צדק משמע דמצד האיסור יציאה לחו"ל אתינן עלה, וכדהביא מהברייתא בב"ב [צ"א.], ודו"ק.

מילואים לפרק ו' משנה א'

ב' דינים בקדושת הארץ, לגבי מצוות ולגבי שכינה.

מתמה בשיטת הרמב"ם ששייך קדושת מקדש אף אי ליכא קדושת ארץ ישראל.

כתב הרמב"ם [בית הבחירה פרק ו', הלכות ט"ו וט"ז]: "מקריבים אעפ"י שאין בית בנוי ואוכלים העזרה אעפ"י שהיא חריבה ואוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אעפ"י שאין שם חומות, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, שלא כקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות שלא קדשה לעתיד לבוא - לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה".

והראב"ד חלק וכתב שקדושת המקדש וירושלים בטלה לאחר החרבן, ולא עוד אלא אפילו לדעת התנאים שקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא, זהו דווקא בשאר ארץ ישראל אבל ירושלים ומקדש לא, שלא קידשם עזרא אלא לשעתה, ולפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

נמצא שלדברי שניהם קדושת ארץ ישראל וקדושת המקדש אינן תלויות זו בזו, וכפי שביארו התוס' בזבחים [ס"א] ובשבעות [ט"ז] שיתכן שקדושת ארץ ישראל לא בטלה וקדושת המקדש בטלה.

אלא שלדעת הרמב"ם אעפ"י שקדושה ראשונה של ארץ ישראל בימי יהושע בטלה כשבטל הכיבוש, קדושת המקדש לא בטלה, ואילו דעת הראב"ד איפכא, דאף לדעת תנאים ואמוראים שקדושה שניה [בימי עזרא] של הארץ לא בטלה, קדושת המקדש בטלה.

ויש להבין את שיטת הרמב"ם שקדושת המקדש וירושלים לא בטלה אף על פי שקדושת הארץ בטלה לענין מצוות התלויות בארץ - וכתבו התוס' בזבחים [ס"א. סד"ה מאי] דתימא לומר כן - הרי כפשוטו היה נראה שקדושת המקדש היא תוספת מעלה מעל קדושת הארץ, וכן היה נראה בסדר של העשר קדושות שמפורש במשנה בכלים [פרק א', משניות ו' - ט'], "עשר קדושות הן" והביאו שם ארץ ישראל שהיא קדושה מכל הארצות ועיירות המוקפות חומה מוקדשות ממנה ולפנים מן החומה מוקדש מהם והר הבית מוקדש ממנו וכו', וכפשוטו – כל דרגא של קדושה בנויה על הדרגא שמתחתיה – ושיטת הרמב"ם תמוה.

דברי האחרונים שיש ב' דינים בקדושת הארץ, קדושת שכינה וקדושת מצוות.

אולם - כבר האריך באוצר הסיפרי להגאון ר' מנחם זעמבא שהאריך בכל ה' קדושות – וייסד יסוד גדול בעיקר קדושת הארץ – שבאמת שתי קדושות הן בארץ ישראל, קדושת המצוות התלויות בארץ וקדושת שכינה.

ותורף הדברים - הרי במשנה הביאו לגבי קדושת ארץ ישראל מכל הארצות, דהיינו שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאים כן מכל הארצות, ותמוה – דלמה נקטה אלו הדברים המסויימים ולא את כל שאר המצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות ושביעית, אלא שענין העשר קדושות אלו הן קדושת שכינה, ואין זה ענין למצוות התלויות בארץ שהן תלויות בכיבוש הרבים, ולא דווקא בקדושת שכינה שבארץ, ולכן דווקא הדברים שיש לו הקרבה במקדש, הם אלו ששייכים לקדושת שכינה שבארץ.

בדברי הרשב"ץ ועוד דעבר הירדן יש חיוב מצוות ואין קדושת שכינה לגבי כל הסגולות שבא"י.

וכבר האריך התשב"ץ בתשובותיו [ח"ג סימן ר']⁹, שבעבר הירדן ליכא קדושת שכינה וליכא סגולת הארץ, וכגון שהנקבר בא"י קבור תחת המזבח ולענין צער גילגול מחילות, ולענין הדר בא"י כמי שאין לו אלוף, ולהבנות בא"י למי שלא זכה בחול, ולענין הדר בא"י מוחלין לו כל עוונותיו, ולענין אירא דא"י מחכים, ושאינ הנבואה שורה אלא בא"י, וממילא שמי שכופה לעלות לא"י כופין לעבר הירדן כיון שיש שם מצוות אף שיש שם שכינה, ואין מעלין מעבר הירדן ליהודה כיון דלא כופין מחמת קדושת השכינה.

והיינו מה שאמרו בני ישראל לשנים וחצי השבטים שבעבר הירדן [יהושע כ"ב] "ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחזו בתוכנו", ועיין נמי בספורנו [במדבר פרק ל"ד פסוק ב'] שאין כאן קדושה א", ועיין ברמב"ן [פרשת חוקת] שהביא מהמדרש שעבר הירדן אינו ראוי לבניית בית המקדש ולשכינת השכינה, ואף על פי שמצוות התלויות בארץ נוהגות שם, והוכיח הרשב"ץ כן מהרבה מקומות, וכן הוא בחזו"א [שביעית סימן ג'] – ועיין תורת הארץ [ח"ב פ"ב] שכלפי המצוות הרי"ז ממש כמו בא"י, ותלוי בעולי בבל ועולי מצרים, ועיין נמי בברכי יוסף [אר"ח סימן תפ"ט].

אחרי כל הנ"ל פשוט וברור למה נקטה המשנה דווקא הבאת העומר ובכורים ושתי הלחם שהם דברים התלויים בקדושת השכינה שבארץ ואינם באים מעבר הירדן.

בדברי הר"ן בגדר עבר ירדן לגבי לב רגז' ולגבי מקצת מצוות'.

וסמוכין לדבר – עיין בדברי הר"ן בנדרים [כ"ב]. במעשה דעולא שעלה מבבל לא"י והצטרפו אליו ב' בני אדם – ובדרך קם אחד ושחט את חבריו, וכשבא עולא לפני רבי יוחנן תמה ר' יוחנן מהכתוב "ונתן ה' לך שם לב רגז" – בבבל, ואמר לו עולא – עדיין לא עברנו הירדן באותה שעה, וכתב הר"ן שעבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות, וצ"ב, דמה ענין הבאת העומר ללב רגז.

אלא הביאור כנ"ל – שהסגולות של א"י מגיעות מקדושת השכינה שבה, ומה שאין מביאים עומר ושתי הלחם מעבר הירדן, סימן הוא שאין שם קדושת שכינה, שהרי מצוות אלו אינם כשאר מצוות התלויות בארץ הנהוגות בעבר הירדן אלא תלויות בקדושת שכינה ולכך אינן באות מעבר הירדן, ועל כן אותה קללה של "לב רגז" אינה אלא שם – והיינו מחוץ למקום השכינה, ועיין בהערה¹⁰.

בקדושת עולי מצרים בזה"ז – בדברי הרדב"ז במינוי סמוכים, ועוד נפ"מ לגבי הכל מעלין ולגבי ערלה.

ומצאנו גם חלוקה הפוכה מעבר הירדן – והיינו שיש קדושת שכינה בלי שיש קדושת מצוות – והיינו בכיבוש של עולי מצרים בלי שהיה כיבוש עולי בבל.

והמקור לזה מדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין [פרק ד', הלכה ו'] שסמיכת זקנים הנהוגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכדומה הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרדב"ז [שם] שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקת עולי מצרים כי קדושת הארץ שווה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור ופרח, והרי זה ככל הנ"ל, שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה כשבטל הכיבוש, והרי סמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לעצם קדושתה שנובעת מהשראת שכינה בתוכה.

וע"ע בקה"י שביעית [סימן י"ד] – מובא בדברינו [פרק ו' במשנה ב'] – דכל הנך נפ"מ מצאנו נמי בכיבוש יחיד בסורי' למ"ד דשמי' כיבוש דסו"ס קשה דלא היה בו כיבוש שני – וכשיטת הראב"ד, וצ"ע, ועפ"י הנ"ל מיושב דנפ"מ לגבי כל הנך דינים.

ובקה"י [שם] הוסיף עוד דנפ"מ נמי לדין הכל מעלין לארץ ישראל דאכתי קיים אף בלי קדושה שניה, ועוד שיש דין ארץ ישראל לגבי ערלה, וכמבואר במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' וסימן י"ז באורך].

ויש להעיר דמצאנו בזה מחלוקת, דמצד אחד הבאנו מהכפתור ופרח [פרק י'] שכיבוש עולי מצרים הרי הוא כא"י לכל דבר מלבד המצוות, וכ"כ בחזו"א [סימן ג' ס"ק י"ט] לגבי מצות ישוב א"י, והביא את הרדב"ז הנ"ל, אולם כבר הביא בתורת הארץ [ח"ב פ"ב ס"ק מ"ב] שהעיר בשו"ת ישועות מלכו [סוסי' ס"ז] מהתוס' ריש גיטין שהוכיחו שהכיבוש של עולי בבל הוא גם בעכו – דאסור לצאת לחו"ל, ורבנן היו הולכים עד שם כי מפטרי מהדדי.

ויהיה נפ"מ גם בדין מעלין, האם מחמת המצוות הוא, או מחמת סגולותיה וקדושתה, ועיין בזה במהרי"ט [ח"ב יו"ד סימן כ"ח] שהעיקר מצד מעלה ולא מצד מצוות, וזה סותר לדבריו במהרי"ט [ח"א סימן מ"ז], ועיין נמי במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן י"ז] דמביא בזה מחלוקת רמב"ם ותוס'.

וע"ע בשיעורי ר' שמואל [גיטין ב'. ס"ק ט"ו] מה שכתב בזה, וע"ע בשיעורי ר' שמואל [סנהדרין י"א – ס"ק קנ"א] מה שהוסיף בזה לגבי קידוש החדש.

ולפי"ז יתחדש שאין סומכים בעבר הירדן שהרי אין בה קדושת הארץ, ואין מביאים משם עומר ויש שם לב רגז, ועיין בזכרון שמואל [ט"ו] שהסתפק בזה.

ובזה ביאר התשב"ץ מה היה עונשו של משה רבינו שלא יכנס לארץ, והלא סו"ס הגיע לעבר הירדן, ושם נתקדש לענין המצוות התלויות בארץ – אלא שהביאור בזה שמשה רבינו רצה להגיע להך דרגא של ארץ ישראל שיש בה קדושת שכינה – ליאור באור פני מלך, ועיי"ש מה שהעיר מסוטה [י"ד].

ביאור בדברי הרמב"ם.

ומעתה, אף כי קדושת הארץ בטלה כשהוגלו מארצם ואז בטל הכיבוש, אכן זה רק לענין מצוות התלויות בארץ כתורמות ומעשרות ושביעית וכדומה, שהיא קדושה התלויה בכיבוש, אבל קדושת שכינה בא"י לא בטלה מכל אותם מקומות שכבש יהושע, וקדושה זו היא הראשונה מעשר קדושות השייכות למקדש כאמור, ועל כן סובר הרמב"ם שקדושת ירושלים והמקדש שהיא משום שכינה, אינה בטלה עולמית, כי אף קדושת שכינה שבארץ ישראל לא בטלה, ועיין בהערה¹¹.

בחידוש הפרי הארץ דאם קדושת ירושלים לא בטלה דה"ה דשביעית ותרו"מ נוהגים בה מה"ת, גם בזה"ז – ודוחה דתרי מיני קדושות ניהו.

והנה – עיין במנחת שלמה [קמא סימן נ"א ס"ק א'] שהביא מהפרי הארץ [ג' חיו"ד סימן ד'] שיצא לרון בדבר חדש דלפי דעת הרמב"ם שקדושת ירושלים לא בטלה לעולם, דה"ה דשביעית ותרו"מ נוהגים בה מה"ת, גם בזה"ז.

ובמנחת שלמה דחה דבריו דתלוי למה אין שביעית בזה"ז מה"ת, דלפי הראשונים שזה מחמת ביטול הקדושה א"כ יש מקום לסברתו, אבל לפי השיטות דקידשה לעתיד לבא ואעפ"כ הרי זה מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, א"כ פשוט שאין כאן נפ"מ בין ירושלים למקומות אחרים.

אולם הוסיף שם עוד במנחת שלמה דעיקר הדמיון בטעות יסודה – דבאמת אין שייכות בין קדושת ירושלים שהיא מחמת השכינה לקדושת הארץ, דתרי מיני קדושות ניהו, ושביעית ותרו"מ תלויות בקדושת הארץ, ומעולם לא שמענו שאין תורמים מפירות שגדלו בירושלים על פירות שגדלו מחוץ לירושלים – [ואף שאין זורעים בירושלים משכחת לה ע"י עכו"ם ומירוחו ישראל].

ונראה ששורש הדברים מתבארים על פי מה שנתבאר הכא – ופשוט.

⁹ מובא במשנת יוסף – כאן – בקונטרס ביאור גבולות הארץ אות ו' בענין עבר הירדן.

¹⁰ וכבר העירו מרש"י בסנהדרין [נ"א] ומנחות [פ"ג]: [ומהרמב"ם] [קדוה"ה פ"ד] שמביאים עומר מעבר הירדן, וי"א ששני 'עבר הירדן' הם, עיי"ש בשלמי נדרים, וע"ע בחזו"א [ערלה סימן י"ג] וברש"י [מסעי ל"ד] ובחדושי הגרי"ז [עה"ת שם].

¹¹ ויש להעיר שכל זה דלא כמבואר במשך חכמה [ויקרא פרק ב', פסוק י"ד] שכשבטלה קדושת הארץ א"א להביא ממנה עומר לקרבן משום דהוי כחו"ל.

מסכתא שביעית פרק ז'

משנה א

[א] כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית יש לו ביעור ולדמיו ביעור ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב ומאכל בהמה החוחים והדרדרים וממין הצובעים ספוחי איסטים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להם ביעור ולדמיהן ביעור:

רע"ב משנה א

כלל גדול. ולדמיו שביעית – אם מכרן וקבל הדמים שלהם יש בדמיהן קדושת שביעית:
יש לו ביעור – כשכלה לחיה חייב לבער:
עלה לוף שוטה – אצטריך למתני לוף שוטה משום דתנן בפ' בתרא דעוקצים עלה לוף שוטה אין מטמא טומאת אוכלים, סד"א ה"ג לא ליחול עליהו קדושת שביעית קמשמע לן:
הדנדנה – בערבי נענ"ע ובלע"ז מינטו"א:
העולשין – תרי גווני עולשין הן עולשי גינה ועולשי שדה, ובשאר שנים דשכיחי עולשי גינה עולשי שדה לא חשיבי אוכל ואין מטמא טומאת אוכלים והכא קמ"ל דבשביעית דאין עולשי גינה מצויין עולשי שדה חשיבי ומטמאין טומאת אוכלים ושביעית נוהגת בהן:
וכרישין – נמי תרי גווני נינהו כרישי גינה וכרישי שדה, וכרישי שדה אצטריך לאשמועינן:
הרגילה – הם חלוגלוגות ובלע"ז בירדולג"ש:
ונץ החלב – פרחים לבנים כחלב. פ"א עשב הוא כשנחתך יוצא ממנו חלב:
החוחים והדרדרים – מיני קוצים הן:
איסטים – הוא שצובעין בו כמין תכלת וקורים לו בערבי נ"ל, וקוצרים אותו והוא צומח ודומה לספוח לכך קורהו התנא ספוחי אסטים:
וקוצה – מין ממיני הצבעים י"א שהוא אלעצפור בערבי:
יש להן שביעית – קדושת שביעית נוהגת בהן שלא להפסידם ושלא לעשות בהם סחורה:
ויש להם ביעור – כשיגיע זמן הביעור צריך לבערם, ולקמן בפנים מפורשים דיני הביעור:

ציונים והערות משנה א

למדנו כמה כללים במשנה.

למדנו כמה כללים במשנה:

[א] דווקא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים יש לו שביעית והיינו קדושת שביעית, וזה יבואר כאן בהמשך דברינו.

[ב] קדושת שביעית היינו שיש איסור להפסידם ולעשות בהם סחורה ועוד – עיין בהמשך דברינו כאן.

[ג] עוד למדנו דכל מה שיש לו שביעית גם לדמיו איכא קדושת שביעית דחליפי שביעית כשביעית.

[ד] עוד למדנו שדבר שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור וגם לדמיו יש ביעור.

דקדוקים בלשונות הראשונים בפרטי דינים בקדושת שביעית – ובביאור לשון המשנה – "יש להם שביעית".

והנה בעיקר הדין שמבואר במשנה "יש להם שביעית" פירש הר"ש "להאכיל בקדושת שביעית שלא להפסידן" וכן הוא בר"ש להלן [משנה ב'], אולם הרא"ש כאן האריך בזה עוד, "יש להם שביעית - קדושת שביעית נוהגת בהם שלא להפסידן ושלא לעשות בהם סחורה מלוגמא משרה כבוסה ואפקטוזין" – ועיין בכל זה בסוכה [מ'], הר"ש קיצר והרא"ש האריך, אלא שבהמשך דברי הר"ש במשנה האריך קצת - דמייירי שם במין הצבעים שאין להם ביעור "צובע לעצמו אף לאחר השביעית – אבל לא לשכר ולא לסחורה ולא לאיבוד" – וצ"ב ובכלל צ"ב למה חזר שוב על הלכות קדושת שביעית, וצ"ע.

עוד מצאנו להלן [משנה ו'] שהר"ש האריך – "יש להן שביעית - וצריך להפסידן ואסור לעשות בהן סחורה ולא אמרינן דהוו כעצים דאין בהן קדושת שביעית ומשום דהנאתן אחר ביעורן וכו'", והרי שהוסיף גם הפקר וגם סחורה, ובהמשך שם דקדק עוד על הדין "ולדמיהן שביעית - דמה שקונה מהן אסור לאבדו ולעשות ממנו מלוגמא אלא אכילה ושתייה וסיכה ולאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך שלא ישנה" – וכאן הוסיף מלוגמא והפסד - הלא דבר הוא, וכל זה צ"ב.

לוף השוטה - ועולשין.

החידוש המיוחד בעלה לוף שוטה הוא משום דתנן בעוקצים דעלה לוף שוטה אינו מטמא טומאת אוכלים עד שימתקם, וסד"א דהכי נמי דלא ליחול עליהו קדושת שביעית, והחידוש דחיללא – והיינו קודם שימתקן.

ולגבי עולשין נתחדש דתרי גווי עולשין הן, עולשי גינה ועולשי שדה, ובשאר השנים דשכיחי עולשי גינה אז עולשי שדה לא חשיבי אוכל ואין מטמא טומאת אוכלים, והכא קמ"ל דבשביעית כיון שאין עולשי גינה מצויין אז עולשי שדה כבר חשיבי וכבר מטמאין טומאת אוכלים וממילא דגם שביעית נוהגת בהן. ועיין היטב בחזו"א [סימן י"ג ס"ק כ"א] שהקשה דמאי שנא הנך תרתי, דלענין עולשין צריך מחשבה כדי שיחול קדושת שביעית כמו דבעינן מחשבה לענין טומאת אוכלין, אבל בלוף השוטה יש להם קדושת שביעית עוד לפני שימתקו, אף דלענין טומאת אוכלין אין מטמאין עד שימתקו.

בדין דמי שביעית כשביעית.

בדין דמי שביעית כשביעית הביא הר"ש שאם מוכרן ולקח בהן דמים וקנה מהן בשר ומן הבשר דגים – דכולם יש בהם דין שביעית, והביא את הסוגי' בע"ז [נ"ד:] "כי יובל היא קודש - מה קודש תופס דמיו אף שביעית תופסת דמיה, אי מה קודש תופס דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצא לחולין, ת"ל תהיה - בהיותה תהא - הא כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית" – ועיין להלן [פרק ח' משנה ד'].

בדיני ביעור – מתקיים ולא מתקיים.

עוד למדנו כלל שדבר שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור וגם לדמיו יש ביעור, וזה כדררשינן "מדכתיב - ולבהמתך ולחיה אשר בארצך – ודרשינן - כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה בשדה כלה לבהמתך מן הבית", וממילא שכל המינים הללו שאינם מתקיימים וכלו להם איכא בהו דין ביעור.

שיטות הראשונים והערות בדיני הנאתן וביעורן שוה.

עיקר הכללים בהנאתן וביעורן שוה.

הכלל הראשון של המשנה הוא שדיוקא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים יש לו שביעית. המקור לכל זה הוא בסוגי' בסוכה [מ'] [ובב"ק [ק"א]:] "שלמדנו שם כללים לדעת דעל איזה מינים חלים קדושת שביעית, והכלל בזה הוא דקדושת שביעית רק חיילא על מין כזה שהנאתן וביעורן שוה.

מהאי טעמא מבואר שעצים אין בהן משום קדושת שביעית דאמר קרא [ויקרא כ"ה] "לכם לאכלה - לכם דומיא דלאכלה מי שהנאתן וביעורן שוה, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן", ועיין בתוס' בפסחים [כ"ז: ד"ה מכלל] דגם אכילה אין זה הנאתן וביעורן שוה ממש - אלא דבשיעור כזה מיקרי שוים. ועיין היטב ברש"י [סוכה וב"ק] שמבאר שלכן כל מה שעומד לסיכה שתיה והדלקת הנר דומים לאכילה והנאתן וביעורן שוה ויש בהם קדושה, אבל עצים דלהסקה קאי חשיבי כהנאתן לאחר ביעורן, ולכן אין בהם קדושת שביעית.

וביאר דהיינו טעמא דבהנאת הסקה דווקא לאחר ביעורן שאז נעשים גחלים הוא דהויא עיקר הנאתן, משא"כ לגבי מיני צבעים, ששם - בשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע - נמצאו הנאתן וביעורן שוה הלכך חיילא עלייהו שביעית.

ואף דבעצים, הרי איכא "עצים דמשחן" והיינו שמאירין כנר אבוקה לנושאן בידו ואז הנאתן וביעורן שוה והקשו בגמרא דלמה לא תיחול עלייהו קדושת שביעית, ועל זה אמרו סתם עצים להסקה, בסוגי' מבואר עוד דנחלקו התנאים האם באמת סתם עצים עומדים להסקה, ונפ"מ אי עצים דמשחן [להאיר] חיילא בהם קדושת שביעית - כל זה מתבאר מתוך הסוגיות ומתוך פירש"י [שם].

מדויק ברש"י שלמדנו דין קדושה ולמדנו דיני שימוש.

חידוש נוסף למדנו ברש"י – והוא – שיש שני כללים שתלויים זב"ז ושניהם תלויים בדין הנאתן וביעורן שוה:

א) קדושה רק חיילא במין כזה שעומד לשימוש שהנאתן וביעורן שוה, וזה כל המשנה כאן, [ב] עוד למדנו הלכה בזה האין משתמשין בקדושת שביעית – והיינו שרק שימושים הללו של הנאתן וביעורן שוה מותרים בפירות שיש בהם קדושת שביעית, ועיין 'במשנה ראשונה' דג"כ הוסיף כאן את הכלל השני דלמדנו הכא. הדברים מדוקדקים בדברי רש"י בסוכה [ד"ה שהנאתן וביעורן שוה] וז"ל: "שהנאתן וביעורן שמתבער מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר, ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מירדש קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה" עכ"ל.

ועיין להלן במה שנתבאר בשיטת רש"י בעיקר דינא דהנאתן וביעורן שוה שחלוקין ניהו הנך תרי דינים, ועיין עוד להלן מהמקד"ד בבואורו לשיטת הרמב"ם בכביסה בהנך ב' דינים.

כמה הערות מהתוס' בזה.

ועיין בתוס' בב"ק שחולק בכמה נקודות:

א) לגבי הסקה פירש שאף שהנאתן אחר ביעורן כשנעשית גחלת, אבל סו"ס זימנין דהנאתן וביעורן שוה כגון להתחמם כנגדו או לבשל, אבל כיון שעיקרו לא קיימא להכי דעיקרו קאי לאחר שנעשית גחלת וכגון להסיק תנור לאפות הלכך חשיב הנאתן אחר ביעורן.

ב) לגבי צבע כתבו התוס' שהנאתן וביעורן שוה דהנאתן כשלושבשן ואז הוא כלה ומתבער הצבע מיום אל יום, וחולקים על מה שכתב רש"י דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע דלענין שביעית חזונית מילתא היא ולא הוי ביעורו בקליטת הצבע, ולהלן יישבנו את שיטת רש"י מקושי' זו.

ג) רש"י פירש 'עצים דמשחן' - עצים שמאירים בהן כמו נר, ותוס' הביאו מר"ח שפירש שעצים דמשחן היינו שמחממין בו כגון במדורה שעשויה להתחמם דהנאתן וביעורן שוה דבשעת ביעורן מתחמם כנגדן.

ד) עוד העירו בתוס' דאין לפרש "סתם שאר עצים להסקה ניתנו והנך דמשחן בטלים לגבייהו" אף דלא קאי להסקה, דמבואר בסוכה [מ.] דלולב נוהג בו שביעית משום דהנאתן וביעורן שוה שראוי לכבד בו הבית, ולא אמר דבטל לגבי שאר עצים וה"נ עצים דמשחן, אלא צ"ל דסתם עצים דמשחן נמי להסקה הן עומדין ולא דמי ללולב דסתמו עומד לכבד בו את הבית.

משרה וכבוסה אין הנאתן וביעורן שוה, וחלוק מצביעה.

עוד למדנו שם בסוגי' דין משרה וכבוסה, שיש איסור 'משרה' והיינו דאין שורין פשתן ביין של שביעית ויש איסור כביסה והיינו דאין מכבסין בגדים בפירות שביעית, והיינו משום שגם כאן אין הנאתן וביעורן שוה.

ורש"י פירש בב"ק [שם] דבמשרה מיד כשמטילין את הפשתן או הבגד ביין הוא מתקלקל ומתבער, אבל הנאתו אינו אלא עד שלשה ימים וד' עד שיהא הפשתן שרוי, וכן בכיבוס הבגד, ולפי"ז ברור מאי שנא צביעה מכיבוס, דבצביעה הבגד צבוע מיד.

אבל בסוכה פירש רש"י שהנאת כיבוס ומשרה אינה אלא בשעת לבישת הבגד, והקשו התוס' דא"כ גם בצביעת הבגד נימא כן, ותירצו שיש שבח סממנים על גבי הצמר הלכך מיקרי הנאה מידית, וזה לא שייך בכביסה.

מעורר ברש"י ובריטב"א - מה מיקרי הנאה, בחפצא או בגברא שוה ליהנות בפועל.

הבאנו מרש"י שהנאת הסקה היינו "לאחר שהם כבר גחלים", והוסיף בזה ברש"י בסוכה ד"אז אופין בהם", ויש לדקדק בדבריו שכתב 'אפייה' ולא 'בישול', ויתכן דבבישול האוכל מתבשל מיד לפני שיש גחלים, וצ"ע.

אכן הריטב"א נזהר בזה שכתב שהנאתו מהאוכל שהתבשל הוא באכילתו אח"כ, עיין היטב בלשונו, ויש לעיין דלכאור' החילוק בין רש"י להריטב"א הוא דרש"י קאי על החפצא של שביעית – מתי הוא נתן את הנאתו [אפייה], והריטב"א קאי על הגברא, מתי הוא נהנה הנאה בפועל [אכילתו].

וזה באמת החילוק בין רש"י בסוכה ורש"י בב"ק לגבי הנאת כביסה למה אין הנאתן וביעורן שוה – והיינו דהאם ההנאה היא הלבישה שהיא הרבה אח"כ או מה שנגמר ונעשה בבגד כביסה וזה לאחר כמה ימים, ונמצא שיש בזה ב' סתירות ברש"י, [א] רש"י בסוכה סותר את עצמו מיניה וביה בין כביסה [דקאי בלבישה דגברא]

לגבי הסקה [דקאי בחפצא של אפיית גחלים], [ב] וכן סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה מדבריו בב"ק דקאי בבגד [שנעשה בבגד כביסה לאחר כמה ימים], לדבריו בסוכה דקאי בלובש - וכל זה יבואר בהמשך.

הנאתן קודם ביעורן – ודברי רע"א בזה.

יש לרין האם בעיני דווקא הנאתן וביעורן שוה או העיקר שלא יהיה הנאה אחר ביעורן, אבל הנאה קודם ביעורן חשיב כהנאתן וביעורן שוה, ומצאנו בזה מחלוקת, דמצד אחד מבואר בבעל המאור [סוכה מ' - ובדפי הרי"ף י"ט:ט] שמה שמבואר שולוב שאני מכל עצים דעומדים לכיבוד הבית, הלכך איכא בהם קדושת שביעית, דהיינו דלולב הוי הנאתו קודם ביעורו, וכש"כ הוא מהנאתן וביעורן שוה, וכדבריו מבואר נמי במשנה ראשונה [במשנה כאן], ועיין בכל זה בקה"י [שביעית סימן י"ט ס"ק ב'] שביאר בזה את דברי התוס' בכבורות שהשימוש בבמה הוי הנאתן וביעורן שוה כיון שעל יד מהלאכה הבהמה כחשי, ואף דהכחש בא לרוב אחרי ההנאה. אולם מאידך גיסא הביא בקה"י [שם] דמבואר בדברי הר"ש סיריליאו [פ"ח ה"א] דפירש שזה ספיקת הירושלמי לגבי בשמים אי נהג בהם קדושת שביעית או לא, דהתם הנאתן קודם ביעורן, והוי ספיקא דדינא – ועיין להלן [משנה ו'] בכל זה.

ובאמת דבחיודשי רע"א [ב"ק ק"א] ראינו בזה דברים מפורשים דהוכיח יסוד זה – דהקשה דלמה לי מיעוט לאסור סחורה, הא תיפוק ליה דליכא בזה הנאתן וביעורן שוה, שההנאה היא מיד במכירה, וביעורן אח"כ, והוכיח דהנאה קודם מהני.

עוד ביאר בזה דכל הדין שצריכים הנאתן וביעורן שוה – היינו שבאמת אסור להפסיד פירות שיש בהם קדושת שביעית, ואי לא נהנה בהם מיד בשעת הביעור – הרי הפסיד אותם או בלי תכלית וזה האיסור הפסד אבל אי נהנה מיד, הרי בזה הוא לא הפסיד, וממילא דכש"כ היכא שהוא נהנה קודם דאז אין בביעור משום הפסד.

שיטת רש"י במין הצובעין.

בדברי רש"י המחודשים על הדין - "וממין הצובעים ספיחי איסטיס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" – שאסור בצביעה' מחמת 'סחורה' ומותר ב'הסקה'. זה שיש קדושת שביעית למין הצובעין – כן מבואר הכא במשנה – ולהלן [משנה ג'] - "הצבע צובע לעצמו" - למדנו עוד, שאפשר לצבוע בצבע שיש בו קדושת שביעית, ופשוט.

והנה על הך דין במשנה "וממין הצובעים ספיחי איסטיס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" פירש בזה רש"י בב"ק [ק"א]: "שאינן עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" - ויש בדברי רש"י ג' קושיות עצומות. בראשונה - תמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא לקמן [משנה ג'] דשנינו "שהצבע צובע לעצמו ולא בשכר", ועוד שהרמב"ם הביא בשם התוספתא דמרבין להדיא מריבויא דקרא דפירות שביעית ניתנו לצבוע בהן.

וביאר בזה הפנ"י – וז"ל: "ונראה ליישב משום דבלא"ה קשה איך שייך לצבוע בגדים בפירות שביעית - הרי צריך להתבער קודם הביעור משא"כ בצביעה שהיא לימים רבים, הלכך אפשר דהא דמרבין צביעה היינו באותן ששנו חכמים בהדיא שאין להם ביעור וכגון במין הצובעין שמתקיימים בארץ, וכן הא דקתני הצבע צובע לעצמו דקאי התם אקליפי אגוזים ולא מצינו שחייבים בביעור, דלא קתני אלא שיש להם ולדמיהם שביעית, אבל הכא [במשנה א'] - במין הצובעים ספיחי איסטיס וכו' דקתני בהדיא 'שיש להן ולדמיהן ביעור', לכך מפרש"י שאסור לצבוע בהן והיינו מפני דאין מתבער בזמן הביעור".

והוסיף בזה התורת זרעים דסו"ס הסיבה דחיללא בהם קדושת שביעית, היינו משום שהנאתן וביעורן שוה, וכמבואר בסוגי' וזה החידוש של המשנה, אבל אין להתיר בהם הך שימוש של הנאתן וביעורן שוה כיון שחייבים בביעור.

[וביפה עינים פירש דרש"י למד שהמשנה להלן וכן הריבוי בתו"כ איירי בצביעת גופו, והכא קאי בשביעית בגד, אכן כבר דחאו המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' עמוד 440] מהירושלמי בספק על צביעה בטובת הנאה].

ביאור ברש"י דלמה אסור בצביעה' מחמת 'סחורה' ולמה מותר ב'הסקה'.

עוד הקשה בפנ"י דלמה כתב רש"י שיש בזה איסור סחורה, דמה שייטא להכא איסור סחורה בזה שהוא צובע, ותיריך "דרש"י לטעמיה שפירש כמה פעמים דטעמא דסחורה - היינו נמי מפני שצריך לבער בזמן הביעור - עיין בפירושו פרק לולב הגזול [ל"ט]. ובפרק זה בורר [כ"ו], "עכ"ל, הרי שרש"י הכא חוזר על החידוש שלו בגדר הדין סחורה – אולם סו"ס עיקר הדמיון בזה לסחורה תמוה – ושיטתו בזה יבואר להלן [משנה ג'].

אחרי שרש"י כותב שאסור לצבוע – שוב ממשך רש"י 'לחדש' אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה", וגם בזה דבריו תמוהין מאד – דעצים לא מיקרי הנאתן וביעורן שוה, ולמה התיר רש"י שימוש זה.

ותיריך בזה התורת זרעים שכל האיסור בשימושים שאינם הנאתן וביעורן שוה, כל זה אינו אלא דבר שיש בו קדושת שביעית ועומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, אבל מה שלא עומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה מעיקרא לא נאסר בשימושים שאינם של הנאתן וביעורן שוה, הלכך מותר בהסקה, דבאלו אמרינן דארבא, דזהו שימושן.

ישוּב לשיטת רש"י במין הצובעין מקושי' התוס' דלענין שביעית חזוּתא מילתא היא.

הבאנו מרש"י בב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] דצביעה הוי הנאתן וביעורן שוה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע נמצאו הנאתן וביעורן שוה, אולם הקשו עליו התוס' [ד"ה שהנאתן] הא אמרינן דלענין שביעית חזוּתא מילתא היא דמרבין מ"תהיה - בהוויתה תהא", ולא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע ע"ש. וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' ד"ה כתב רש"י עמוד 439] דרש"י למד דזה דמרבין מ"תהיה - בהוויתה תהא" דחזוּתא מילתא היא, היינו דווקא לענין איסור שביעית דלא אמרינן שכבר כלה האיסור והיינו דחזוּתא מילתא לענין שביעית ולכן עדיין האיסור במקומו עומד ואסור ליהנות ממנו. אולם הכא לאו לענין איסור שביעית מיירי דהא ס"ל לרש"י דאסור לצבוע בפירות שביעית – [עכ"פ בהגן דמתני' בספיחי איסטיס וקוצה – וכנתבאר], רק דהכא הנידון הוא לענין שתחול קדושת שביעית דבזה נאמר כלל דבעינן דבר שהוא עומד להנאה שהנאתן וביעורן שוה, והכא אין זה אלא תנאי בעלמא בקדושת שביעית, ובזה ל"ש ריבוי הכתוב דזה תלוי במציאות עצמה, ואם בשעת קליטת הצבע כלה גוף השורש – אז מוגדר המין כמין שעומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, עכ"תו"ד.

בגדרי הנאתן וביעורן שוה בשיטת רש"י, הנאת גברא או חפצא.

מתמה בסתירת רש"י אי הנאתן וביעורן שוה נמדד בחפצא או בגברא.

יש לעיין – הרי לעיל הבאנו סתירה ברש"י האיך מודדין את ההנאה, כלפי החפצא או כלפי הגברא – דייקנו דכנראה דנחלקו בזה הריטב"א ורש"י כלפי עצים להסקה דרש"י קאי בחפצא שההנאה היא בשעה שהיא כבר 'גחלים', והריטב"א קאי בהנאת האוכל וזה אחרי שהתבשל – והיינו ביחס להנאה של הגברא. והערנו דנמצא שיש בזה ב' סתירות ברש"י, [א] רש"י בסוכה סותר את עצמו מיניה וביה בין כביסה [דקאי בלבישה דגברא] לגבי הסקה [דקאי בחפצא של אפיית גחלים], [ב] וכן סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה מדבריו בב"ק דקאי בבגד [שנעשה בבגד כביסה לאחר כמה ימים], לדבריו בסוכה דקאי בלובש.

מתמה בסברת הפנ"י דמחלקינן בין צבע שחייב ביעור או לא, הרי סו"ס היה כבר ביעור בעצם קליטת הצבע.

עוד יש להעיר – הבאנו לעיל מהפנ"י ליישב שיש בשיטת רש"י דאין לצבוע בצבעים שיש בהם חיוב ביעור, ובאלו כתב רש"י שיש בהם הסקה, ולהלן במשנה קאי על צבעים שאין בהם ביעור ובהם הוא יכול לצבוע.

ותמה בדבריו במשנת יוסף [תוספת אחרונים עמוד ח'] דכבר הבאנו מרש"י בב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] דצביעה הוי הנאתן וביעורן שוה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע נמצאו הנאתן וביעורן שוה, עוד הבאנו שהתוס' [ד"ה שהנאתן] הקשו דהא אמרינן דלענין שביעית חזותא מילתא היא דמרכינן מ"תהיה - בהויתיה תהא", ולא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע - עכ"פ מוכרח שרש"י לומד שהביעור היינו הצביעה עצמה - קליטת הצבע, וא"כ מוכרח שהיה כבר ביעור, ולכן מיקרי הנאתן וביעורן שוה מחמת קליטת הצבע, והאיך אפשר לחלק בין צבע שחייב ביעור לצבע שלא חייבים בביעור, הא ממילא לא יעבור זמן הביעור, והרי ע"כ שרש"י חולק על האי סברא של חזותא מילתא בנוגע לכאן, ונמצא שכבר התקיים בבגד ביעור - וצ"ע.

מדדיק ברש"י שיש ב' דינים בהנאתן וביעורן שוה א' דין קדושה ב' דין שימוש.

ונקדים - למדנו ברש"י שיש שני כללים שתלויים זב"ז ושניהם תלויים בדין הנאתן וביעורן שוה:

א] קדושה רק חיילא במין כזה שעומד לשימוש שהנאתן וביעורן שוה, וזה כל המשנה כאן, ב] עוד למדנו הלכה בזה האיך משתמשין בקדושת שביעית - והיינו שרק שימושים הללו של הנאתן וביעורן שוה מותרים בפירות שיש בהם קדושת שביעית.

והדברים מדוקדקים בדברי רש"י בסוכה [ד"ה שהנאתן וביעורן שוה] וז"ל: "שהנאתן וביעורן שמתבער מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר, ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מירדר קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה" עכ"ל.

מיישב את סתירת רש"י - דכשדנים על השימוש דנים מצד הגברא וכשדנים מצד הקדושה האם חל בחפצא דנים בהנאה מצד החפצא.

ונראה לחדש שהגדרים של הנאתן וביעורן שוה בהנך תרי דינים משתנים - והיינו דכשבאים לדרן האם יש כאן שימוש שנעשה בקדושת שביעית שמוגדר כשימוש של הנאתן וביעורן שוה, הכא בעינן הנאה בגברא שמשתמש בשעת הביעור של החפצא, אבל כשבאים לדרן האם חיילא בחפצא קדושה - הכא סגי לן במה שהחפצא עומד לשימוש - והיינו מה שהנאת השימוש נמצאת בחפצא בזמן הביעור של החפצא של שביעית.

וממילא - מתיישבות ב' הסתירות ברש"י:

א] רש"י בסוכה קאי בכביסה בדין שימוש של פירות שיש בהם קדושת שביעית וביאר שאין זה שימוש שמותר בהנך פירות, כיון שהנאת הגברא - לבישת הבגד - היא אח"כ, לא בשעת הביעור של החפצא מן העולם, אבל כשבא לבאר למה לא חיילא קדושה על עצים שעומדים להסקה, הכא דן מצד הקדושה, ולכן הוא דן בחפצא - שהנאה של הגחלים באפייה באה אח"כ.

ב] ומה שרש"י סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה - מדבריו בב"ק דקאי בבגד שנעשה בבגד כביסה כמה ימים אחרי הביעור של הקדושת שביעית, אף דקאי בשימוש של הגברא - אולם כד נעיינן בדברי רש"י [שם] יבואר דבתוך דבריו קאי גם על מי שליטת במחשבת כביסה דלפי הצד דמהני נגד הסתמא, שוב לא חיילא בה קדושה כיון דקאי לשימוש שאין הנאתן וביעורן שוה - הרי דהכא קאי גם לגבי החלות קדושה אי חיילא בה מחמת זה שהחפצא עומד להך שימוש, ובסוכה לא קאי בזה - עיי"ש היטב - וכנראה דכל זה תלוי בב' הגירסאות אי נחלקו בסתם עצים להסקה או לא, עיי"ש היטב.

שוב ראיתי בספר פרי שמואל [שביעית סימן א'] ליישב את חלק מהסתירות בשיטת רש"י - דג"כ הלך בדרך זו.

מבאר דאף דההנאה של צביעה היא בלבישה - אבל אכתי מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון דלגבי זה מודה רש"י דחזותא מילתא היא.

אולם מעתה קשה - הרי צביעה מותרת - וכמפורש במשנה, והרי ההנאה של הגברא אינו אלא בשעת לבישה, ואף דמיקרי הנאתן וביעורן שוה כלפי החפצא ולכן חיילא בה קדושה, אבל האיך מותר בו השימוש של צביעה, הא בצביעה ליכא הנאתן וביעורן שוה בגברא.

ונראה פשוט - הרי כבר הבאנו את קוש' התוס' דלענין שביעית חזותא מילתא היא דמרכינן מ"תהיה - בהויתיה תהא", ולא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע ע"ש, והבאנו את ביאורו של המקד"ד שרש"י למד דזה דמרכינן מ"תהיה - בהויתיה תהא" דחזותא מילתא היא, היינו דווקא לענין איסור שביעית דלא אמרינן שכבר כלה האיסור והיינו דחזותא מילתא לענין שביעית ולכן עדיין האיסור במקומו עומד ואסור ליהנות ממנו.

אולם הכא לא לענין איסור שביעית מיירי דהכא הנידון הוא לענין שתחול קדושת שביעית דבזה נאמר כלל דבעינן דבר שהוא עומד להנאה שהנאתן וביעורן שוה, והכא אין זה אלא תנאי בעלמא בקדושת שביעית, ובוה ל"ש ריבוי הכתוב דזה תלוי במציאות עצמה, ואם בשעת קליטת הצבע כלה גוף השורש - אז מוגדר המין כמין שעומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה וחיילא בה קדושה - עכתו"ד.

ומעתה פשוט - דכשבאים להתיר שימוש בדבר שיש בו קדושת שביעית, הכא אנו דנים באיסור שימוש בקדושת שביעית, והרי את האיסור הזה באו להתיר, וכלפי האיסור אנו אומרים דחזותא מילתא היא, והיינו דכלפי השימוש של הגברא עדיין לא היה כאן ביעור בחפצא, ורק בלבישה אח"כ מתחיל הביעור וההנאה כהדדי, ולכן מותר להשתמש בו - דהנאתן וביעורן שוה, ודו"ק.

וע"כ להלן מה שיבואר בשיטת הרמב"ם במיני כובסין - ושם יבואר נקודה נוספת בשיטת רש"י הנ"ל ליישב קושי' זו באופן אחר.

מבאר למה קליטת הצבע מיקרי ביעור לגבי הנאתן וביעורן שוה ולא לגבי חובת ביעור על הגברא.

והדברים מוכרחים מיניה וביה - וכדיבואר דבזה מיושב נמי מה שהקשה במשנת יוסף על מה שפירש הפנ"י בשיטת רש"י - הרי מצד א' רש"י סובר דצביעה הוי הנאתן וביעורן שוה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע - נמצאו הנאתן וביעורן שוה, ומאיך סובר רש"י שאם הצבע הוא מהמינים שצריכים ביעור - דאין לצבוע בהם - דעדיין הם קיימים לאחר הביעור - ותמוה הא קליטת הצבע היא היא הביעור.

והתשובה כנ"ל - דכמו דלגבי הדין הנאתן וביעורן שוה השימוש של הגברא, דאז דנים דחזותא מילתא היא, ועדיין לא התחיל בזה ביעור ולכן אמרינן דהנאתן וביעורן שוה בשעת הלבישה, כמו כן לגבי מחובת ביעור של הגברא דנים כן, דאיתרבי בדין חזותא מילתא לגבי השימושים של הגברא - שמוטל עליו להשתמש בו לפני הביעור - וכלפי מה שמוטל עליו להשתמש הרי הוא עדיין לא השתמש בחזותא דמילתא היא, דכמו דהך חזותא הוא המורד להתיר את השימוש עצמו בזמן שהוא לובש, כמו כן מיקרי הך חזותא מילתא לומר שהוא עדיין לא גמר להשתמש בקדושה זו לפני זמן הביעור.

שיטת הרמב"ם במיני כבוסין.

דרכו של הכס"מ בביאור שיטת הרמב"ם המחודש במיני הכבוסין שיש בהם קדושת שביעית.

והנה בעיקר דין דאין מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, כתב הר"ח [סוכה שם] דהיינו בורית של שביעית, אולם הרמב"ם [פ"ה משמיטה ה"ג] חולק דכתב מיני כבוסים כגון "בורית ואהל" קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן וביאר הרמב"ם "שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית כו' שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כו' ולא למשרה ולא לכבוסה".

והכס"מ ביאר את שיטתו כך:

שבאמת הרמב"ם פסק כרבנן דאין מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, אלא דסבר רבנו דעד כאן לא פליגי אלא בפירות משום דכתיב 'לאכלה' אבל במיני כבוסים שאינן פירות אף לרבנן מכבסין בהם, ובירושלמי [כאן] אמרינן 'מיני כבוסות מהו שתחול עליהן קדושת שביעית', ופשוטין מההיא ד'הוסיפו עליהן הבורית והאהל', והפ"י בזה דקדושת שביעית חלה על הכביסה ומש"ה מכבסין בהן, ואע"ג דבפרק לולב הגזול הקשו לרבנן דממעטו משרה וכבוסה, הא כתיב לכם ומשמע לכל צרכיכם, ות"י דלכם דומיא דלאכלה דהנאתן וביעורן שוין יצאה משרה וכביסה דהנאתן אחר ביעורן, י"ל שלא אמרינן כן אלא בפירות דשייך לאכלה אבל במיני כבוסות דל"ש בהם לאכלה שפיר נתרבו מלכס אעפ"י שהנאתן וביעורן אינו שוה ע"ש.

אולם כבר תמה בזה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ד עמוד 437] שאם כן קשה דבעצם למה אין בהם קדושת שביעית מחמת זה שאין הנאתן וביעורן שוה, הא לא ראויים לאכלה, והרי הרמב"ם פסק [פ"ו משמיטה ה"ד] דעצין אין בהם קדושת שביעית, ומה לי דאין הנאתן וביעורן שוה אין בהם אכילה, ומ"ש מיני כבוסים דקדושת שביעית חלה עליהן - וזה תימא גדולה.

ביאורו של המקד"ד – ומתבאר בזה שיש ב' דינים בהנאתן וביעורן שוה.

וביאר בזה במקד"ד וז"ל: "ונראה דזה דמיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן הוא משום דבורית חזי לרחיצת גופו, וכן אהל חזי לרחיצת גופו, דהא אמרינן [גדה ס"ו]: "אשה לא תחוף לא בנתר ולא באהל", והרי בזה שפיר הוי הנאתן וביעורן שוין, וע"כ צריך לומר כן להר"ח דבורית אין נותנין אותו לתוך הכביסה, וע"כ דקדושת שביעית חלה עליה, ובהדיא אמרינן דהוסיפו עליהם הבורית והאהל ואמאי הא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ובע"כ דיש בהם שאר הנאות דהנאתן וביעורן שוה ומש"ה קדושת שביעית חלה עליהן. ומעתה יש לומר שהרמב"ם חלק וס"ל דזה דאסורין פירות שביעית בשאר הנאות שאין הנאתן וביעורן שוה – זה רק במידי דחזי לאכילה ולפי הר"ח זה בכל דבר", עכ"ל המקד"ד, ועיין בהערה¹² תוספת קושי"ה מהמקד"ד.

למדנו מדבריו דאף דבדין הנאתן וביעורן שוה נאמרו ב' כללים, והיינו שההיתר שימוש בקדושת שביעית היינו דוקא שימוש של הנאתן וביעורן שוה ועוד שהמין שחל בו קדושת שביעית נמי נקבע בדין הנאתן וביעורן שוה, אולם אכתי חלוקין ניהו, והיינו שאם המין עומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, אז איכא בזה קדושת שביעית – ממש כמו מין שעומד לשימוש של אכילה, דשימוש של הנאתן וביעורן שוה מיקרי דומי לשימוש של אכילה, ואעפ"כ אין להם דין אחד, ואכילה עצמה עדיפא מהנאתן וביעורן שוה שרק דומה לאכילה, ולכן מין שעומד לשימוש של אכילה ממש, בזה נקבע גם שהשימושים המותרים בו הם דווקא השימושים של הנאתן וביעורן שוה, אבל היכא דנקבע בו קדושת שביעית מחמת הנאתן וביעורן שוה – בלי שעומד לאכילה ממש, הכא אין הדין הנאתן וביעורן שוה בקביעת המין מחייב גם שימוש של הנאתן וביעורן שוה, והדין קדושת שביעית היא בנחות דרגא, ומותר בהם גם שימושים של כל צרכיכם – לאו דווקא שימושים של הנאתן וביעורן שוה.

ישוב לקושי"ה הרש"ש על רש"י עפ"י הנ"ל.

הקשה הרש"ש על רש"י ב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] שכתב דאסור לצבוע ומותר להסיקן – מובא לעיל – דהאיך מותר להסיקן הא אין הנאתן וביעורן שוה, ותיריך בזה המקד"ד [סימן נ"ט סוס"ק ד' עמוד 439 ד"ה כתב רש"י] עפ"י הכס"מ דכל שאינו עומד למאכל אדם מותר אף בשאר הנאות, וזה דצביעה חשיב הנאתן וביעורן שוה מהני דתיחול עליה קדושת שביעית ואז מותרין בשאר הנאות.

שיטת הרמב"ם "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין".

ועיין להלן [משנה ג'] בדין "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין" – בשיטת הרמב"ם בזה עפ"י המקד"ד.

דרכו של המהר"י קורקוס ברמב"ם של כיבוסין בבורית ואהל – ומתמה בזה.

אולם יותר נראה ברמב"ם באופן אחר – ועפ"י מה שמבואר במהר"י קורקוס – דיעויין בדבריו שחילק חילוק פשוט, וכתב שבבורית ואהל מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון שההנאה אינה ההנאה של הגברא אח"כ בליבשה אלא שההנאה היא בזה שהגבר מתכבס, ובוה חלוק יין ופירות מבורית ואהל, דבורית ואהל מתכלה ומתבער בזמן שהגבר מתכבס ולכן מיקרי הנאתן וביעורן שוה, אבל יין שמכבס בגד – היין מתקלקל מיד והכיבוס בבגד רק קורה אחרי כמה ימים, עיי"ש. אולם לפי דבריו אכתי לא ברור כוונת הרמב"ם דליף לדין בורית ואהל מלכס לכל צרכיכם, הא הכא הוי הנאתן וביעורן שוה כפשוטו ואיזה ריבוי איכא הכא.

תוספת דברים עפ"י מה שנתבאר ששני דינים נאמרו בהנאתן וביעורן שוה [פרי שמואל].

ונראה שהביאור בזה הוא עפ"י מה שנתבאר לעיל ברש"י שבאמת יש ב' דינים בהלכות הנאתן וביעורן שוה, דין הנאה כלפי הגברא ודין הנאה כלפי השימוש של החפצא, ונתבאר לעיל ביישוב שיטת רש"י דתלוי בדין הנאתן וביעורן שוה כלפי החלות קדושת שביעית, הכא סגי לן בהנאתן וביעורן שוה אם ההנאה מצד החפצא הוא שוה ביחד עם הביעור, אבל להתיר שימוש בקדושת שביעית הכא צריכים שההנאה של השימוש יהיה בגברא בזמן שמתבער החפצא מן העולם, ובוה מתיישב הסתירה ברש"י בכביסה אי ההנאה היא מה שהגבר מתכבס או מה שהאדם מתלבש בו אחרי הכביסה – עיי"ש, ועיין במהר"י קורקוס שהביא את דברי רש"י להוכיח דהכל תלוי בחפצא.

אולם קשה שרש"י ביאר דעכ"פ כלפי ההיתר שימוש בקדושת שביעית בעינן דכלפי הגברא יהיה הנאתן וביעורן שוה, וזה לא קיים במיני כובסין, וכלפי צביעה נתבאר דמהני אחרי הריבוי של חזותא מילתא היא, עיי"ש, אבל האיך מותר בכביסה כלפי הגברא.

וראיתי בספר פרי שמואל [שביעית סימן א'] ליישב את שיטתו עפ"י הנ"ל – שהרמב"ם למד דמריבין מלכס לכל צרכיכם, דבמידי דלאו דאכילה מהני שימוש של כל צרכיכם גם בלי תנאה דהנאתן וביעורן שוה בשימוש של הגברא, ורק במידי דאכילה הוא דאיכא ב' תנאים, א] גם מחמת זה שאכילה מיקרי הנאתן וביעורן שוה לכן חיילא בה קדושת שביעית, ב] שימוש של אכילה מותרת כיון שהנאתן וביעורן שוה, אבל במידי דלאו דאכילה וכגון מיני כבוסין, אף דנתקיים בהם התנאי הראשון שחל בהם קדושה כיון דמיקרי הנאתן וביעורן שוה בחפצא, וכתבאר במהר"י קורקוס דבוה חלוק בורית ואהל משימוש של יין לכביסה, אכן ליכא תנאי שני להיתר שימוש בגברא, ושפיר מצי משתמש בהם לכל צרכיכם אף דלא נתקיים בשימוש של הגברא תנאה דהנאתן וביעורן שוה.

ונמצא דבעצם דליכא הנאתן וביעורן שוה גם בחפצא בהם לא חיילא מעיקרא קדושת שביעית, ורק בכביסה דמיקרי הנאתן וביעורן שוה כלפי החפצא, הכא חיילא כבר קדושה, ושפיר איתרבי בהם שימוש בלי הנאתן וביעורן שוה מקרא דלכס לכל צרכיכם – ע"כ ראיתי [שם].

מיושב רש"י למה יש היתר צביעה וגם היתר הסקה במיני צבעין.

ונראה דמעתה יש כאן תוספת דברים גם בשיטת רש"י:

א] הרי הבאנו את קושי"ה הרש"ש על רש"י ב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] שכתב דאסור לצבוע ומותר להסיקן, דהאיך מותר להסיקן הא אין הנאתן וביעורן שוה, וכבר הבאנו את מה שתיריך המקד"ד [סימן נ"ט סוס"ק ד' עמוד 439 ד"ה כתב רש"י] עפ"י הכס"מ – דכל שאינו עומד למאכל אדם מותר אף בשאר הנאות, וזה דצביעה חשיב הנאתן וביעורן שוה מהני דתיחול עליה קדושת שביעית ואז מותרין בשאר הנאות – ולפי הנ"ל, גם זה איתרבי מקרא דלכס לכל צרכיכם דמיני צבעין דומים לבורית ואהל.

ב] הקשינו לעיל דאיזה היתר איכא לצבוע במיני צבעין בשיטת רש"י – הרי צביעה מותרת – וכמפורש במשנה וזה עכ"פ במידי דליכא בהו חובת ביור וכמבואר בפנ"י, והרי ההנאה של הגברא אינה אלא בשעת לבישה, ואף דמיקרי הנאתן וביעורן שוה כלפי החפצא ולכן חיילא בה קדושה, אבל האיך מותר בו השימוש של צביעה, הא בצביעה ליכא הנאתן וביעורן שוה בגברא.

ולפי הנ"ל א"ש שרש"י כהרמב"ם, דאיתרבי מלכל צרכיכם, והיינו דבמידי דלאו דאכילה איכא ריבוי במיני כבוסין דליכא תנאה בשימוש של הגברא שיהיה בזה הנאתן וביעורן שוה, וה"ה הכא במיני צבעין נימא כן, וא"ש.

דרך נוספת בשיטת הרמב"ם.

עיין להלן [משנה ו'] לגבי שיטת הרמב"ם בורד, ושם מבואר דרך נוספת בשיטת הרמב"ם דליכא דין הנאתן וביעורן שוה בפרי דפרי סגי לקבוע קדושת שביעית ורק במי שאינו פרי איכא דין הנאתן וביעורן שוה, עיי"ש.

משנה ב

[ב] ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור אי זהו עקר הלוף השוטה ועקר הדננה והערקבנין והחלבצין והבוכריה וממין

¹² והקשה המקד"ד וז"ל: "אמרינן בתוספתא [שביעית פ"ה ה"ד] הבורית והאהל כו' י"ל שביעית ולדמיהם שביעית י"ל ביעור ולדמיהם ביעור ע"ש, ומכאן קשה על הרמב"ם [פ"ז משמיטה ה"ד] שכתב דכל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה ומין הצובעים אף שקדושת שביעית חלה עליהן אין לו ביעור, והא בורית ואהל שהן מיני כבוסים ומכל מקום י"ל ביעור", עכ"ל.

הצובעים הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן:

רע"ב משנה ב

עיקר – שרש:

ערקבלין – רבותי מפרשים עשב הגדל אצל הדקל ועולה ונכרך סביבות הדקל. ואני שמעתי שהוא עשב שעלין שלו דומות לעקרב: והחלביצין – השרשים של נץ חלב האמור למעלה: הבכרייה – קורין לו בערבי כנגד: הפואה – בערבי פו"א ובלע"ז זרוי"א: הרכפה – שרשים שתחת הקרקע, ושולקין אותן ושותין מימיהן ומי שיש לו תולעים בבטנו ימיתם: אין להם ביעור – לפי שמתקיימים בארץ ולא כלה לחיה מן השדה לפיכך א"צ לבערו מן הבית: דמיהם מתבערים עד ר"ה – ה"ק דמיהם צריך שיתבערו מן העולם קודם ר"ה של שמינית. וה"ה דהוי מצי למתני מתבערים אחר ר"ה שאם ישנן לאותן דמים בעולם אחר ר"ה של שמינית חייב לבערם בקדושת שביעית: ק"ו לדמיהן – ור"מ סבר מחמיר אני בדמיהן יותר מבהן עצמן, דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מינכרי ואתי למיעבד ביה סחורה. ואין הלכה כר"מ:

ציונים והערות משנה ב

ב' גירסאות – האם יש כאן כלל חדש במשנה זו או שמשנה זו היא הצד השני של הכלל הראשון במשנה דלעיל. כתוב במשנה "ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור".

ונחלקו הראשונים מה הכלל השני ותלוי בגירסאות האם גורסים "כל שאינו מאכל אדם" או גורסים "כל שהוא מאכל אדם", ולפי גירסת רוב הראשונים גורסים "כל שהוא מאכל אדם".

לפי גירסא זו נמצא שאין כאן 'כלל חדש', אלא שכאן חוזרים על הכלל הראשון, אלא ששם מדובר שיש ביעור כיון שהוא לא מתקיים בארץ, והכא איירי שאין ביעור כיון שהוא מתקיים בארץ, וכבר העיר במשנה ראשונה דא"כ אין כאן כלל חדש.

אולם יותר פשוט ללמוד דאיכא כלל חדש – והיינו שיש ב' כללים מתי אין ביעור, שבמשנה הראשונה למדנו שאין ביעור כשמתקיים בארץ וזה פשוט שאם אין 'כלה לחיה' גם אין כלה לבהמה, וכאן למדנו שיש כלל נוסף שגם מה שלא מתקיים בארץ וראוי לביעור, אבל צריכים שיהיה מאכל אדם ובהמה או לצבע שגם זה בכלל שימוש האדם, אבל אם הוא לא מאכל אדם ולא מאכל בהמה ולא מיני צבעין, או לא מהני מה שאינו מתקיים, ואכתי ליכא ביעור, וביאר החזו"א [י"ג ט'] דאיירי במאכל אדם ובהמה – רק על ידי הדחק, ולכן יש בהם שביעית אבל סו"ס אין ביעור, והיינו טעמא דעיקר הכלל של ביעור הוא "לבהמתך ולחיה" והיינו דבעינן שתהא לחיה כמו לבהמה, ולכן כשכלה לחיה כלה לבהמה, ומעתה – אבל אם אינו מאכל אדם ובהמה שוב ליתנהו בכלל ביעור – ואכתי צ"ב יסוד הדברים בזה.

פלוגת הרמב"ם והראב"ד בגירסאות הנ"ל.

הנך ב' דרכים הם באמת פלוגת הרמב"ם והראב"ד [פ"ז שביעית הי"ד] – שהרמב"ם כדרך גירסא השניה – שיש כלל חדש, וכמוש פירשו החזו"א, והראב"ד כגירסא הראשונה וכרוב ראשונים, וכדיבואר:

וז"ל הרמב"ם: "וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית אבל אין להם ביעור אף על פי שאינו מתקיים בארץ".

ועל זה כתב הראב"ד: "א"א - אי אפשר לזה בלא שיבוש - שאם אינו ממאכל אדם ולא ממאכל בהמה ולא ממין הצובעים ואינו לעצים הרי הוא תלוי במחשבה - חשב עליו נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חומרי אדם שיש להם שביעית חומרי בהמה שאסור לשלכן והם הסיאה והאזוב והקורנית - ולא נתפרש באלו אם יש להם ביעור אם לא".

טענת הראב"ד על הרמב"ם היא שיש לדברים הללו שתלויים במחשבה דין אחר – ולא נתפרש דינם בביעור, ולכן הוא גרס במשנה כגירסא הפשוטה של רוב ראשונים שיש כאן כלל אחד ותו לא.

וביאר החזו"א [שם] את שיטת הרמב"ם עפ"י המהלך דלעיל – שיש כלל שני, וכאן אינם מאלו שתלויים במחשבה, ששם חשיב כאוכל גמור אלא שעומדים לשימוש של עצים - ולכן עדיפי כשחשב עליהם, אבל הכא לא עומד לעצים, אבל מאידך גריעי טפי כיון שאינו אוכל גמור אלא על ידי הדחק, ולכן איכא בהו סברא מיוחדת למה ליכא בהו ביעור, וכנ"ל.

ובעיקר שיטת הרמב"ם וגירסתו מצאנו ביאורים אחרים, עיין בזה ברדב"ז על הרמב"ם [שם], וכן בפאת השולחן [סימן כ"ז ס"ק ל"ג], וע"ע במהר"י קורקוס וברש"ש.

חילוק בין דמי שביעית לגוף הפרי עצמו – לגבי ביעור ועוד.

בפלוגת ר"מ ורבנן בסוף המשנה.

בסוף המשנה נחלקו ר"מ ורבנן - ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה, אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן – וביאר הר"ש והרע"ב דר"מ סבר ד"מחמיר אני בדמיהן יותר מבהן עצמן", ובטעמו של דבר אמרו "דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מינכרי ואתי למיעבד ביה סחורה" – ולהלן יבואר הסברא בזה, אולם יש לראב"ד ביאור אחר בזה שכתב [פ"ז הי"ד] משום שפעמים שאף שיש כאן כלל שבמתקיימים ליכא ביעור אבל סו"ס לפעמים אינם מתקיימים, ולכן בדמים עכ"פ אזלינן לחומרא, אולם לא איתברר סברתו בזה.

סוף דברי הרמב"ם – ביעור עד ר"ה.

הרמב"ם מסיים הלכה זו של הכלל השני במשנה זו [לפי גירסתו] – והיינו שאחרי שחידש שאין ביעור בהנך דאינם אוכלים אלא על ידי הדחק, שוב כתב "אלא הנחין בו או בדמיו עד ראש השנה כגון עיקרי הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והערק בנין" וגם על זה השיג הראב"ד "וכללו של דבר, כל שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור ולדמיו ביעור, ויש מין המתקיים בארץ שנחלקו עליו ר"מ וחכמים, שר"מ אומר יש לדמיהם ביעור בסוף שנה, שמחמירין בדמיהן יותר מהן, והטעם מפני שפעמים שאינם מתקיימין והולכין בדמים להחמיר".

וזה תימא גדולה על הרמב"ם – הרי מה שייך לכאן פלוגת ר"מ וחכמים בסוף המשנה בדמים, דהחמיר בדמים יותר מהן, והחזו"א רצה לשנות את הגירסא – ולגרוס "אחר ר"ה עיי"ש בדבריו, אולם עיין להלן [משנה ג'] מה שנתבאר בשיטת רש"י בגדר איסור סחורה, ושם הבאנו את דברי רש"י בסוכה, שגם היה נראה שיש דין

מיוחד עד ר"ה, והבאנו שם חידוש גדול מהמקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י עמוד 433] שחידש ברש"י שיש דין נוסף של אכילה עד ר"ה גם באלו שאין דין ביעור, ובהמשך דבריו הביא על זה את דברי הרמב"ם הללו לפרשם נמי בדרך זו.

פולגת הראשונים בדין זמן הביעור בכל דמי פירות שביעית – עפ"י פולגת ר"מ וחכמים במשנה זו.

פירות שביעית מתבערים לפי הזמן שכלה לחיה מן השדה, ובאין ידוע אם כלה לחיה או לא דאז רוב הפירות זמנם לבערם עד הפסח, דיש עד החנוכה ויש עד הפורים, וענבים עד הפסח של שמינית, ואיכא זיתים שזמן ביעורם עד העצרת.

אולם עיין בתוס' נדה [ח']. שחידשו שאע"פ ששביעית תופסת דמיה דהיינו שקדושת שביעית חלה על הדמים שלקח בעד פירות שביעית שמכר, מ"מ לענין ביעור יש חילוק בין פירות עצמם ובין הדמים הללו לגבי הזמן הביעור – דכל הנך זמנים אינם שייכים בחליפי שביעית, אלא שצריך לבער מיד במוצאי שביעית קודם ר"ה של שמינית.

תוס' למדו חידוש זה מדברי ר"מ שאמר במשנה כאן דדמיהם מתבערים עד ר"ה והעיר בזה הערוך לנר [שם] דלכאן תמוה הרי חכמים פליגי על ר"מ במשנה זו, ותיירך דכוונת התוס' דלא פליגי אלא לענין אם יש לדמים ביעור בהנך מינים דאין להם ביעור, אבל עכ"פ נראה מדברי ר"מ דזה פשוט דהיכא שיש ביעור לדמים דאז צריך לבער קודם ר"ה ובוזה לא מצאנו דפליגי חכמים עליו.

אולם הביא בערוך לנר [שם] דדעת הרמב"ם לא נראה כן, עיין היטב בדבריו בהלכות שמיטה ויובל [פ"ז ה"ז] "כיצד הרי שמכר רמונים וכו'" ע"ש, ומדוקדק דס"ל שזמן ביעור הדמים אינה רק כשיגיע זמן ביעור הפרי של שביעית שמכר בעד הדמים.

וביאר דס"ל דממה שאמר ר"מ אין ראוי, דר"מ דאיירי בדמים שלקח בפירות שאין להם ביעור שלא כלים לחי' מן השדה – ודווקא בהם זמן הביעור בסוף שמיטה, דעד מתי ימתין מלבער כיון דהפרי שמכר לא תגיע לעולם לכלל ביעור, אבל בפירות שבאים לכלל ביעור דין המעוה כדן הפירות לענין ביעור.

בדברי התוספתא דחליפי שמן לא מדליקים בו, והדמיון לחומרא של ר"מ לגבי ביעור.

לעיל הבאנו שיטת ר"מ למה חמיר טפי דמים מפרי לגבי ביעור, והבאנו את לשון הר"ש שכתב "דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מינכרי ואתי למיעבד ביה סחורה".

אולם באמת דברי הר"ש קאי על דין אחר של ר"מ ור"מ עצמו דימה לכאן.

והיינו כך – דז"ל הר"ש: "בתוספתא קתני דאהדר להו ר"מ מחמיר אני בדמים מבעיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו מכרו ולקח בו שמן אחר אין מדליקין בו וטעמא משום דפרי ושמן מינכר ולא אתי לעשות בהן סחורה", הרי שר"מ באמת קאי על דין אחר שהביא לגבי המחלוקת הזו, ושם נתחדש להחמיר בדמי שביעית לגבי היתר הדלקה, דרק בשמן של שביעית עצמו מותר להדליק אבל בדמיו אסור, דאם נתיר יבא גם לסחורה, כיון דלא מינכר.

וקשה דמה זה שייך לחומרא של ביעור בדמי שביעית אף שאין לפרי דין ביעור, ועיין בדברי הר"ש סיריליא ובלאכת שלמה דכיון דמצינו חומרא א' בדמים יותר מהפרי שוב יש מקום לחומרא אחרת, וצ"ב הסברא בזה.

ובדברי הר"ש דמצד דלא מינכר אתינן עלה - יש לומר דכיון דדמים לא מינכר ויש גזירת סחורה שוב יש לומר דאי יחייבו את הדמים בביעור שוב יהיה מינכר שהוא של שביעית ולא יבואו לידי סחורה.

והחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט'] ביאר בזה שכיון דדמי שביעית אינם ניכרים מהיכן באו, וכיון שנוהג בהם קדושת שביעית אם יאכלם לעולם יבואו לומר שאין דין ביעור, ודלא כפירות שלא מבערים אותם – כשמקיימים - כיון שרואים שהם מין המתקיים, ודו"ק.

דרכו של הגר"א בדין חליפי יין בשמן.

אולם להגר"א יש דרך אחרת בכל הנ"ל – דהנה - עיין בשנות אליהו - וכן הביא הפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק ל"ו] בשמו – דאיירי במכר יין ולקח שמן, דהכא ליכא דין הדלקה בשמן כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, ודו"ק, ועיין בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק נ'] שהביא שהקשו דא"כ אין זה חומרא בדמים יותר מהפרי אלא דמעיקר הדין הוא, ותיירך התורת הארץ דצ"ל דארבא, דמעיקר הדין אין את הדינים המסויימים של הפרי ההוא על חליפיו וזה רק דין דרבנן ומכאן ראה ר"מ שיש מקום להחמיר על הדמים יותר מהפרי, אלא דאכתי צ"ב דמה זה שייך לחומרות של ביעור, ויש לומר כדלעיל, ואכתי צ"ע.

דרכו של הר"ש בהנ"ל – והערת המקד"ד ליישב בזה את התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה.

והנה בעיקר הדין של מכר יין ולקח שמן, מבואר בר"ש בהמשך בשם התוספתא דליכא דין הדלקה בשמן כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה – ולמד החזו"א [סימן י"ג ריש ס"ק כ"ד] שבשיטת הר"ש יש לומר שזה כבר דין דאורייתא ואין זה ענין לפולגת ר"מ ורבנן בחומרא של דמים יותר מהפרי – ודלא כהגר"א.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה ובוזה מתיישב] שהביא את דברי התוספתא הנ"ל – ועפ"י יישוב את קושי' התוס' בבכורות [י"ב: ד"ה ודאין] אהא דאין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר חמור בבהמת שביעית, והקשו התוס' דהא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ויישב בזה המקד"ד דאם יקח בפירות שביעית בהמה טמאה ל"ש לומר שהנאתן וביעורן שוה ע"י מלאכה, דכיון שהוא חליפי פירות שביעית מותר בהן רק הנאות שהפירות שביעית שהחליף ראיות להן.

דרך חדשה בכל הנ"ל מהמקד"ד.

חידוש גדול של המקד"ד בהא דר"מ מחמיר בדמים יותר מבעיקר, דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתיה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש.

המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה אמרינן] חידש חידוש גדול בביאור שיטת ר"מ – דלמד דבתוספתא נתחדש דחלוקין נינהו דמי שביעית משביעית עצמו דדמי שביעית אין לוקחין בהן אלא לאכילה ולא לכל הנאות, וזה הביאור בתוספתא שהביא הר"ש [כאן] דאהדר להו ר"מ מחמיר אני בדמים מבעיקר, והיינו שהשמן של שביעית מדליקין בו - מכרו ולקח בו שמן אחר אין מדליקין בו - והיינו טעמא דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתיה וסיכה – ותו לא.

והמקד"ד ייסד כן ליישב קושי' חמורה בשיטת רבי יוסי, דהנה, מבואר להלן [פ"ח מ"ה] שאין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר כו' אבל נותן הוא לבייר לשתות, וכתב הר"ש שאין נותנין לו מדמי שביעית שיתן לו מים לתשמישו אלא דווקא לשתות כדתני סיפא, אבל לא לבהמתו ולמשרה ולכבוסה, ובירושלמי [פ"ח ה"ה] משמע דר' יוסי שרי לכביסה דקסבר יש בהם חיי נפש גבי מעין של בני העיר בפרק בתרא דנדרים [פ':] אמר רבי יוסי כביסתן קודמת לחיי אחרים, ולא לבלן מחמת מרחץ אפילו ר"י מודה שאמר בירושלמי [שביעית פ"ח ה"ה ונדרים פ"א ה"א] אדם מגלגל ברחיצה ואין מגלגל בכביסה, והתם בנדרים אמרינן דאלימא ליה לר"י כביסה מרחיצה.

ותמה בזה המקד"ד דלמה לי לטעם דר"י ס"ל דכביסה יש בו חיי נפש, ומשמע נמי דרק בכביסה פליג אבל למשרה לא, הא ר' יוסי חולק על כל הך כלל של הנאתן וביעורן שוה וס"ל בב"ק [ק"ב]. דנותנין פירות שביעית גם לתוך המשרה וגם לתוך הכבוסה דס"ל דלא בעינן הנאתן וביעורן שוה, וכן לבלן לרחיצה אמאי אסור נהי דאין בהן חיי נפש כמו כביסה אטו פירות שביעית ניתן רק לדבר שהוא חיי נפש.

ותירץ בזה המקד"ד דהכא דמייירי בדמי שביעית שאני, דדמי שביעית חמירי, ואין הטעם הכא לפי שאין הנאתן וביעורן שוה, והיינו עפ"י הנ"ל דלמדנו הכא כלל חדש, דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתיה וסיכה, וליכא בהם דין הנאתן וביעורן שוה, וע"ד זה נימא נמי בשיטת ר"י, דאף דלדידיה לא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ומהני לכל צרכיכם, אבל בדמי שביעית שאני, אלא דס"ל לר"י דכביסה – כיון שהוא חיי נפש חשיב כמו אכילה ומותר.

מיישב בזה את קושי' התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה בפירות שביעית.

ע"ד זה יישוב נמי את מה שהקשו התוס' בבכורות [י"ב: ד"ה ודאין] דאמאי אין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר חמור בבהמת שביעית, הא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ועיין לעיל [משנה א'] מה שנתבאר בזה למה מיקרי הנאתן וביעורן שוה.

ותירץ בזה המקד"ד דלפי יסוד הנ"ל רק בפירות שביעית עצמן מותר כל דבר שהנאתן וביעורן שוה, אך ליקח בדמי שביעית צריך רק אוכל נפש עצמו, ומש"ה בהמת שביעית שהיא דמי שביעית שנלקחה בפירות שביעית אין לוקחין בדמי שביעית רק בהמה טהורה שהיא לאכילה ולא בהמה טמאה, דאף מים לשאר תשמישין אין לוקחין – ועיין לעיל מה שנתבאר בזה בדרך אחרת מהמקד"ד.

משנה ג

[ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר שאין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו לקח לעצמו והותר מותר למכרן:

רע"ב משנה ג

והנץ שלו – פרח שעל הפטמא:
וקליפי אגוזים – כל הני צובעים בהן:
והגלעינים – גרעיני פירות. כגון הגרעינים שבזיתים שמוציאים מהן שמן. וגרעיני תמרים שראוין למאכל בהמה:
צובע לעצמו – דכתיב לכם לכל צרכיכם
שאינן עושים סחורה בפירות שביעית – וצביעה בשכר היינו סחורה:
לא בבכורות ולא בתרומות – דלמא משהי להו לגביה ואתי בהו לידי תקלה. ודוקא בבכור חי גזרו אבל שחוט שרי למכרו אפילו מדרבנן, ובלבד שלא ימכרנו באטליז:
לא בנבלות ולא בטרפות – דמאחר דכתב רחמנא טמאים הם מה צריך לומר תו וטמאים יהיו לכם, אלא אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה. ואם תאמר הרי חמור הרי גמל וסוס ופרד, שאני הני דלמלאכתן הן גדלים ולא אסרו לעשות סחורה אלא בדבר העומד לאכילה. וכל דבר שאסרו מן התורה אסור לעשות בו סחורה, אבל דבר שאסרו מדבריהם אין אסור לעשות בו סחורה, אלא סתם יינן דאף על גב דאסרו מדבריהם אסור לעשות בו סחורה:
ולא יהא לוקח – כלומר לוקט ומוכר בשוק דנראה כסחורה. אבל כשבנו מוכר על ידו, פירוש בשבילו, אף על פי שהוא לקטן למכרן לא מיהו כסחורה:
לקח לעצמו – לקט לעצמו לאכול והותר, מותר למכרן אפילו הוא עצמו:

ציונים והערות משנה ג

הערות קצרות

"קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית".
עיין ברע"ב דמבואר דלגבי קליפי רמון והנץ שלו וקליפי אגוזים דכל הני צובעים בהן, ולכן איתרבי בהם קדושת שביעית, ולגבי הגלעינים פירש שהם גרעיני פירות, ויש בהם קדושת שביעית בגרעיני זיתים משום שמוציאים מהן שמן, ובגרעיני תמרים כיון שראוין למאכל בהמה.
אולם עיין בר"ש שכתב ד"דקליפי אגוזים חזו לצביעה, וגרעיני זיתים ותמרים חזו להסקה וחזו נמי לבהמה", וכבר תמהו עליו כמה שכתב דחזו להסקה, שהרי הסקה לא מיקרי הנאתן וביעורן שוה, ועיין בדרך אמונה [ביאור ההלכה פרק ז' הלכה ט"ו ד"ה קליפי אגוזים] דכבר עמד בזה, ומדברי הר"ש סיריליאו משמע שלמד בר"ש שהכוונה דאע"ג ד"חזו להסקה" וממילא שזה כבר סיבה שלא יחול בהם קדושת שביעית, אכן כיון ד"חזו נמי לבהמה" הלכך שפיר חיילא בהו קדושת שביעית – ועיין להלן מה שיש לומר בזה באופן אחר.
בדברי הכס"מ שיש קדושת שביעית בקליפות וגרעינים מחמת הדין פסולת פרי כפרי, ולכן טובר הרמב"ם דליכא בזה דין ביעור.
בשיטת הרמב"ם מבואר שיש כאן מהלך אחר:
דיעוין ברמב"ם [פ"ז ה"טו] שמבואר שיש בהם שביעית אבל אין ביעור בהנך קליפות וגרעינים, וזה חידוש וטעמא בעי - ועיי"ש בכס"מ שכתב "גרעינים לא אאגוזים קאי דאגוזים אין להם גרעינים אלא גרעיני שאר פירות קאמר, וראויים להסקה ויש להם שביעית כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהן אבל אין להם ביעור כיון שאינם עיקר הפרי" עכ"ל.
והביאו התוס' יו"ט וז"ל - "ולענין ביעור כתב הרמב"ם בפ"ז דאין להם ביעור ולא לדמיהן, והכס"מ יחייב טעמא דלהסקה קיימי, ומפרש בכל גרעיני פירות וכיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהם, אבל לפי הרע"ב וכן פי' הר"ש דווקא בהני דראויים לבהמה או לעשות מהן שמן - נראה דתנא נקט שביעית וה"ה ביעור" – והיינו דנקט שהר"ש חולק חידוש זה, ועיין להלן כמה שיש לדון בפלוגתא זו דאין הכרח דחולקים בזה.
ובביאור דברי הכס"מ עיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה כתב הרמב"ם] שביאר שכתוב כאן יסוד גדול דקליפין אף שאינן ראוין כיון דעיקר הפרי ראוי למאכל אדם הו"ל "פסולת אוכל", ושביעית חל על "פסולת אוכל" כדאמרין בתוספתא [פ"ז דשביעית ה"ב] "דחומר בשביעית מבמעשר שעשו בו פסולת אוכל כאוכל".

הוכחת המקד"ד ליסוד הזה מ'זפת וזגין'.

והמקד"ד הוכיח כן עוד בשיטת הרמב"ם, דהנה, כתב הרמב"ם [פ"ה משמיטה ה"ט] "אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית" והמקור מהתוספתא [פ"ו ה"ח], וביאר בזה שקדושת שביעית חלה על גפת וזגין שהן פסולת אוכלין.
והיסף בזה המקד"ד דסו"ס קשה דלמה 'מסיקין בהן' – הא אין הנאתן וביעורן שוה בשימוש של הסקה, ותירץ שזה משום שאין ראויין לדבר אחר, ואף דהסקה חשיב אין הנאתן וביעורן שוה – אולם הרי כתב הכס"מ גבי בורית ואהל – מובא לעיל [משנה א' – בביאור שיטת הרמב"ם במיני כבושין] - דכל שאינו מאכל אדם מותר אף בדבר שאין הנאתן וביעורן שוה.
ויש להוסיף שכל האי חידוש בנוי ריבוי מיוחד 'דלכם לכל צרכיכם' – וכמבואר ברמב"ם, ועיין בדברינו שם שכל הריבוי הזה רק שייך אחרי שייסדנו שיש ב' דינים בכלל של הנאתן וביעורן שוה, מצד הגברא ומצד החפצא.
ועפ"י הנ"ל מבואר גם הכא, דאחרי דאיתרבי בתורת פסולת של האוכל, שוב חיילא ביה קדושת שביעית ושוב ליכא בזה תנאי של הנאתן וביעורן שוה בשימוש עצמו, דכלפי הפרט הזה לא אזלינן בתר עיקר הפרי, ורק לגבי החלות קדושת שביעית אזלינן בתר עיקר הפרי, אולם בתבן וקש דראויין למאכל בהמה – הכא איכא הפסד,

דכיון דראויין למאכל בהמה הוי הפסד ולכן אין מסיקין בהן, וממילא דה"ה בקליפות וגרעין דנמי מסיקין אותם, וגם זה איכלל בכלל הריבוי של לכם לכל צרכיכם בכורית ואהל - וכנ"ל.

הוכחה לכל הניל מתבן וקש.

המקד"ד הוכיח כן עוד מינה וביה - גם בתבן וקש, דהא דאין שורפין תבן וקש של שביעית, דקדושת שביעית חלה על תבן וקש, דאין זה משום דראוי למאכל בהמה וקדושת שביעית חלה עליו כמו על שאר אוכלי בהמה, דהא 'סיאה ואזוב וקורנית' עומדין טפי למאכל בהמה מתבן וקש.

והוכיח כן משבת פרק מפנין [קכ"ח]. דאמרין ד'סיאה ואזוב וקורנית' אם הכניסו לעצים אין מסתפקין מהם בשבת, וכתבו התוס' "דוקא אם הכניסו לעצים אבל בסתמא הוי כמו שהכניסו למאכל בהמה", ומאידך - לגבי חבילי קש אמרין שם דאם התקנים למאכל בהמה מטלטלין אותם, וכתב רש"י "דחתקנים" היינו הזמינים, אבל בסתמא לא.

ומעתה - לענין קדושת שביעית ב'סיאה ואזוב וקורנית' אמרין להלן [פרק ח' משנה א'] דתלוי במחשבה, ובתבן וקש של שביעית אשכחן בכמה דוכתי דקדושת שביעית חלה עליהן, ולא מצינו שיהא תלוי במחשבתו דדוקא אם הזמינים למאכל בהמה, ומכל זה מוכרח דזה דקדושת שביעית חלה על תבן וקש הוא משום הדין המסויים של "פסולת אוכל כאוכל" והיינו שהן פסולת של דגן, והא דאין מסיקין בהן הוא משום דראויין למאכל בהמה והוי הפסד אי מסיקין בהן, אבל אין קדושתן תלויה בזה שהם מאכל בהמה.

ביאור בדברי הגר"א דגם הסקה בכלל לכם לצרכיכם - וביאור חדש בר"ש.

עיין בדברי הגר"א בשנות אליהו שכתב על גרעין רק טעם דחזו להסקה - ודלא כהר"ש שכתב גם טעם דחזו לבהמה - וכבר תמה עליו הרש"ש, והיה נראה שהוא למד ע"ד הרמב"ם הנ"ל.

אולם כבר נתבאר שיש בזה ריבוי מיוחד לכל השימושים מקרא דלכם לכל צרכיכם, עיין בדברינו לעיל לגבי בורית ואהל וכן לגבי קליפין וגרעין בשיטת הרמב"ם, ואם יש ריבוי דלא בעינן הנאתן וביעורן שוה א"כ למה לי טעמא דראוי להסקה מה מהני ביה טעמא דהסקה.

ותכן ששיטת הגר"א בזה היא דלולי זה שהיה שימוש שראוי בו כמו הסקה דאז לא היה חיילא קדושה - דבזה מיקרי כל צרכיכם, ולא חיילא קדושה באופן שאין שום שימוש שמוחר בו בשביעית, ולכן בעינן שימוש של הסקה, ודו"ק¹³.

ומעתה - הרי לעיל הבאנו את עיקר דברי הר"ש - שהם תמוהין - וכבר נדחקו בזה, ויש לומר שגם הוא סובר ע"ד הכס"מ ברמב"ם, ולולי השימושים הללו של 'הסקה ואכילת בהמה' לא היה חיילא בה קדושת שביעית, אבל עיקר הקדושה חיילא מכל הדין של טפל לפרי כפרי, ודו"ק, וממילא דכבר ליכא מקור דנחלקו הרמב"ם והר"ש לגבי ביעור - ונקטינן הכא דלא דלתוס' יו"ט.

בדין ש"הצבע צובע לעצמו" - קושי הפני" על רש"י ב"ק.

מבואר במשנה ש"הצבע צובע לעצמו" - והיינו שכאן נתחדש שמוחר לצבוע בצבע שיש בו קדושת שביעית, ולעיל משנה א' למדנו "ומינן הצובעים ספיחי איסטוס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" שיש קדושת שביעית למינן הצובעין.

אולם על הך דין במשנה דלעיל - "ומינן הצובעים ספיחי איסטוס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" פירש רש"י בב"ק [ק"א:]: "שאינן עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" - ויש בדברי רש"י כמה קושיות עצומות - אולם בעיקר תמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא כאן ששינוי "שהצבע צובע לעצמו" הרי שמוחר לצבוע - איפכא מדברי רש"י, ועיין לעיל [משנה א'] שהבאנו את דרכו של הפנ"י בזה.

"אין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בכבורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרופות ולא בשקצים ולא ברמשים".

בגדר הנך איסטוס עיין בר"ש ז"ל: "ולא בכבורות ולא בתרומות - דילמא אתו בהו לדידי תקלה, אבל מדאורי"י שרי כדתנן בפ' כל פסולי המוקדשין [ל"א:]: בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא - ובאיטלו הוא דלא מודבן הא בביתיה מזדבן - ואפי"ו איסור דרבנן ליכא בשחוט".

"ולא בנבילות וטריפות ושקצים ורמשים - ואמרין בירושלמי [הל' א'] טמאים הם, מה ת"ל וטמאים יהיו לכם אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה (כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה) וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה, ופריך והרי חמור למלאכתו הוא גדל והרי גמל למלאכתו הוא גדל ולא אסרינן לעשות בהן סחורה אלא בדבר העומד לאכילה" - ועיין בהמשך דבריו.

כפשוטו היה משמע שהאיסור סחורה בנבילות וטריפות הוא איסור מה"ת דדרשו כן מהפסוק, ועיין בתרומת הדשן [סימן ר'] בשם הגליון תוס' בפסחים [כ"ג] שזה מדרבנן וקרא אסמכתא, ועיין היטב בתוס' יו"ט - הבאנו לשונו במשנה הבאה, וע"ע בחוות יאיר [קמ"ב] וברעק"א [תשובה - ח"א סימן ע"ד].

הערות בגדרי איסור סחורה בפירות שביעית.

שיטת הר"ש בדין "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק" דסחורה היינו לקיטה ע"מ למכור, ויש לדון בלוקח על מנת למכור ברווחים, ובדין מכירה ע"מ לקנות דבר מאכל.

נחלקו הראשונים מה האיסור סחורה - ובאיזה אופן הוא עובר על האיסור הזה - ונקדים בר"ש שפירש שמה שכתוב לשון לוקח ומוכר - הכוונה לא ללוקח אלא לליקט מן ההפקר' והיינו ע"ד מה שמבואר בסיפא אבל הוא 'לוקט' ובנו מוכר, והביא כן מהתוספתא, והטעם - "דללקט לאכלה אמר רחמנא ולא ללקט לסחורה דהיינו למכור".

הרי לנו ששיטת הר"ש דליקט פירות הפקר ע"מ למכור בשוק - אסור, ומעתה יש לדון דמה הדין בלוקח ע"מ למכור ברווחים ויש מקום לומר שזה באמת מותר, אולם עיין להלן בדבריו שהביא ד'אפשר' דגם לקיחה ע"מ למכור אסור, ועיין בדברי הר"ש סיריליאו בר"ש שגרס במקום "ואפשר" לשון ו"כל שכן".

כדברי הר"ש מבואר גם בדברי התוס' סוכה [ל"ט. ד"ה וליתבי ליה דמי האתרוג בהדיא], דג"כ גרס ליקט במקום לקח ממש כדברי הר"ש, והוסיף דזה המשך המשנה שמוחר לו להיות לוקט באופן שבנו מוכר על ידו - "דלא חשיב סחורה כיון דהוא לא ליקטם".

ועיין בהמשך דברי הר"ש והתוס' דאפשר שהקונה מחבירו כדי להרויח ולמכור ביוקר היינו נמי סחורה - והעירו דכן משמע בסיפא דתנן "אין עושין סחורה בפירות שביעית ולא בכבורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרופו' ולא בשקצים ולא ברמשים" והעירו "דלא משכחת שיהיו כולם שוים לענין סחורה אלא כי האי גוונא - דבהדיא שרא רחמנא למכור כדכתיב או מכור לנכרי", עכ"ל.

ועיין היטב בתוס' ע"ז [ס"ב. ד"ה נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית] שג"כ נקט כהר"ש והתוס' בסוכה, אולם שם נתחדש דליכא איסור לקנות ע"מ למכור כדי לקנות דבר מאכל, ועיין בשערי צדק [פרק י"ח בבית אדם ס"ק ב'] שכתב שהר"ש וכן התוס' בר"ה [כ"ב. פליגי על התוס' וס"ל דאסור אפי' לקנות דבר מאכל, וכ"כ בפאת השלחן [פרק ז' ס"ק ב'], וע' בהגהות דברי ישראל [ס"ק ג'] שכתב שיתכן דליכא מחלוקת ולא החמירו אלא בדבר שמוכר להרויח.

דעת המלאכת שלמה והגר"א

אולם יש דרך אחרת בזה - דיעויין במלאכת שלמה ובשנות אליהו שכתבו דליכא איסור כלל בלקיטה ע"מ למכור אלא כשלוקח ע"מ למכור, ולפ"ז התנא דייק בלשונו ולא נקט איסור אלא בליקחה¹⁴, ובחזו"א [סימן כ"ו בסדר השביעית ס"ק ו'] פסק כן לדינא - וז"ל, "ומותר ללקט שיעור המותר אפי' אם אין דעתו לאוכלן אלא למוכרן לאחרים וכי' אם אין לו להלוקט לוקחין מותר לו למסרן לחנוני שימכור בשליחותו ויקצוב לו שער כפועל, אבל לא ימכרם לחנוני ע"מ למכור כי החנוני אסור לו ליקח ע"מ למכור", עכ"ל.

¹³ אולם כבר העירו שבשנו"א [כת"ד] יש הוספה במוסגר - [ולבהמה - ר"ש].

¹⁴ ולפ"ז צ"ל דתנא דמתניתין חולק על תנא דתוספתא שהובא בירושלמי שהעתיקו הר"ש דאוסר בלוקט.

בגדר ההיתר של מוכר ע"י בנו.

הנה מה דמותר ע"י בנו הוא לאו דוקא בנו אלא ה"ה ע"י שליח, כ"כ בשערי צדק [פ"ח בבית אדם ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ז] ומפורש כן בספר המקח והממכר לר' האי גאון [שער י"ב ס"ק י"ג].

איברא דכבר תמהו - דלמה מותר למכור ע"י שלווחו ובנו מה שאסור לעשות לעצמו, והלא בעלמא אמרינן ששלווחו של אדם כמותו, ועיין במשנת יוסף [עמ' מ"ה] שהביא מדברי הערוך השלחן [סי' כ"ה ס"ק ז'] שכ' שמה שלוקטן ומוכרן רק ע"י אחר הוי שינוי מדרך המסחר ומותר, והיינו שאע"ג שלפעמים אדם מוכר ע"י אחר מ"מ בידו למוכרן ע"י עצמו, אבל בזה שחייב למוכרן ע"י אחר אין לזה צורת סחורה ומותר.

ויש לדון בדין השני של דרך סחורה - והיינו בלוקח ע"מ למכור האם מהני על ידי שליח, ועיין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ז] אריכות דברים בפרטים של הנך דינים.

דן באיסור סחורה אי הוי מה"ת או לא.

והיה מקום לדון באופן אחר, דיתכן שאיסור סחורה בפירות שביעית הוא רק מדרבנן וא"כ י"ל להקילו כל שעשאו ע"י אחר והוא כעין שינוי, אולם אינו כן, דמוכר ככמה מקומות שאיסור סחורה הוא מה"ת, וכדלהלן:

[א] עיין ע"ז [ס"ב]. "אילימא דיהבינן להו שכר מפירות שביעית, נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית, והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה".

[ב] עיין בקידושין [כ']. "תניא רבי יוסי ברבי חנינא אומר בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו, וברש"י [שם ד"ה אבקה של שביעית] כתב וז"ל "איסור הקל שבה העושה סחורה בפירותיה דהוה ליה לאו הבא מכלל עשה לאכלה ולא לסחורה".

[ג] עיין בתוס' בסוכה [מ': ד"ה אבקה], ומבואר דאיסור סחורה הוא איסור עשה מה"ת.

[ד] עיין ברמב"ן במצות עשה שהשמיט הרמב"ם [מצוה ג'] - ולשונו מובא להלן בדבריניו.

[ה] כן מוכר נמי ממה דאיתא בכורות [י"ב]: "אמר רב חסדא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות פטורה מן הבכורה לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה וחייבת במתנות דלאכלה קרינא בה", ואי דין איסור סחורה אינו אלא מדרבנן היאך יתכן לפטור מקדושת בכור דהוא מה"ת¹⁵.

איברא דבמהרי"ן חיות [ר"ה כ"ב]. הביא דמדברי בערוך [ערך אבק] מבואר דאיסור סחורה אינו אלא מדרבנן, וע"ע בתוס' ע"ז [ס"ב]. שכתב שהקילו לקדש אשה בשביעית, וממשמע לכאור' דס"ל דהוא רק איסור דרבנן, וצ"ע.

בגדר ההיתר בהבלעה.

עיין היטב בר"ש שהביא דין הבלעה - ויש לדייק בדבריו שלא כתב שמבליע דמי פירותיו בשל פירותיו של חבירו ואינו תובע דמים אלא בשביל פירות של חבירו, ומשמע דסגי בזה שמוכר שניהם כהדרי, וכן הבין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק כ'] ופירש דההיתר בזה הוא משום שאינו מייחד דמים לזה ולזה, ותמה ע"ז דהיאך מהני לענין מה דאמרינן בסוכה [שם] שאין מוסרין דמי שביעית לע"ה - ובשלמא למה שפי' רש"י [שם] שכ' דיתן דמים יתירים בעד הלולב עד שיתן לו האתרוג במתנה א"ש, אבל לדברי הר"ש צ"ע דס"ס הלא נתפסים הדמים בקדושת שביעית כנגד שווי האתרוג.

אולם בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' כ"ג ס"ק ו'] הביא שיש לבאר - ע"פ מה שנתבאר לעיל - דהיתר למכור ע"י אחר הוא משום שאין זה 'דרך מסחר', ואע"ג שלפעמים אדם מוכר ע"י אחר מ"מ בידו למוכרן ע"י עצמו, אבל בזה שחייב למוכרן ע"י אחר אין לזה צורת סחורה ומותר, ולפי"ז י"ל דגם בזה שהוא משועבד ומקושר למכור רק בידו עם פירות של חבירו בכה"ג אין זה דרך מקח וממכר, ולפי"ז יתכן שהר"ש לא התיר כן אלא לענין איסור סחורה דתלוי בדרך מסחר, אבל לענין תפיסת דמים למסור דמי שביעית לע"ה כהך דסוכה לא מהני מידי ונמצא שהר"ש מודה לפרש"י התם.

ביסוד דינא דדרך סחורה.

פולגת הראשונים אם מותר לעשות סחורה מעט - ומחלוקת יסודית בעיקר איסור סחורה, איסור חדש או ביטול מצות אכילה.

כתב הרמב"ם [פרק ו' הלכה א'] "שאיין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור 'מעט' מפירות שביעית מוכר", וכעין זה בתוס' סנהדרין [כ"ו. ד"ה ימכרו לכהנים בדמי תרומה] וז"ל "אמרינן במסכת ע"ז [ס"ב:] לאכלה ולא לסחורה וי"ל דסחורה היינו כשמוכרה בשוק כעין חנות - דדמי לסחורה - אבל פעם א' כעין אקראי בעלמא ליכא משום סחורה, עכ"ל, אבל בתוס' ע"ז [שם] לא חילק אלא בין ע"מ להרויח או ע"מ לקנות דבר מאכל, אבל כל שמוכר להרויח אפי' מעט אסור. ובביאור פולגתא זו עיין באשר לשלמה [לעיל משנה א'] שכתב ע"פ דברי הרמב"ן בהשגות לספר המצוות [שכחת העשין] וז"ל "מצוה שלישית שאמרה תורה בפירות שביעית והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו לאכלה ולא לסחורה, וזה דבר תורה הוא כמו שאמרו באחרון של ע"ז נמצא פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, וכן במקומות רבים מן התלמוד בא כלשון הזה. ונכפלה זאת המצוה באמרו ית' ואכלו אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כמו שאמר לעני ולגר תעזוב אותם בלקט ושכחה אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום - והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה", עכ"ל. וביאר דפליגי הרמב"ם והרמב"ן בגדר איסור של סחורה, דלדעת הרמב"ן הוא מחמת שמבטל בזה את הדין אכילת פירות ויש מצות אכילה, אבל לדעת הרמב"ם צ"ל דלאכלה ולא לסחורה הוא בגדר ילפותא ולימוד לאיסור מחודש של 'סחורה', אבל גדר האיסור הוא איסור בעצם לסחור בפירות שביעית, ואינו מחמת העשה של אכילה שמתבטל ע"י הסחורה.

ועפ"י זה ביאר שהנידון אם מותר לסחור במעט תלוי במחלוקת זו, דאם הגדר הוא שע"י סחורה מבטל מצות אכילה מן הפירות שוב פשוט שאין לחלק בין מעט להרבה, אבל אם הוא איסור מחודש של סחורה - אז יתכן שכל שאינו אלא מעט אין זה דרך סחורה, וכבר נתבאר לעיל שכל שאין זה דרך סחורה מותר כמו מה שמוחר למכור ע"י בנו.

נמצא שהרמב"ם אזיל לשיטתו דלפי מה שסובר שאיסור סחורה הוא איסור מחודש יתכן להתיר מעט, אבל תוס' דפליגי ע"ז ואוסרים אפי' מעט היינו משום דס"ל שאיסור סחורה הוא מחמת ביטול דין אכילה ואין לחלק בין הרבה ובין מעט - אלא שיש להעיר דא"כ מה באמת ההיתר של מוכר ע"י בנו, וצ"ע. ובעיקר שיטת הרמב"ם שיש היתר למכור מעט - עיין מה שיבאר בזה להלן דלכאור' תמוה ממה דמצאנו שיש איסור לקדש בו אשה אף שאינו אלא בשוה פרוטה.

פולגת הפוסקים אי סחורה אסורה על שניהם או רק על המוכר.

והוסיף בזה עוד - דהנה - נחלקו הנוב"י ומחנתו הגר"י מהמבורג¹⁶ אודות הכלל אין שליח לדבר עבירה, האם השליחות כולה בטלה וכן נקט הנוב"י¹⁷, או שהשליחות עצמה קיימת אלא שהעבירה אינה מתייחסת למשלח.

והביא ר"י מהמבורג להוכיח כן מהמשנה בקידושין [ג':] במעשה דחמש נשים שקיבלה אחת מהן כלכלה של תאנים של שביעית בשביל קידושי כולן, והרי קידושין בפירות שביעית אסורים לכתחילה ואעפ"כ חלו הקדושין, ודחה הנודע ביהודה ראה זו שהרי איסור סחורה חל רק על המוכר, שמשתמש בפירות לסחור בהן, אבל לא על הלוקח, הלכך אין כאן שליחות לדבר עבירה מצד המתקדשות, כי רק הבעל עבר במה שקידש בפירות שביעית, ולא הנשים.

וכן נקט בספר כפות תמרים [סוכה ל"ט], שאין עובר על איסור סחורה אלא המוכר, ופירש בזה מדוע הוצרכה הגמרא שם לפרש טעם המשנה שאין מוכרים אתרוג של שביעית מטעם שאין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ, ולא פירשה אף בחבר ומשום איסור סחורה - אך לפי שבמשנה נאמר "נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללקחו בשביעית" ומדוייק שהאיסור קאי על הלוקח, מזה מוכח שלא באיסור סחורה מדובר - וכבר פירש התוס' דמיירי בלוקח לעצמו והותיר או בכגון שבנו מוכר על ידו דליכא בזה איסור סחורה, וע"ע בהמקנה בקידושין [ג"ב.] דס"ל שכל שאסור למוכר למכור אסור גם לקונה לקנות.

ועיין באשר לשלמה [שם] דפולגתתם תלוייה בשאלה זו, דאי איסור סחורה תלוי בדין אכילה א"כ האיסור הוא רק על המוכר שמפקיע מעל עצמו את הדין אכילה, אבל על הלוקח ליכא איסור, אבל אי האיסור הוא איסור מחודש של 'דרך סחורה' אז יתכן שהאיסור הוא גם על הלוקח.

¹⁵ ובעיקר הפטור בסוגי' היא מקדושת שביעית עיין להלן [פרק ח' משנה ב'] מה שנתבאר בזה.

¹⁶ עיין בזה באריכות בנודע ביהודה [אה"ע מהדו"ק [ע"ה פ"ב] ובקצה"ח [סימן קפ"ב ס"ב].

¹⁷ ופסק אודות גט הניתן לאשה ע"י שליח בלא רצונה, שהגט בטל מאחר והיתה זו שליחות לדבר עבירה שהרי אסור לגרשה בע"כ משום חרם דרבנן גרשום.

"שאינ עושים סחורה בפירות שביעית" **בדברי הרמב"ן וריטב"א שיש ב' דינים באיסור סחורה** **ובשייכות בין ביעור לסחורה.**

קושי' הר"ש על שיטת רש"י בסחורה.

בסוכה [ל"ט.] על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ כתב רש"י [ד"ה אין מוסרין] משום דשמא יעשה בהם סחורה, וכתב ע"ז הר"ש [כאן] דעל חנם דחק להזכיר טעמא דסחורה דבלא"ה איכא איסור טובא שאין זה נזהר דאסור לקנות בהם בהמה ועבדים וחלוק, ואין נותנין לא לבלן ולא לספר ולא לספן, דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים, ואסור לפרוע חובו, ודמי אוכלי אדם אסור לקנות בהן אוכלי בהמה, ואסור לאכול דבר שאין דרכו לאכול כגון לכוס חטין ותרדין חיים ולבשל ירק לבהמה, ואין מספר לדינין ולאיסורין שאין ע"ה בקי ואינו נזהר בהם וכן הקשו בתוס' בסוכה [שם] – ועיין להלן שיש קושיות נוספות על רש"י – וכדיבואר.

ביאור דברי רש"י למה משרה בכלל איסור סחורה – עפ"י דברי הרמב"ן בע"ז שיש ב' דינים באיסור סחורה.

בביאור דברי צריכים להקדים בעיקר שיטת רש"י במיעוט של לאכלה ולא לסחורה. ונקדים – יעויין בסוגי' דב"ק [ק"ב.] על מה שאמרו אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, משום 'לאכלה' – ולא למשרה, ולא לכבוסה כיון שאלו אין הנאתן וביעורן שוה כמו באכילה.

ועי"ש ברש"י שכתב: "אין שורין פשתן ביין של שביעית וכן אין מכבסין בגדים דהוי סחורה", וכבר עמד בזה בספר כפות תמרים [סוכה מ'] דמה שייטא להכא 'סחורה' והלא אין מדובר שעושה זאת כדי להרוויח אלא שורה ומכבס כסותו שלו.

ובאשר לשלמה [שביעית סימן ו'] הביא על זה יסוד גדול מדברי הרמב"ן בע"ז [ס"ב.] שפירש הטעם שאסור לפרוע חוב בפירות שביעית, מדכתיב 'לאכלה' – שאסור ליקח בפירות שביעית כל דבר שאינו נאכל כגון בהמה טמאה וקרקעות וחלוק וכד', וכל זה בכלל דין 'לאכלה' – ולא לסחורה, אבל מותר למכרם בדמים על מנת ליקח בדמים דבר מאכל, כי אותם דמים נתפסים בקדושת שביעית והרי הם מיועדים לאכילה כמו הפירות עצמם, הלכך אין זה 'סחורה'.

בנוסף לזה איכא איסור נוסף של סחורה שאסור למכור הפירות כ'דרך סחורה' וכגון ב'מדה ובמשקל וכדומה', וזה אסור אף באופן שהקדושה נתפסת על הדמים.

למדנו מדברי הרמב"ן שיש ב' דברים שונים שכלולים בדין 'לאכלה ולא לסחורה':

[א] עשיית שימושים בפירות שלא לצרכי אכילה וכדומה, כי לא ניתנו פירות שביעית אלא לאכילה, וכל שמשמש בהם לשימוש אחר הרי עושה 'רווח אחר' בפירות שביעית והיינו 'סחורה', ובכלל האיסור הזה פריעת חוב, ולקחת דברים שאין נתפסת בהם קדושת שביעית.

[ב] מכירת פירות שביעית בדרך סחורה גם אם נוטל עבורם דבר לצורך אכילה וחלה עליו קדושת שביעית, וכגון ב'מדה ובמשקל וכדומה'.

וביאר בזה את דברי רש"י שמה שכתב רש"י "סחורה" גבי 'משרה וכבוסה', היינו דאיסור סחורה עניינו עשיית רווח מהפירות המיועדים לאכילה – הלכך גם משרה וכבוסה ושאר שימושים שאינם דומים לאכילה, והיינו שאינם הנאתן וביעורן שוה – הרי הם ממילא בכלל איסור 'סחורה'.

תוספת דברים בריטב"א שדווקא שימושים של הנאתן וביעורן שוה עד זמן הביעור הוה בכלל הניחין' של קדושת שביעית, וממילא כל מה שמתקיים לאחר מכן הוא בכלל 'סחורה'.

בריטב"א בע"ז [ס"ב.] מצאנו תוספת דברים על דברי הרמב"ן הללו – ועפ"י דרכו יתיישב שיטת רש"י בכמה דוכתי – וכדיבואר.

הריטב"א פירש [שם] על מה שאמרו 'נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה' – וז"ל, "פי' לאכלן בפני עצמן או למכרן ולקנות בהן דברים הנאכלים שיכולים להתברר בזמן הביעור שבאלו קדושת שביעית תופסת, אבל לא דבר שאינו נאכל אלא ניתן לסחורה כגון בהמה טמאה ועבדים ובגדים ושאר מטלטלין דעלמא, וכדתנן במס' שביעית אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, ואם לקח יאכל כנגדם, וכשפורע חובו מפירות שביעית סחורה הוא, שהרי דמי פירות שביעית נשארין בידו ואינם נתפסים והוא ליה סחורה", ע"כ.

ועיין בקה"י [שביעית סימן יט"ט] שהעיר שלמדנו מדברי הרמב"א, דאיסור לקחת בהמה טמאה ועבדים וקרקעות אי"ז איסור בפני עצמו דאין הנאתן וביעורן שוה, אלא דיסוד הך איסורא נלמד מהא דילפינן מקרא "לאכלה ולא לסחורה", ומשום דפירות שביעית ניתנו לאכילה או לקנות בהם מידי דמאכל כדי שיקיים בהם דינא דלאכלה, אבל הלוקח חלוק ועבדים וכדומה דלא יתקיים בהו לאכלה מיקרי סחורה ואסור, ודו"ק.

וזהו יסוד דינא דמבואר בכבורות [י"ב] דלקחת בהמה טמאה בדמי שביעית אסור משום דלאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה, והיינו משום דל"ה מידי דאכילה וכל כה"ג שקונה מידי דלאו לאכילה קיימא אסור באיסור סחורה וכמוש"כ הריטב"א – וכל זה כעין מה שמבואר ברמב"ן הנ"ל.

אולם הביא עוד שהריטב"א בסוכה [ל"ט] הוסיף בזה ביאור – דהתם קאי אהא דתניא שם דאין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה, וכתב שם הריטב"א, דיסוד האיסור ליקח חלוק ובהמה טמאה מדמי שביעית הוא זה משום דאסור ליקח מהו "דבר המתקיים", שהרי חייב לאכול הפירות או דמיהן בקדושת שביעית ולבערם בזמן הביעור שכלה לחיה מן השדה.

וכ"כ להלן [שם ד"ה לא רצה ליתן לן], דאסור ליקח בהמה טמאה בדמי שביעית משום איסור סחורה, לפי שאין אלו מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין.

למדנו מהריטב"א דהא דאין לוקחין בהמה טמאה ועבדים מדמי שביעית משום תא דאיסור סחורה, אי"ז משום דא"א לקיים בהו דין הנאה דשביעית כיון דל"ה הנאתן וביעורן שוה, כ"א דיסוד איסורו הוא משום דהנך דברים הם דברים המתקיימים לאחר זמן הביעור ואינם מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין, ומשום דפירות שביעית ניתנו לאכילה רק לתוך זמן הביעור לחוד.

פלוגתת התוס' והריטב"א ביסוד הנ"ל.

והנה התוס' בכבורות [י"ב] ה' דמ"ט אין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית משום איסור סחורה, והא בהמה למלאכה הו"ל שפיר הנאתן וביעורן שוה.

וביאר בזה בקה"י [שם] דלפי המבואר בריטב"א לא קשה דאי"ז יסוד איסור סחורה דבהמה טמאה משום דל"ה הנאתן וביעורן שוה, דאף ככה"ג דהו"ל הנאתן וביעורן שוה מ"מ כל דעומד להתברר כדרך שפירות שביעית מתבערין תוך זמן הביעור, הרי דהו"ל דבר שאינו ראוי לקיים בו הדין לאכלה דשביעית, וכל כה"ג אסור משום איסור סחורה בפירות שביעית.

וע"כ שהתוס' למדו ששייך קדושת שביעית גם בדבר שמתקיים לאחר הביעור, ורק בדבר שאין הנאתן וביעורן שוה ליכא קדושת שביעית ומיקרי כבר סחורה.

והע"כ שהתוס' אולי לשיטתייהו, דב"ק [ק"א] ביארו דצביעה מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון דלגבי שביעית חזותא מילתא היא, וכשמשתמש בהאי בגד ובחזותא, הרי מתבער, ומוכרח ששייך קדושת שביעית גם בבגד אף דמתקיים לאחר זמן הביעור, ושפיר הקשה לשיטתו דבהמה טמאה דלמה מיקרי סחורה, הא הנאתן וביעורן שוה.

הרי לנו שגם הרמב"ן וגם הריטב"א מודי שיסוד האיסור של סחורה אינו דווקא בנוהג בו מנהג סחורה שמוכרו לרווחים במידה וכו', אלא שכל הדין דבעינן הנאתן וביעורן שוה – היינו דבלי זה כבר העמיד אותו לשימושים חדשים שלא מענינו של הקדושה, והרי בקדושה נתחדש שניתן דווקא לשימושים של הנאתן וביעורן שוה, וכל זה מיקרי סחורה, אולם הריטב"א הוסיף שניתן לשימושים של אכילה – תוך זמן הביעור – ודווקא ע"י שימושים של הנאתן וביעורן שוה תוך זמן הביעור מתקיים דין קדושתה, וממילא דלקנות חפץ שמתקיים לאחר זמן הביעור חוזר לדין סחורה.

ובשיטת התוס' היה נראה דמודה ליסוד דברי הרמב"ן, אלא שחולק על ההוספה של הריטב"א שהכל תלוי בזמן הביעור.

תוספת ביאור בדברי הריטב"א.

ונעמיק עוד בזה - הריטב"א למד דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני הניתן של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין ניתן שלהם נאמר דלא ניתנו רק לאכילה תוך זמן הביעור, וכל דאכלו לאחר זמן הביעור אף אם לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא דפירות שביעית והדין ניתן שלהם, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר דניתנו לאכילה רק עד זמן הביעור.

ולכן הרי חלוק ובהמה טמאה וכדומה דהם דברים המתקיימים אף לאחר הביעור, ואין הם מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין, הרי אינם דברים הראויים לקיים בהם דינא דלאכלה האמור בתורה, וכל הלוקח דברים אלו אסור באיסור סחורה, ולכן שפיר אסור ללוקחן בדמי שביעית, דכל שלוקח דבר שאינו ראוי לקיים בו דינא דלאכלה מיקרי סחורה ואסור משום איסור סחורה.

בדין קידושי אשה בפירות שביעית.

עיין בתורת זרעים שהקשה על שיטת הרמב"ם שמקיל בדבר מועט – מובא לעיל – וקשה ממה דאיתא בירושלמי שאין מקדשין את האשה בפירות שביעית, והלא קידושי אשה הוא אפי' בשוה פרוטה, חזינן שאפי' בדבר מועט אסור.

ובאשר לשלמה יישב עפ"י הנ"ל דאיכא ב' אופנים באיסור סחורה בפירות שביעית, א' היכא דמוכר פירות שביעית ומקבל תמורתן דמים שהדמים נתפסים בקדו"ש ומקיים מצות שביעית בדמים - ובוזה יש אופנים דמותר לעשות סחורה וכמבואר במתני', וזה משום דכיון דהדמים שמשכרן קדו"ש חיייל עלייהו קדו"ש אין האיסור בעצם מעשה הסחורה כי אם במה שזה נעשה בדרך סחורה, ב' היכא שאין הדמים נתפסים בקדושת שביעית ואז עצם המכירת פירות שביעית הוא איסור סחורה בעצם ולכן ליכא בזה להיתרים דמתניתין וכל דהוי סחורה בעצם בפירות שביעית אסור אף דלא הוי באופן המסחר.

ולפי"ז מיושב למה אין מקדשין אשה אף דאין זה אלא מעט – והרי הרמב"ם התיר לעשות מעט סחורה, וי"ל דמה שהתיר הרמב"ם מעט אין זה אלא דבר שאסור מחמת דרך מסחר ובוזה כל שאינו אלא מעט ליכא דרך סחורה, אבל בדבר שאסור בעצם מחמת שהוא בכלל השתמשות שפירות שביעית לא ניתן לזה, בזה אסור אפי' מעט, שאין זה תלוי בדרך סחורה.

ביאור שיטת רש"י בהנ"ל.

מבאר שיטת רש"י כהריטב"א בזה.

יסוד דברי הריטב"א מפורשים נמי בדברי רש"י [סוכה מ"א. ד"ה וביקש ליקח לו חלוק] דבא לבאר מה האיסור לקנות חלוק בפירות שביעית, וז"ל, "ואינו יכול - להתורה אמרה לאכלה בתוך הזמן ולא לסחורה, וזה מתקיים לשנה הבאה", וכן כתב רש"י בבכורות [ל"א:]: "ואין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ שעושה בהם סחורה ואינו מבערן בזמן הביעור".

הרי להדיא דיסוד איסור לקיחת חלוק ובהמה טמאה ועבדים הוא משום איסור לאכלה ולא לסחורה, דכיון דהוי דבר המתקיים לאחר הביעור וא"א לקיומי בהו דינא דלאכלה דעיקר דין ניתן שבה הוא שיאכל קודם זמן הביעור, ולכן חשיבא לקיחתם כמעשה סחורה ואסור משום איסור סחורה.

ביאורו של המקד"ד עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בגדר איסור סחורה – וע"ד הרמב"ן.

ואחרי הקדמה זו נחזור לדברי רש"י בסוכה [ל"ט] על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ וכתב רש"י משום דשמא יעשה בהם סחורה, ויש כאן כמה קושיות בהבנת דבריו.

ומתחילה – תמה הר"ש [כאן] דעל חנם דחק להזכיר טעמא דסחורה דבלא"ה איכא איסור טובא שאין זה נזהר בהם – ופירט "דאיסור לקנות בהן בהמה ועבדים וחלוק ואין נותנין לא לבלן ולא לספר ולא לספן דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים ואסור לפרוע חובו כולהו תנן לקמן בפ"ח ודמי אוכלי אדם אסור לקנות מהן אוכלי בהמה ואסור לאכול דבר שאין דרכו לאכול כגון כוס חטין ותרדין חיים ולבשל ירק לבהמה ואין מספר לדינין ולאיסורין שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהן".

ובישוב שיטת רש"י ביאר במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה בסוכה ל"ט עמוד 440] - דרש"י לשיטתיה דס"ל דכל הנאות שלא ניתנה שביעית להם בכלל סחורה הוא, וכמ"ש בב"ק [ק"ב]. על ההיא דאין נותנין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה משום דאין הנאתן וביעורן שוה, וכתב רש"י [ד"ה לתוך המשרה] דאסור משום סחורה ע"ש – והיינו דהכא מבואר יסוד דברי הרמב"ן דסחורה כולל גם מה שקונה בזה פירות שלא יתקיים בהם השימושים של שביעית.

מבואר ברש"י כדברי הריטב"א שסחורה שייכא גם לביעור.

אולם תמהו בזה עוד - שיש כאן תוספת דברים ברש"י - שכתב על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ "משום דהתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן ולא שיעשה בהם סחורה להצניע לאחר שביעית ולהעשיר".

ותמהו דמה ענין סחורה לביעור – וכן מדויק בדברי רש"י בבכורות וכו"ל, ופשוט שהביאור עפ"י הנ"ל - דהכא מצאנו שרש"י אזיל בזה כהריטב"א – ולשיטתו, והיינו שהניתן שחל בקדושת שביעית אינו רק שיתקיים בהם דין אכילה או שימוש של הנאתן וביעורן שוה, אלא שזה יתקיים בהם עד זמן הביעור.

תוספת חידוש ברש"י – דגם באלו שאין להם ביעור יש זמן ביעור לגבי הניתן של השימוש – עד ר"ה של שמינית.

אולם התוס' הקשו [שם] על רש"י עוד - דאם כן בדברים שאין להם ביעור יהא מותר למסור דמי פירות שביעית לע"ה ע"ש, וצ"ע.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י עמוד 433] שהוסיף להקשות בזה קוש' נוספת, דאיך כותב רש"י שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית והיישנין שמא יצניעם לאחר שביעית, הרי זמן הביעור אינו בסוף שביעית כ"א בשמינית, דהא אוכלין בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת ובתמרים עד הפורים [פסחים ג.ג.] והיינו בשמינית, ועיין בהערה מה¹⁸ שהוסיף בזה.

וביאר בזה דכד נדייק בלשון רש"י יבואר שרש"י לא כתב שהטעם משום איסור "אכילה אחר הביעור" אלא שכתב שהאיסור "משום סחורה" והיינו דכל שמניחן לאחר שביעית חשיב סחורה, וחידש בזה המקד"ד דאף אותן שאין להן ביעור צריך לאוכלן ולבערן בשביעית, רק אותן שיש להן ביעור אם הניחן אחר זמן ביעורן נאסרין וצריך להפקירן, ואותן שאין להן ביעור אין נאסרין וא"צ להפקירן ורק לכתחילה צריך לאוכלן בשביעית ולא להניחן למוצאי שביעית משום סחורה.

וכל דבריו מתבארים ומובנים על פי מה שנתבאר לעיל בריטב"א - דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר גם שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני הניתן של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין ניתן שיהיה שלהם נאמר דלא ניתנו רק לאכילה תוך זמן הביעור, וכל דאכלו לאחר זמן הביעור אף אם לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא דפירות שביעית והדין ניתן שלהם, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר דניתנו לאכילה רק עד זמן הביעור.

ומעתה למדנו שרש"י חידש בזה עוד - דגם פירות שאין בהם דין ביעור – אבל סו"ס הך דין ניתן תלוי גם בזמן מסויים של אכילה – והיינו שזמנם בשנת השביעית עד ר"ה של שמינית – ויבואר בזה להלן מקור לזה.

תוספת דברים – דין אכילה לפני ואחרי ביעור תרתי נינהו

ויש מקום להוסיף - דדין אכילה של קודם ביעור אינו דומה לדין אכילה של לאחר שהפקיר הפירות בזמן ביעור, דיעויין במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ב' ד"ה והנה המפרשי עמוד 428] שכי' דאכילה של קודם ביעור ילפינן מלכס לאכלה אבל דין אכילה של לאחר ביעור ילפינן מקרא של ואכלו אביוני עמך, וחידש בזה המקד"ד

¹⁸ והוסיף בזה במק"ד – "הנה התוס' נדה [ח. ד"ה יש] כתבו על הא דאמרינן שם הורד והכופר כו' י"ל ביעור ולדמיהם ביעור, דאע"ג דשביעית תוספת דמיה יש חילוק בביעור בין דמיה לעצמה כדתנן [פ"ו מ"ב דשביעית] רמ"א דמיה מתבערים עד ר"ה אבל הן מתבערין עד הפסח ע"ש, וההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה דמירי בדמים אם כן הביעור בר"ה של שמינית דהיינו בסוף שביעית.

אך אין כן דעת רש"י וז"ל בע"ז [נ"ה ע"ב ד"ה מתבערין] בההיא דלקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית, וכתב מתבערין נאכלין קודם הביעור קודם שיכלה לחיה מן השדה אותו המין שמכר ע"ש, היינו דזמן הביעור של הדמים הוא כשיכלה אותו המין שמכר, א"כ אף הדמים אין הביעור שלהם בסוף שביעית".

עוד דמה"ט לאחר ביעור אסור בשאר הנאות אע"פ שהנאתן וביעורן שוה, נמצא דדין 'ניתן' של אכילה דילפינן מקרא של לאכלה אינו אלא קודם זמן ביעור, עיי"ש מה שיישב בזה – עכ"פ בזה מבואר למה עיקר ה'ניתן' של הפירות הוא לאכילה קודם ביעור.

מקור גדול לחידוש זה מהרמב"ם.

והנה כשיטת רש"י מבואר נמי בשיטת הרמב"ם שכתב [פ"ז שמיטה הי"ג] דאם הוא מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה אעפ"י שיש לו שביעית ולדמיו שביעית - אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור - שהרי מתקיים בארץ "אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה", עוד כתב [שם הלכה י"ד] כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ולא ממין הצובעין והואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית "אבל אין לו ביעור אלא נהנין בו או בדמיו עד ר"ה".

ותמה בזה הראב"ד – הרי אין להם ביעור ומה שייך עד ר"ה, וביאר בזה המקד"ד [שם] דהרמב"ם סובר כרש"י דאסור להניח פירות שביעית לאחר שביעית משום סחורה, ול"ש זה לדין ביעור כלל, ואף אלו שאין להם ביעור גם כן צריך להנות ולצבוע מהן עד ר"ה – ועיין במה שנתבאר בדברי הרמב"ם והראב"ד הנ"ל לעיל [משנה ב'].

מקור נוסף בשיטת רש"י שסחורה שייכא בביעור – אלא שיש בזה סתירה לדברי רש"י לגבי המינים שאין בהם ביעור.

ונסיים בעוד מקום שרש"י חוזר על עיקר האי חידוש – אלא שיש כאן הערה גדולה על דבריו – וכדיבואר. יעויין לעיל [משנה א'] "וממין הצובעים ספחתי איסטים וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" ופירש בזה רש"י בב"ק [ק"א:] "שאינן עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" – וכבר הבאנו [שם] שיש בדברי רש"י כמה קושיות – עיי"ש.

עכ"פ הבאנו שם את מה שתמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא לקמן [משנה ג'] דשנינו "שהצבע צובע לעצמו ולא בשכר", ועוד שהרמב"ם הביא בשם התוספתא דמרבין להדיא מריבויא דקרא דפירות שביעית ניתנו לצבוע בהן.

והבאנו את ביאורו של הפנ"י דבלא"ה קשה איך שייך לצבוע בגדים בפירות שביעית - הרי צריך להתבער קודם הביעור משא"כ בצביעה שהיא לימים רבים, וע"כ דהא דמרבין צביעה היינו באותן ששנו חכמים בהדיא שאין להם ביעור וכגון במין הצובעין שמתקיימים בארץ, וכן הא דקתני הצבע צובע לעצמו דאיירי שלא חייבים בביעור, אבל במין הצובעים ספחתי איסטים קתני בהדיא 'שיש להן ולדמיהן ביעור', לכך מפרש"י שאסור לצבוע בהן והיינו מפני דאין מתבער בזמן הביעור. אלא שהקשה עוד בפנ"י - דלמה כתב רש"י שיש בזה איסור סחורה, דמה שייטא להכא איסור סחורה בזה שהוא צובע, ותיירץ וז"ל - "דרש"י לטעמיה שפירש כמה פעמים דטעמא דסחורה - היינו נמי מפני שצריך לבער בזמן הביעור - עיין בפירושו פרק לולב הגזול [ל"ט]. ובפרק זה בורר [כ"ו], עכ"ל, הרי שרש"י הכא חוזר על החידוש שלו בגדר הדין סחורה, דשייך לביעור.

אולם כעת יש הערה גדולה – הרי המקד"ד דייק מרש"י בסוכה דגם במינים שאין בהם ביעור אם יתקיימו לאחר ר"ה של שמינית אכתי יהיה בהם איסור סחורה, וזה סותר למהלך של הפנ"י ברש"י שיש מיני צבע שמותרים בשימוש של צביעה אם אין בהם חובת ביעור – וכעת צ"ע.

משנה ד

[ד] לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו צדי חיה עופות ודגים שנודמנו להם מיני טמאין מותרים למכרן רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך וחכמים אוסרין;

רע"ב משנה ד

לקח בכור – בעל מום דמותר לזרים:

מותר למכרו – ובלבד שלא ימכרנו אלא בדמים שקנה אותו, שלא ישתכר בו:

מותרין למכרן – דהא כתיב גבי נבלה [דברים יד] או מכור לנכרי הא לא אסרה תורה אלא לקיימן לעשות בהן סחורה אבל בנודמן מותר:

ר"י אומר אף מי שנתמנה – אעפ"י שאינו צייד אלא שמצא עופות טמאים כמו כי יקרא קן צפור [דברים כב]. ופליג אתנא קמא דאמר צייד דווקא:

נתמנה – נודמן, לשון וימן המלך [דניאל א]:

וחכמים אוסרין – למי שאינו צייד ואפילו אין אומנתו בכך, וטעמיהו דרבנן לפי שהציידים שצריכים ליתן מס למלך מאומנותם התירו להם למכור חיה עופות ודגים טמאים כדי שיוכלו לפרוע למלך המס שעליהם, אבל שאר כל אדם לא. והלכה כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה ד

בדיני המשנה.

כתבו הראשונים דאיירי בבעל מום והיינו שזה נכסי כהן וכיון שזה חולין, הלכך ישראל קונה אותו מהכהן, וע"ע בתוס' חדשים דה"ה בתמים שקונה לענין שיוכל להשתמש כשיפול בו מום, ועיי"ש מה שהביא בזה מהרמב"ם וטור.

ועיין בר"ש ובראשונים שהביאו – "ובתוספתא [פ"ה] קתני ר' אומר - אומר אני לא ימכרנו אלא לדמיו, כלומר בדמים שקנאו שלא ירויח בהן כלום", ומבואר דאין למכרו לרווח, אולם הרמב"ם השמיט דין זה, וכנראה שלמד שיש מחלוקת בין המשנה והתוספתא בזה, ופסק כהמשנה – כ"כ הר"ש סיריליאו בביאור שיטתו.

בשיטת חכמים שאוסרים למי שאינו צייד.

כתב הרע"ב בביאור שיטת חכמים שאוסרים למי שאינו צייד - לפי שהציידים שצריכים ליתן מס למלך מאומנותם התירו להם למכור חיה עופות ודגים טמאים כדי שיוכלו לפרוע למלך המס שעליהם, אבל שאר כל אדם לא.

ותמה בתוס' יו"ט שלכאור' כל האיסור סחורה הוא איסור מה"ת, ותיירץ עפ"י מה שחידש במשנה הקודמת וז"ל [שם]: "ונראה לי דאע"ג דמדאורייתא אסור לעשות בהן סחורה מדכתיב יהיו אי נמי מדרשא דירושלמי, אפי"הי מדכתיב נמי לכם לומר שלכם יהיה, נשאר האיסור והיתר מסור לחכמים לפרש לנו באיזה דרך אסור ובאיזה דרך מותר וכדאשכחן בברייתא שהביא הרי"ף בריש מסכת מועד קטן דחולו של מועד אמרה התורה 'עצור ממלאכה' ואמרה התורה 'שביעי עצור ולא הששה' - הרי שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת לדעת קצת פוסקים שסוברים דלאו אסמכתא הוא, ומעתה אף על פי שמן התורה אסורה המכירה יפה כתב הרע"ב [משנה הקודמת] לשון ואסור וכו', ודברי הרמב"ם בספ"ח מה' מאכלות אסורות אין להן הכרע אי סבר דמדאורייתא אי מדרבנן וקרא דיהיו אסמכתא בעלמא".

ועפ"י זה ביאר הכא את שיטת חכמים וז"ל: "שלא התירו לציידים אלא משום מס המלך דאיכא למימר דמשום מס המלך נמי כח בידם לומר שהתורה לא אסרה בכי הא, א"נ משום חיי נפש כדכתבתי לעיל בשם הירושלמי [פרק ד משנה ב']".

משנה ה

[ה] לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן:

רע"ב משנה ה

לולבי זרדין – לולבי אילן ששמו זרדתא:
לולבי האלה – לשון כאלה וכאלון [ישעיהו 1] בערבי באלו"ט ובלע"ז גלנד"י:
בטנה – מלשון בטנים ושקדים בלשון ערבי פאסת"ק:
ואטדים – מין ממיני הקוצים שצומחים בו גרעינים שחורים קשים והן נאכלים:
אבל לעלים – של כל אלו יש ביעור, דאע"ג דלולבים אין נושרים ואין אני קורא בהם ולבהמתך ולחיה, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית, מ"מ העלים נושרים הן ממקום חבורן. ולענפים שהם מחוברים בו קרי אביהן, וכיון שהם נושרים יש להם ביעור:

ציונים והערות משנה ה

פירוש הרמב"ם בלשון לולבי.

המשנה לא איירי בלולב ממש אלא בלבלוב של עצים מסויימים – וזה לשון הרמב"ם בפירוש המשנה "לולב, הוא ראש הענף הפורח, וכבר פירשנו כמה פעמים שזרדים הם הענפים שכמותם נזמרים מן הכרם - פעמים כובשין אותן הלולבין כשהן ירוקין ונאכלין", וז"ל הרמב"ם בפירושו בעוקצין [פרק ג' משנה ד'] "ולולבי זרדים - הם פרחי האילנות והן הקצוות הירוקין היוצאין בראשי הזמורות בזמן פריחת האילנות, והרבה שבני אדם כובשין אותן במים ומלח ואוכלין אותן חיים, אלא שאין זה מפורסם אצל הכל", וע"ד זה בפירושו בערלה [פ"א מ"ז].

ביאור דיני המשנה.

והא דיש להם קדושת שביעית כיון שהם ראויים לאכילה [תפא"ן], והא דחייבים בביעור – הי"ט דכיון שהם מתייבשים ונושרים וכלים לחיה מן השדה הלכך שפיר שייכא בהם ביעור, כ"כ החזו"א [ריש סימן י"ד], והוסיף החזו"א, דטעמא דלולבי האלה והבטנה והאטדין ליכא בהם ביעור הוא משום שמתקשים ונעשים כעץ ומתקיימים תמיד בשדה – הלכך לא חייבים בביעור, אמנם העלין של הענפים הללו יש להם ביעור מפני שהן נושרין מאביהן – ופירש הרמב"ם "נובלין מענפיהן שהן להן כאב לבן, ולכן ביעור שלה כשנובלין מן הענפים".

ספיקת החזו"א אי אולינן בתר מחשבה או בתר חנטה.

ועיין בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ג'] מה שהביא מהירושלמי – והעולה מהדברים שהם עומדים גם למאכל אדם וגם לעצים – ולפי"ז הדין שלהם יהיה כמו עלי גפנים ועלי קנים דלקטן לעצים אין בהם קדושת שביעית, עד שילקטם לאדם, ולפי"ז הסתפק דמה יהיה הדין אם חנטו בשישית ונכנסו לשביעית, האם נפטר משיעית ע"י זה שחנטו בשישית, דהגם דרק מחשבה לאכילה עושה אותו לאוכל, והמחשבה היתה בשביעית, אכן המחשבה עושה אותו לאוכל למפרע משעת חנטה, ואז הרי הוא שישי, או דילמא כי אזלינן בתר חנטה כשהוא כבר פרי בשעת החנטה עצמה, אבל כשהוא עדיין עץ לא מהני ביה חנטה ואז באמת אזלינן בתר מחשבה, עיי"ש בכל דבריו בזה.

משנה ו

[ו] הורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית רש"א אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי:

רע"ב משנה ו

ורד – שושן:

והכופר – הוא שקורים לו בערבי אלחנ"א. וי"א שהוא בושם שקורין גרופול"י:

והקטף – אילן אפרסמון:

לוטם – תרגום לוט ולטום. וי"א שהוא צינובר בערבי פניול"יש בלע"ז:

יש להם שביעית ולדמיהן שביעית – וה"ה דיש להן ביעור ולדמיהן ביעור ואף על פי שלא נזכר במשנה:

מפני שאינו פרי – ודינן כעצים דאין להם קדושת שביעית משום דהנאתן אחר ביעורן, והתורה אמרה לאכלה דומיא דאכילה שהנאתן וביעורן שוה יצאו עצים דהנאתן אחר ביעורן. ות"ק סבר דקטפו זהו פרי. והלכה כר"ש:

ציונים והערות משנה ו

"קטף" – פלוגתת ת"ק ור"ש בשרף של העלין והפרי.

עיין בסוגי' בנדה [ח':] – מובא בר"ש – וברש"י [שם] כתב שיקטף' היינו שרף מאילן שלא עושה פירות אלא שרף, וזה פרי, ועיין בתוס' יו"ט שהביא סוגי' הנ"ל וכתב דמוכח דקטף דר"ש היינו שרף הנוטף מן העלין או מן הפרי.

ועיין בזה בארוכה בר"ש מה שביאר בפלוגתת ר"פ ור"ז בסוגי' [שם], ור"פ ס"ל דאיירי בשרף של פרי ושל עלין ות"ק סובר שיש לזה דין פרי גם בערלה וגם בשביעית, ור"ש סובר דאפילו שרף של הפרי עצמו אינו שביעית כפרי, ורק לענין ערלה איתרבי מקרא 'את הטפל לפרי', אבל לענין שביעית אין ריבוי ושוב חשיב כטפל לעץ ודינו כעץ, ובאופן אחר י"ל שכל הדין בערלה אינו אלא מדרבנן ודווקא שם גזור כיון שיש בזה איסור הנאה.

אולם ר"ז חולק ולדידיה כו"ע מודי דשרף של העלין אינו פרי גם לערלה, אבל הת"ק סובר דשאני שביעית דא"צ פרי דגם מאכל בהמה איתרבי לכן אינו בטל לגבי העץ לבטל ממנו את הדין מאכל בהמה, משא"כ ערלה שצריכה חשיבות פרי – לגבי זה בטל לגבי העץ וכבר אינו פרי, וע"ע בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ו'].

ובעיקר הסוגי' עיין ברשב"א [שם] ובתשובה [ח"ה סימן מ"א], וע"ע בשנות אליהו כאן – ג' פירושים במשנה, וע"ע ברמב"ם [פ"ז הי"ט] ובמהר"י קורקוס [שם], ועיין בתוס' [נדה שם] ובר"ש [כאן] שמבואר שקטף מיקרי הנאתן וביעורן שוה.

בשיטת הרמב"ם דורד הוא פרי ויש בו קדושת שביעית גם כלי הנאתן וביעורן שוה, וזה הביאור בשיטת הרמב"ם במיני כבושין

תוס' בנדה [שם] הקשה בעיקר פלוגתת ר"פ ור"ז – דממנפ"ש – האם הנאתן וביעורן שוה או לא, ותירץ דודאי הנאתן וביעורן שוה, אולם כיון שאינו אלא לחלוחי העץ סובר רבנן דבטל אגב העץ, ור"א סבר דהנאתו חשיבא, והוי כפרי, והמשמעות בתוס' דמה שהוא פרי או אינו פרי לא שייך לדין אי הוי שביעית או לא, אלא דהא דיש בו שביעית הוא משום שזה שהוא פרי הוא סיבה שלכן אינו בטל אגב העץ, וממילא יש לו שביעית, ור"ק – אבל אין דין מיוחד ב'פרי'.

אולם הגר"ד סולובייצקי דייק בלשון הרמב"ם [פרק ז' הלכה כ'] "בד"א באילן מאל, אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרים כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית", דהעיקר הוא פרי או לא פרי ולא הנאתן וביעורן שוה, ורצה לחדש ששיטת הרמב"ם דכל הדין של הנאתן וביעורן שוה נאמר דווקא במה שאינו פרי דאז חילא קדושת שביעית כשיש הנאתן וביעורן שוה, אבל במה שהוא פרי חילא ביה קדושת שביעית גם כלי להיות הנאתן וביעורן שוה, וא"כ י"ל דורד באמת אין הנאתן וביעורן שוה, וכן מדויק בלשון המאירי [נדה שם] שכל דבריו באו לומר ששמו פרי ולא הזכיר הנאתן וביעורן שוה.

ועפ"ז ביאר נמי את דברי הרמב"ם [פ"ה ה"י] במיני כבושין – מובא לעיל [משנה א'] – שלכן יש קדושת שביעית אף כלי שהנאתן וביעורן שוה.

בספקת הירושלמי אי בשמים יש להם קדושת שביעית או לא – ומאי שנא "ורד" דלא פשטו ספקת הירושלמי מהכא.

הורד – מין בשמים הוא – כן מבואר ברש"י בנדה [ח.], והנה, גרסין בירושלמי [פ"ז ה"א] "איבעיא להו – בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית, נשמעינא מן הדא הפרח לבן והאודם אין עליהם קדושת שביעית, חברייא אמרי דר' שמעון היא דר"ש אמר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי, ר' שמואל בשם ר' אבהו תיפטר דברי הכל היא בהדא נסירותא".

וק' אמאי לא פשיט הירושלמי ממתני' דמבואר דבשמים יש להם קדושת שביעית, וכ' בחזו"א [סי' י"ד ס"ק ט'] – הדני דמתניתין יש להן גם טעם וכמבואר להלן [משנה ז'], וע"כ שיש לו דין אוכל דבדאי יש עליו קדושת שביעית, ועיקר החידוש של המשנה דאף דאינו אוכל חשוב בפני עצמו אלא שכובשין בו שמן ושאר דברים ועיקרו לריח, מ"מ נוהג בו שביעית, וע"ז זה בתורת זרעים שאינם עשויים לריח גרידא – אלא גם לתכל בהם אוכלים.

ונחלקו קמאי אי ורד הוא פרי או לא, דיעוין במשנת יוסף שהביא מרב האי גאון – מובא ברא"ש [ברכות פ"ו סימן ל"ז] – דמברך עליו – ברוך שנתן ריח טוב בפירות – וכ"ה ברשב"א בתשובה [ח"א שצ"ז] בשם הרשב"ד, ומאידך הביא מהרמב"ם ברכות [פ"ט ה"י] והרא"ש [שם] שאינו פרי – ועיין מה שהאר"ך בזה מהמג"א ועוד.

ביאור ספקת הירושלמי בבשמים.

הבאנו את ספקת הירושלמי לגבי בשמים – והנה – בחזו"א כתב לבאר שהספק של הירושלמי הוא משום דקדושת שביעית הוא רק על מה שהנאתן שוה לכל אדם כדאיאת בסוכה [מ.], ועיין בהערה ¹⁹, בזה, ופירש את דברי הירושלמי דמיבעיא ליה אם הנאת ריח שהוא לתענוג היא הנאה השוה לכל אדם או שהיא כמוגמר דלא חשיב שוה לכל נפש שאינה אלא למפונקים.

אולם הר"ש סיריליאו פירש את ספקת הירושלמי באופן אחר וז"ל "אבל בריח בשעת הנייתו ליכא ביעור" עכ"ל, וביאור דבריו הוא ע"פ מה שנתבאר לעיל [משנה א'] שיש לדון בדין הנאתן וביעורן שוה אם בעינן שוה ממש או דלמא מותר אפי' אם הנאתן קודם ביעורן, ואינו אסור אפי' הנאתן אחר ביעורן, דאי נימא דאינו אסור אפי' הנאתן אחר ביעורן אז הגדר בזה הוא שלא יפסיד הפירות של שביעית, וכל שמבערין קודם שנהנה מהן הרי"ז בכלל הפסד, אבל אם נהנה בשעת ביעורן או קודם ביעורן מותר דאין בזה הפסד, והבאנו שם דכבר פליגי בראשונים בזה, והבאנו [שם] את דברי רעק"א בזה.

והבאנו [שם] מהקהילות יעקב [שביעית סימן י"ט ס"ק ב'] שהביא את כל הנידון הזה וביאר את דברי הר"ש סיריליאו דדין זה הוא גופא ספק בירושלמי בדין בשמים אם יש בהן דין שביעית, והיינו משום דהנאתן קודם ביעורן, והרי בירושלמי לא איפשיטא השאלה, ויש לדון בספק בשביעית האם להחמיר או לא, ועיין בזה בהערה ²⁰ ונפ"מ שם גם לגבי עלי הדס.

פרחים שאין להן ריח.

יש לדון בדין פרחים שאין להם ריח והן לנוי, אם יש בהן קדושת שביעית או לא, ועיין במשנת יוסף [שו"ת ח"א סי' ל"ד] שכ' השואל דאולי יש להן קדושת שביעית מפני חשיבותם, וע"ז השיב במשנ"י דלא חשיב במשנ"י דלא חשיבות מעלה עליהם קדושת שביעית, וראיה לזה הוא עצי הסקה שאין להם קדושת שביעית משום שאין הנאתן וביעורן שוה אע"ג שהנאתן מרובה.

והכלל לענין קדושת שביעית הוא מה שהנאתן וביעורן שוה יש עליו קדושת שביעית, ולכן יש לדון אם פרחים לנוי יש להן דין הנאה, ואת"ל שיש להן דין הנאה אם חשובין הנאתן וביעורן שוה.

ולענין הנאה של נוי איתא בפסחים [כ"ד] דמראה אין בו משום מעילה, אכן עיין ברש"י [ללישנא קמא] ובתוס' דאיתא שיש עכ"פ איסור דרבנן, ולענין אם חשוב הנאתן וביעורן שוה, עיין בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' ל"ד ס"ק ב'] שכ' דדין זה תלוי במחלוקת רש"י ותוס' ב"ק [ק"א]: בענין צביעה למה חשוב הנאתו וביעורו שוין, ועוד יש לדון אם פרחי נוי הן הנאה השוה לכל אדם או לא.

הלכה למעשה בפרחים.

לענין הלכה עיין בספר השמיטה [פ"ז ד', ז'] שפרחי נוי שאין בהן ריח אין בהן קדושת שביעית, שאין בהן הנאת גופנית אלא הנאת מראה לחוד, אבל במנחת שלמה [פ"ז מ"ו] כתב דאפשר דהו"ל כמיני כבושים שג"כ אין נהנין מגוף הדבר כי אם בזה שהם מסירים את הכתם מן הבגד ואפי"ה נוהג בו קדושת שביעית, ולהלן [שם פ"ח מ"א ע"מ קפ"ה] כתב שאין קדושת שביעית בפרחי נוי, ועיין בדבריו [בהגה שם בפ"ז מ"ו] דהעיקר הוא מה שמסיק שאין בו קדושת שביעית.

ולגבי פרחי ריח שעומדים למראה ולנוי – האם יש בהן קדושת שביעית או לא, עיין בספר משפטי ארץ שהביא מהגר"ש אלישיב זצ"ל שכתב שיש בו קדושת שביעית אבל הגרשו"א זצ"ל כתב שאין בו קדושת שביעית ע"פ מה דגרסין בסוכה [מ.]. וב"ק [ק"ב]. דעצים דמשחן יש להן ב' השתמשויות הדלקה והסקה, ואם לקטן להדלקה יש בו קדושת שביעית ואם לקטן להסקה אין בו קדושת שביעית, ובסתם הן עומדים להסקה ואין בהן קדושת שביעית, ולכן ה"ה בפרחים אם מן הסתם עומדים לנוי אין בהן קדושת שביעית.

מיהו לכאור' יש לחלק קצת בין עצים דמשחן לפרחי ריח, דכל שמשחמש בהן להסקה אינו משחמש בהן להדלקה ולכן אין בו קדושת שביעית, משא"כ בפרחי ריח אע"ג שמשחמש בהן לנוי מ"מ עדיין יש בהן ריח ונהנין מן הריח, ויתכן דבכה"ג אין במחשבתו לנוי להפקיע הנאת ריח דנימא דאין בהן קדושת שביעית, וע"ז בזה בשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' ט' ד"ה ולפ"ז].

עוד בהנ"ל.

עוד יש לדון בפרחים לגבי איסור ספיחין, ותלוי אי רק במה שיש קדושת שביעית איכא איסור ספיחין ²¹, וגם תלוי אי איכא איסור הנאה או רק איסור אכילה בספיחין ²², גם צריכים לדון בזה מצד האיסור של 'שמור ונעבד' ועיין בביאור ההלכה [פ"ח ה"ב ד"ה בד"א] שדן אי הוי איסור אכילה או הנאה.

¹⁹ ויש להעיר דאין זה פשוט הא דליכא קדושת שביעית אלא בדבר שהנאתו שוה לכל, דהתם בסוגי' מבואר הכי בשיטת ר' יוסי ולא בשיטת רבנן, אולם יש לדייק דגם רבנן מודים לזה – וכמבואר בסוף הסוגיא "מאן תנא לאה דתנו רבנן לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטיוזין כמאן כרבי יוסי, דאי רבנן הא איכא נמי משרה וכבוסה, וממה דאמרינן "הא איכא נמי" מבואר דרבנן מודים לדין של מלוגמא, מיהו אי נימא דמלוגמא ואינך אין הנאתן וביעורן כאחת ליכא הוכחה, ד"ל דהטעם דאין להם קדו"ש הוא מחמת הא דאין הנאתן וביעורן כאחת ולא מחמת שאינו שוה בכל, וע' במשנה ראשונה ריש פ"ה שכ' דאין הנאתן וביעורן כאחת, מיהו לחזו"א היה פשוט שגם רבנן מודים לר' יוסי בזה וכ"כ בביאור ההלכה [פ"ה ה"י], ובמנחת שלמה [ח"ג סי' קל"ב ס"ק ב'] נבספק בזה, ומסיק דלהלכה יש קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה בכל.

²⁰ והיינו דכבר מצאנו ספק של הירושלמי [פ"א דערלה ה"ב] ומקילין בזה [דבמראה הפנים – ירושלמי שם – וכן בתוס' הרי"ד [סוף מעשרות] כתבו דמדלא הביאו הרמב"ם נראה דאין שביעית נוהגת בהן, והטעם בזה הוא כמש"כ בפאת השלחן [סוסי"א סקנ"ב] דכיון דשביעית בזה"ז מדרבנן אזילין לקולא בספק, אבל בפני משה [ערלה שם] וכן בחזו"א [סי' כ"ב ס"ק א'] פליגי על זה וס"ל דאזילין לחומרא וכ' החזו"א דכיון דעיקר ספיחין הוא במילי דאורייתא שגם בזמן הבית דשביעית מה"ת ישנו אותו ספק, לכן לא מקילין בזה"ז.

ועיין נמי בשו"ת צ"צ הקדוש [ח"א סי' ט"ו] שהביא שהמהרי"ל דיסקין הורה לטוהרי אתרוגים שבשנת השמיטה ישלחו בצירוף אתרוגים גם כבי' הדס ויבלעו דמי אתרוג בהדס וכ' עכ"ל, ויש שהוכיחו מזה דס"ל שאין קדושת שביעית בבשמים, ע' תורת השמיטה [עמ' כ"ז] והל' שביעית [ח"א עמ' קע"ו], והיינו כדעת הפאה"ש הג"ל שיש להקל בספק בשביעית בזה"ז, אולם בספר השמיטה [פ"ו – ד', ו'] הביין שמה שהתיר המהרי"ל הוא משום הדסים הן למצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו, ולפ"ז בשאר בשמים יש להחמיר, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק [ח"ו סי' ק"ל].

²¹ עיין במעדני ארץ [סי' ג' ס"ט] [בסוף] ושם בקובץ הערות סי' ח' סוסי"א [סי' ט' סק"ד] וכן בחזו"א [מעשרות סי' א' ס"ק י"ט] ובאז נדברו [ח"ד סי' ד' ה"י].

²² עיין בשער המלך [הל' שמו"ר פ"ד ה"ב] ובמקד"ל [סי' נ"ט ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק ט"ז ד"ה ויש, וכן בס"י ט" ס"ק ד'] וכן שם ס"ק ו' ד"ה שם].

משנה ז

[ז] ורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הורד וישן בחדש חייב בביעור חרובין חדשים שכבשו ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור, זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו ומין במינו כל שהוא שביעית אוסרת כל שהוא במינה ושלא במינה בנותן טעם:

רע"ב משנה ז

ורד חדש שכבשו בשמן ישן – ורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית, ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור והכל מותר. אבל ורד של שביעית שכבשו בשמן של שמינית וכבר הגיע זמן הביעור של הורד, חייב לבער את הכל, כדקתני סיפא דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם:

וחרובין חדשים וכו' – הכא מיירי בבא לשתות היין אחר זמן הביעור דבכל ענין חייב לבער. ואם לא נשתהו החרובים ביין עד זמן הביעור ילקט החרובין והיין מותר כמו בורד, והכי תניא בהדיא בתוספתא:

זה הכלל וכו' – בכל אסורים שבתורה מיירי, דבכולן במינו במשהו ומין בשאינו מינו בנ"ט. ואינה הלכה: השביעית אוסרת בכל שהוא במינה – לאחר הביעור. אבל קודם הביעור אין בהם קדושת שביעית שיהא אסור להפסידה ולעשות בהם סחורה עד שיהא בהם בנ"ט, בין במינה בין שלא במינה: ושלא במינה – אפילו לאחר הביעור בנותן טעם:

ציונים והערות משנה ז

בביאור המשנה.

עיין היטב בר"ש - ומבואר שאין הורד נותן טעם בשמן ורק השמן נותן טעם בורד, ולכן ורד חדש - והיינו של שביעית - שכבשו בשמן ישן - והיינו של ששית - הדין בזה הוא שהורד אסור ולא נותן טעם בשמן ולכן ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור - ואז הכל מותר שהשמן אין בו ביעור ולא קדושת שביעית כי אין השמן בולע מהורד, ופשוט.

אולם אם הורד של ששית וכבשו בשמן של שביעית - וכבר הגיע זמן הביעור של הורד, אז חייב לבער את הכל, והיינו כדקתני סיפא דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם שהרי השמן נותן טעם בורד להחיל בו דיני קדושת שביעית ודין ביעור

ושוב הביא הר"ש את ר' זעירא דמוקי מתני' בתרי אנפי - והיינו ורד חדש של שביעית שכבשו בשמן ישן של ששית, ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור והכל מותר, אבל ורד של שביעית שכבשו בשמן של שמינית וכבר הגיע זמן הביעור של הורד, חייב לבער את הכל, כדקתני סיפא דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם - וכן הביא הרע"ב.

בדברי רע"א דמחלק בין ביעור לקדושת שביעית, ושיטת החזו"א בזה.

ועיין בתוס' חדשים בשם השושל"ד וכ"כ רע"א [כאן ס"ק ל"ד²³] וכ"ה בשערי צדק [סימן י"ט ס"ק י"ט] שכתבו שאף שהר"ש נקט שאין נתינת טעם מהורד לשמן, אולם אין הכוונה שבאמת אין נתינת טעם אלא הכוונה שאין בזה חומרא של ביעור, שאף שהורד נותן טעם בשמן, אבל סו"ס טעם זה בלוע וזה כבר לא מחייב ביעור שבלוע הרי הוא כמבוער - לשיטת ר"ג להלן [פרק ט' משנה ה'], אבל אה"נ דחייבים בזה בניהוג קדושת שביעית, אבל אם כבר הגיע זמן הביעור, ונתחייב בביעור, אז חייב לבער את הכל - והשמן כבר בלע מהורד שכבר נתחייב בביעור, וטעם זה אוסר את השמן.

אולם עיין בחזו"א [סימן י"א ס"ק ד'] שתמה עליהם דבהדי' כתוב בר"ש שאין קדושת שביעית בשמן - ועיי"ש שלמד איפכא, והיינו דמצד הביעור פשוט שחייב דחיוב ביעור חיילא גם על טעם הבלוע, ומה שבאו להתיר את השמן - היינו שאין בו דין קדושת שביעית, ומותר בהפסד וסחורה, ועיי"ש מה שביאר בטעמא דמילתא שיש כאן חומרא מיוחדת לענין ביעור שהרי מעיקר הדין אין הורד נותן טעם גמור בשמן ולכן ליכא דין קדושת שביעית בשמן - ורק לגבי ביעור החמירו - עיי"ש. ובקצרה - כו"ע מודי שיש נתינת טעם בשמן ע"י הורד, וכו"ע מודי שיש מקום להקל בהך נתינת טעם, אלא שלפי רע"א מקילין בהך נתינת טעם לגבי ביעור באופן שנתן טעם לפני הביעור דאז הוי כמבוער, אבל אחרי הביעור וכן לגבי קדושת שביעית - תמיד יש להחמיר, אולם לפי החזו"א אדרבא, תמיד יש להקל בהך נתינת טעם שאינו טעם גמור, אלא דלענין ביעור נתחדש - בין לפני ובין אחרי - דתמיד מחמירים.

עוד דרכים בורד החדש והישן.

יש עוד דרכים במשנה, דרכו של הרמב"ם בפירושו המשנה, ועוד דרך בהלכותיו, שנחלקו המפרשים אי אויל כמו בפירושו או לא, ויש גם את דרכו של הגר"א, וכבר האריך בכל זה במשנת יוסף בשיטת המפרשים.

כבוש כמבושל.

כבר העיר בתוס' יו"ט בתרומות [פ"י מ"י] דהכא בורד חדש בשמן ישן רואים שכבוש כמבושל - עיי"ש מה שהקשה מהמשנה שם שמשמע שמותר, אולם הנו"ב [מהדו"ק יו"ד סימן כ"ו] הקשה איפכא, דהא חזינן שלא דנים מצד כבוש כמבושל - עיי"ש מה שכתב בזה.

בדין החרובים במשנה.

כתב הר"ש בחרובים - דמיירי שנשתהו ביין עד שהגיע זמן הביעור משום הכי בכל ענין חייבים בביעור - וכבר העיר בזה בתורת השמיטה - מובא בשיטת מפרשים [ב'] במשנת יוסף - דזה דלא כהחזו"א דמדוייק דאי הוציאן לפני הביעור דאז מותר, וע"כ כסברת רע"א.

עכ"פ כאן לא כתוב שיוציאו אתה חרובים מהיין - דאיירי אחרי הביעור - וכנ"ל, ואיירי תמיד בחרובין של שביעית ויין או של ששית [ישן] או של שמינית [חדש], אבל החרובים בשני הציורים של שביעית ולכן תמיד יש ביעור.

ונמצא שהמקרים של ורד וחרובים שונים - הלכך הדינים שונים, והדין של חרובים במקרה הקודם של ורד הוא ממש כמו הדין של ורד שאם עדיין לא הגיע הזמן של ביעור שיוציאו את החרובין מהיין והיין מותר, וכן הביא מהר"ש מהתוספתא, והתוס' יו"ט הקשה דלא משמע שהמשנה סובר כהתוספתא, ולכן למד ע"ד הרמב"ם במשנה.

זה הכלל - כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו.

והיינו שבכל תערובת כשיש נותן טעם - במין בשאינו מינו כו' - אוסר את התערובת, וכתב על זה הרע"ב שהתנא איירי בכל אסורים שבתורה והיינו שבכולן במינו במשהו - ומין בשאינו מינו בנותן טעם.

וביאר בזה התוס' יו"ט דכוונת הרע"ב שהלשון "זה הכלל" בא לאתווי לכל האסורים, אולם פשוט שעיקר המקרה של המשנה איירי לגבי שביעית וכדקתני - "חייב לבער", וכן לשון הרמב"ם, אלא שלשאר האסורים כולן הוא רמז באמרו זה הכלל כל שהוא בנותן טעם וכו'.

²³ וע"ע בדבריו להלן [פ"ט מ"ה ס"ק מ"ג]

חילוק בין שביעית לכל התורה.

אף שהרע"ב כתב שלשון 'זה הכלל' קאי בכל התורה אבל כתב שזה לא כהלכה, והיינו דלהלכה אין דין שמין במינו במשהו – דאדרבא מה"ת מין במינו בטל ברוב אבל מדרבנן אמרו דבטל דווקא בשישים כדי שלא יתירו בנותן טעם בפחות משישים, אבל ביותר משישים ודאי מותר, ורק בשביעית ההלכה היא שהוא אוסר במשהו במין במינו.

מחלוקת הראשונים בדין זה של שביעית אוסר במשהו – פלוגתת הנו"ב ושער המלך בשיטת הר"ש אי פליג את הר"ן.

הנו"ב [תניינא יו"ד סימן נ"ג] – מובא בתורת זרעים כאן – למד דנחלקו הר"ש והר"ן בהאי דין של שביעית שאוסר במשהו, דעיין בר"ש שכתב 'השביעית אוסרת כל שהוא במינה - כגון לאחר הביעור אבל קודם הביעור אין בו קדושת שביעית עד שיהא בו בנותן טעם' – ולמד הנו"ב דהיינו דלגבי הלכות קדושת שביעית – הפסד וסחורה – דין שביעית כמו בכל התורה ורק לענין ביעור החמירו דאסור במשהו אי ביטלו לאחר ביעור, ועיין בנו"ב שביאר בטעמא דמילתא שקנסו חכמים דלא יהני ביטול ברוב במקום ביעור כיון שלא ביערו בזמן, אבל כל הקנס אינו אלא במעורב במינו, אבל באינו מינו לא קנסו, דלא רצו שיהיה יותר חמור מיין שנתנסך לע"ז. אולם השער המלך [מאכלות אסורות פרק ט"ו הלכה י'] למד את הר"ש ע"ד הר"ן בנדרים [נ"ח]. – והוא – דאדרבא, דווקא לפני ביעור הדין שאוסרת במשהו, לפי שאז הוא דבר שיש לו מתירין, שיכול לאוכלה בקדושתה, ודבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל – אבל לאחר הביעור כבר אסורה וליכא בזה דינא דיש לו מתירין ושוב מהני בזה ביטול, וכן למד החזו"א [סימן י"א ס"ק ב'] בר"ש, ולדבריהם לשון הר"ש 'לאחר הביעור', לאו דווקא, וע"ע לעיל בר"ש [פ"ו משנה ג'], וע"ע בדברי התורת זרעים כאן.

מסכתא שביעית פרק ח

משנה א

[א] כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית:

רע"ב משנה א

כלל גדול. מלוגמא – תחבושת ורטיה ופירוש מלוגמא מלא לוגמא שדרך אדם ללעוס מלא לוגמיו חטים או תאנים ונותן על גבי מכתו:

אין עושין ממנו מלוגמא – דכתיב [ויקרא כה] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מה שהוא מיוחד לכם דהיינו למאכל אדם יהיה לאכלה ולא למלוגמא, אבל מה שאינו מיוחד לכם יהיה בין לאכלה בין למלוגמא, הלכך כל שאינו מאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם:

עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה – דכתיב [שם] ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, דבר הראוי לחיה ולבהמה תהיה לאכול לבהמה ולא לעשות לה מלוגמא:

חומרי אדם – שאין עושין מהם מלוגמא:

וחומרי בהמה – שאסור לשלקן:

הסיאה – עשב שקורין לו בערבי צידר"ג:

ואזוב – צעת"ר בערבי ובלע"ז איספ"ו:

וקורנית – בערבי חש"א ובלע"ז שדריא"ע:

ציונים והערות משנה א

סוגי הגמרא בעיקר מיעוטא דמלוגמא.

עיין בסוגי הגמרא בסוכה [מ]. בעיקר מיעוטא דמלוגמא – 'דתניא אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, רבי יוסי אומר מוסרין, מאי טעמא דתנא קמא דאמר קרא לאכלה ולא למשרה ולא לכבוסה, מאי טעמא דרבי יוסי אמר קרא לכם, לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה' – הרי דפליגי בדין משרה וכבוסה אי נתמעט או איתרבי.

וממשיכה הסוגי 'ותנא קמא הא כתיב לכם, ההוא לכם 'דומיא דלאכלה' - מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן', וכבר הארכנו בהאי כלל לעיל [ריש פרק ז'] לבאר את הגדרים בדין 'הנאתו וביעורו שוה'.

והנה למדנו הכא דרבי יוסי חולק ביסוד דינא ד'הנאתו וביעורו שוה' – אולם לרבי יוסי יש כלל אחר – וכדיבואר.

'ורבי יוסי, הא כתיב לאכלה - ההוא מיבעי ליה לאכלה - ולא למלוגמא, כדתניא לאכלה ולא למלוגמא, אתה אומר לאכלה ולא למלוגמא, או אינו אלא ולא לכבוסה, כשהוא אומר לכם - הרי לכבוסה אמור, הא מה אני מקיים לאכלה - לאכלה ולא למלוגמא, מה ראית לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא, מרבה אני את הכבוסה – 'ששוה בכל אדם', ומוציא את המלוגמא – 'שאינה שוה לכל אדם', מאן תנא להא דתנו רבנן, לאכלה ולא למלוגמא, לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטיוזין, כמאן - כרבי יוסי., דאי רבנן - הא איכא נמי משרה וכבוסה"'.
דן בשיטת רבנן האם מלוגמא נתמעט מהדין הנאתו וביעורו שוה או מהדין הנאה ששוה בכל.

למדנו שיש ב' כללים, משרה וכבוסה נתמעטו לרבנן מהדין 'הנאתו וביעורו שוה', ומלוגמא נתמעט לרבי יוסי מהדין 'ששוה בכל אדם', ויש לעיין בשיטת רבנן מה המיעוט של מלוגמא – והיינו האם המיעוט הוא מצד הדין 'הנאתו וביעורו שוה' או מצד הדין 'ששוה בכל אדם'.

ויש להוסיף – דזה ודאי מדויק בגמרא דרבנן מודים לעיקר הך דין דמלוגמא נתמעט – וכל הנידון הוא מאיזה מיעוט נתמעט.

וראיה לזה מלשון הגמרא 'מאן תנא להא דתנו רבנן לאכלה ולא למלוגמא, לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטיוזין כמאן כרבי יוסי, דאי רבנן הא איכא נמי משרה וכבוסה, וממה דאמרין "הא איכא נמי" מבוואר דרבנן מודים לעיקר הדין של מלוגמא – וכל הספק אינו אלא מאיזה דרשה נתמעטה.

ועיין במשנה ראשונה [כאן] שכתב דרבנן אתינן עלה מצד 'אין הנאתו וביעורו כאחת', מיהו לחזו"א [סימן י"ג ס"ק ר'] היה פשוט שגם רבנן מודים לר' יוסי בדרשה זו דבעינן הנאה השוה בכל – וכ"כ בבבאור ההלכה [פ"ה ה"ו].

שוב ראיתי במנחת שלמה [תניינא סימן קכ"ג ס"ק ב'] שדן בזה, ומסיק דלהלכה יש קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה בכל – ונפ"מ לגבי סיגוריות לדעת האוסרים לעשן ביו"ט דלא מיקרי שוה לכל אדם – דגם בשביעית ליכא קדושת שביעית.

סתירת הירושלמי אי איכא קדושת שביעית במלוגמא.

אולם – בעיקר האי מילתא – האם איכא קדושת שביעית במלוגמא מצאנו סתירה וכבר עמדו בסתירה זו במנחת שלמה [שם] ובביאור ההלכה [שם] – לכאור' בירושלמי [כאן] מבואר דמלוגמא יש עליו קדושת שביעית, דגרסינן "מלוגמא – מהו לעשות מהן צבעים לאדם" ודייק בזה בכתבי מעדני ארץ [במשנה כאן] דאם ליכא עליהם קדושת שביעית אז פשיטא דליכא איסור בדבר, ומבואר שיש להן קדושת שביעית.

ולמדנו א"כ דשייך קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה לכל, ואולי היינו רק לרבנן וס"ל לירושלמי דפליגי רבנן ור' יוסי בזה, דלרבנן קדושת שביעית תלוי רק בהנאתו וביעורו שוה – ולר' יוסי תלוי רק בהנאה ששוה בכל – ונצטרך לומר עוד דמלוגמא מיקרי הנאתן וביעורן שוה – נגד מה דנקט המשנה ראשונה.

אולם איכא סתירה לזה מהירושלמי [ריש פרק ז'] דאיתא התם – "צבעין לאדם מהו שיהא עליהן קדושת שביעית – נישמעניה מן הדא לכס כל שהוא צורך לכס, ותני עלה כגון אכילה ושתייה וסיכה וצביעה, יצאת מלוגמא שאינה אלא לחולין".

ומבואר דממעטין מלוגמא מהיתר הנאה משום שאינה שוה בכל, ולכאור' פליגי בירושלמי בזה אם לרבנן בעי' נמי שיהא הנאה השוה בכל או אם רק בעינן דיהא הנאתו וביעורו שוה.

ובביאור ההלכה [שם] דן לומר שיש כאן ב' נידונים שונים, והוא, שהנידון בירושלמי כאן הוא לגבי קדושת שביעית, ופשוט ליה לירושלמי שיש קדושת שביעית ורק דנו האם יש היתר צביעה בזה, אכן שם הנידון הוא דהגם שיש קדושת שביעית באוכלי אדם אכן האם יש היתר שימוש בשימוש של מלוגמא – דאף דהנאתן וביעורן שוה אכן אולי השימוש של מלוגמא הוא שימוש שאינו שוה בכל – ולכן נתמעט שימוש זה – אולם דחה פירוש זה מיניה וביה בעיקר הסוגי', וצ"ע.

והחזו"א הסיק דהירושלמי [כאן] דמבואר שיש קדושת שביעית במלוגמא חולק על פשטי' דהסוגי' בסוכה שאין קדושת שביעית במלוגמא, ובעיקר האי נידון עיין בתפא"ר [פרק ז' אות כ'] דנקט שיש קדושת שביעית במלוגמא.

דרכו של הקה"י בזה.

ובעיקר סתירת הירושלמי – עיין בקה"י [שביעית סימן י"ז ס"ק ב'] שכתב דיתכן שלעולם ליכא קדושת שביעית במלוגמא כיון שהנאה אינה שוה לכל, אכן הכא דבעי לן לענין לצבוע – יש לומר דאירי באוכלי בהמה דשפיר עושים מהם מלוגמא, ואי עשאו הרי אין סיבה שיפקיע ממנו את הקדושת שביעית שהרי עדיין שייך בהם קדושת שביעית מצד זה שהוא מאכלי בהמה, וכעת יש דין בירושלמי האם מהאי מלוגמא מצי עביד צבע – ואף דעיקר קדושת שביעית לא חיילא בה מכת הדין מלוגמא אלא ממה שהוא אוכלי בהמה והרי בתור אוכלי בהמה שפיר מצי לצבוע בהם, אכתי יש סברא שלא יוכל לעשות בהם צבע.

והסברא בזה היא דתמיד אוכלי בהמה שעושה מהם מלוגמא או צבע לאדם – הרי בזה איכא עליו בזה שכעת הוא מיוחד לאדם בתור צבע או מלוגמא, אכן הכא האוכלי אדם שבו הוא ממילא מיוחד לאדם בתור זה שהוא מלוגמא לאדם, ודו"ק.

עוד בנידון זה לגבי בשמים אי איכא בהם קדושת שביעית או לא.

ובנידון זה עיין בירושלמי [פ"ז ה"א] – "איבעיא להו – בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית, נשמעינא מן הדא הפרח לבן והאודם אין עליהם קדושת שביעית, חברייא אמרי דר' שמעון היא דר"ש אמר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי, ר' שמואל בשם ר' אבהו תיפתר דברי הכל היא בהדא נסירותא".

ועיין בחזו"א [סי' י"ד ס"ק ט'] שכתב לבאר שהספק של הירושלמי הוא משום דקדושת שביעית הוא רק על מה שהנאתן שוה לכל אדם כדאיתא בסוכה [מ'], ופירש את דברי הירושלמי דמיבעיא ליה אם הנאת ריח שהוא לתענוג היא הנאה השוה לכל אדם או שהיא כמגומר דלא חשיב שוה לכל נפש שאינה אלא למפונקים – עכ"פ לדרכו של החזו"א בירושלמי מבואר דכו"ע מודי לדין הנאה ששוה לכל אדם.

אולם הר"ש סיריליאו פירש את ספיקת הירושלמי באופן אחר – וז"ל "אבל בריח – בשעת הנייתו ליכא ביעור" עכ"ל, ולדרכו – אדרבא, הרי מבואר שהנידון הוא מצד גדי' הנאתן וביעורן שוה – ועיין בהערה²⁴ בביאור צדדי הספק לשיטת הר"ש סיריליאו.

בחילוק בין אוכלי אדם לאוכלי בהמה לגבי מלוגמא.

מבואר במשנה שהמיעוט של מלוגמא קאי באוכלי אדם ולא באוכלי בהמה – וביאר בזה הרמב"ם בפירוש המשנה "אמר ה' – והיתה שבת הארץ לכם לאכלה – כאלו אמר הדבר שהוא לכם כלומר למאכל אדם בלבד יהיה רק לאכלה לא למלוגמא – ובהמשך דבריו – ודוקא אם היה מיוחד למאכל אדם כמו שביארנו, וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם, שנאמר לכם לאכלה, המיוחד לכם הוא שיהיה לאכלה בלבד, וזולתו לאכלה ולמלוגמא" הרי שיש מיעוט של מלוגמא ויש מיעוט במיעוט שכל המיעוט של מלוגמא אינו אלא במיוחד לאדם, וכן נראה מהירושלמי – מובא בר"ש כאן.

ועיין נמי בלשון הר"ש – "בירושלמי דריש לה מקרא דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מיעוט מיעוט אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא פ"י מיעט אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא הא אוכלי בהמה עושין דהכי משמע שלכם לאכלה ולא למלוגמא הא של בהמה אף למלוגמא לאדם שרי".

עכ"פ לשון הפסוק באכילה דבהמה – "ולבהמתך וכו' תהיה כל תבואת לאכול" אין בו שום מיעוט דכל המיעוט מתחיל בזה שהוא מיוחד לאדם – "לכם לאוכלה" וזה לא שייך בלשון לאכול דבהמה.

אולם מצאנו בתו"כ דממעטין ליה למלוגמא גם מלשון לאכול דבהמה "לאכל, ממעט זילוף ומלוגמא" – ועיין בזה במלבי"ם וז"ל: "ודורש זה תמוה מאד, הא פה מדבר מאוכלי בהמה ואוכלי בהמה עושין מהם מלוגמא כמ"ש במשנה [רפ"ח דשביעית] ובאמת בסוכה [מ'] וב"ק [ק"ב] גרס בברייתא זאת 'לאכלה ולא למלוגמא' וכ"כ הרמב"ם [הי"ב] אבל אין כן סדר הספרא שדרש לאכלה ולא למנחות, ומלוגמא דרש מן לאכל, ועוד שהרמב"ם [הי"ד] דייק לכם לאכלה המיוחד לכם יהי' לאכלה ולא למלוגמא [לאפוקי המיוחד לבהמה] ואיך דרש פה מן לאכל – וכו' – והסיק – מכל זה מבואר בעליל שהספרא הזה אין מקומו פה, אם לא שנדחק שבו למעט שלא לעשות מאוכלי בהמה מלוגמא לבהמה וצ"ע", עכ"ל.

"כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה" חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה".

למדנו במשנה ש"כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה" או הדין בזה הוא "שחשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה" – וחומרי אדם – היינו שאין עושין מהם מלוגמא, וחומרי בהמה – היינו שאסור לשלקן.

ונאמרו בזה ב' פירושים.

בשנות אליהו פירש בדרך הראשונה דאירי בתרי גווני, או שחישב עליו לאוכלי אדם ואז איכא בהו חומרות של אוכלי אדם, ואי חישב עליו לאוכלי בהמה אז איכא בהו חומרות וקולות של אוכלי בהמה, ובדרך השניה הסיק – וכן עיקר, דאירי בגוונא חדא דחישב על שניהם כהדדי, וחיילא חומרות של שניהם, והיינו שאסור גם במלוגמא וגם אסור לשולקן, וכן דייק במשנה ראשונה בשיטת הרמב"ם, וע"ע להלן בזה.

וע"ע בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ה'] דחישב עליו לאדם ואח"כ לבהמה נותנין לו חומרות של מחשבה ראשונה וגם בחישב עליו לבהמה ושוב חישב עליו לאדם נותנין עליו חומרות של מחשבה שניה.

ספיקת החזו"א אי אולינן בתר מחשבה בגדלו לגמרי בשיטת ונלקטו בשביעית – שיש לדין ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל".

ועיין בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ג'] שיצא להסתפק דמה יהיה הדין אם גדלו לגמרי בשיטת ונכנסו לשביעית לפני מחשבה – ובשביעית נלקטו במחשבת אוכלין, והרי סיהא ואזוב הם ירקות ואולינן בהו בתר לקיטה, ויש לדין האם קדשי או לא – ומצד א' פשוט דלמה לא ניל בתר לקיטה, אכן מאידך י"ל דרק מה שגדל בתורת ירק

²⁴ ובביאור צדדי הספק לשיטת הר"ש סיריליאו – היינו עפ"י מה שנתבאר לעיל [פרק ז' משנה א'] – שיש לדין בדין וביעורן שוה אם בעינן שוה ממש או דלמא מותר אפי' אם הנאתן קודם ביעורן, ואינו אסור אא"כ הנאתן אחר ביעורן, דאי נימא דאינו אסור אא"כ הנאתן אחר ביעורן או הגדר בזה הוא שלא יפסיד הפירות של שביעית, וכל שמבערן קודם שנחנה מהן הרי"ז בכלל הפסד, אבל אם נחנה בשעת ביעורן או קודם ביעורן מותר דאין בזה הפסד, והבאנו שם דכבר פליגי בראשונים בזה, והבאנו [שם] את דברי רעק"א בזה. והבאנו [שם] מהקהילות יעקב [שביעית סימן י"ט ס"ק ב'] שהביא את כל הנידון הזה וביאר את דברי הר"ש סיריליאו דדין זה הוא גופא ספק בירושלמי בדין בשמים אם יש בהן דין שביעית, והיינו משום דהנאתן קודם ביעורן, והרי בירושלמי לא איפשטא השאלה.

ושבו נלקט – אז איכא בהו דין ירק בתר לקיטה' אכן הכא טוען החזו"א - "הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל" – דרך נהיה לירק בשעת הלקיטה במחשבתו לאכילה, ואולי אין כאן ירק בתר לקיטה'.

ונראה דגם אם נדחה סברא זו של החזו"א ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל", אכן יש מקום לתלות את הסברא הזו בנידון אחר - דהנה – עיין במשנת ר' אהרן [סי' כ"א] שהאר"ק לבאר את הגדרים בענין עונת המעשרות, וכתב [שם ס"ק ג'] הנחה א' דדין עונת המעשרות אינו רק זמן מסויים לענין זה דיני חיוב ופטור למעשר ולשביעית תלוי בו, אלא דיש בו דין דחשבינן כל הפרי אף מה שגדל אח"כ וגם קצירתה כאילו היו כולם בזמן עונת המעשרות, דעונה זו גוררת אחריה ונחשב הכל כאילו היו בזמן עונת המעשרות, וע"ש מה שהוכיח דין זה, וע"ע בשו"ת מנחת שלמה [ח"א סי' נ"ה] שכתב דמהאי טעמא אם הפריש תרו"מ לאחר שהביא שלישי חל תרו"מ גם על מה שגדל אח"כ, וכן המוכר תבואה שהביא שלישי כל מה שגדל אח"כ שייך להקונה, ועיין בהערה ²⁵.

ויש לדון ולחדש דכל זה לענין עונת המעשרות וכגון שלישי או חנטה, אבל בדין לקיטה האמורה בירקות יתכן שאין בו גדר זה, ובאמת דבתחילת דבריו כתב במשנת ר"א שגם בלקיטה אמרינן הכי, אבל להלן [ס"ק י"ד ד"ה ובאופן אחר] צידד שיתכן שבלקיטה אין בו דין גרירה זו אלא לקיטה לבד קובעת על כל מה שגדל בלי שיגרר כל הזמן הקודם לה.

ומעתה היה נראה שיש מקום לתלות נידון זה בספיקת החזו"א – דאי שורש האי דין דאזלינן בתר לקיטה – היינו מדין גרירה והיינו דדיינינן לכל הגידול כגידול של ירק בשביעית, אז א"ש טענת החזו"א ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל" ולא שייך בזה גרירה, דהאיך אפשר לגרור בלקיטה את מה שאינו ירק, אכן אי נימא שהלקיטה מצד עצמה קובעת – א"כ י"ל דליתא לטענה זו.

איכא דלכא' אכתי יש לרון – דגם אי מצד גרירה אתינן עלה, הא סו"ס המחשבה עצמה מהני לקובעו כירק למפרע – ועיי"ש לעיל מיניה בחזו"א לגבי עלי גפנים דתלויים במחשבה בשעת לקיטה - אף דאזלינן בהו בתר חנטה – והרי בחנטה הם עדיין לא היו בכלל פרי, ואעפ"כ הסתפק דדילמא נקבע למפרע.

"חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים".

הנה בסוכה [מ' מצאנו דנחלקו ר"י ורבנן אי בעצים איכא קדושת שביעית או לא – דבעצים הנאתן לאחר ביעורן, ונחלקו האם בשביעית איכא דין הנאתן וביעורן שוה או לא, ונפ"מ נמי בכבוסה, ולכא' במשנה כאן מבואר שאם "חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים" והיינו שאין בהם קדושת שביעית, ומשמע דאזיל כרבנן דר"י, אולם הקשה החזו"א [סימן י"ג ס"ק ו'] דלמה לא הביא והו"ב בסוגי' התם בהך פלוגתא, ותיירך דגם לר"י דאיכא בזה קדושת שביעית אכתי שייך לחדש שיש בהם דין עצים, ויהיה בזה נפ"מ דליכא ביה לא חומרות של מאכל אדם ולא חומרות של מאכל בהמה – ודר"ק.

בדין סתמא, ובדין מוכר ולוקח.

ויש לעיין בכל זה דמה הדין בסתמא ולא חישב עליהן – ועיין בזה בסוגי' בנדה [נ"א] "הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר, אם היו נשמרין – חייבין" והעמידו שם באופן שגדלו בחצר מאיליהן, "וסתמא - לאדם קיימי, והכי קאמר אם החצר משמרת פירותיה - חייבין, ואם לאו – פטורין", ואמרו שם בתוס' – "דבבבבב סתמא לאדם לפי שרואה ויודע מתי ללוקטן עד שלא יתקשו וכו' - והא דתנן פ"ח דשביעית [מ"א] כל שאינו מיוחד לא לאוכל אדם ולא לאוכל בהמה - חישב עליו לאוכל אדם ולאוכל בהמה נותנין חומרי אדם וחומרי בהמה כגון האזוב והקורנית - לא קשה אהא דאמרינן בשמעתין דסתמיה לאדם - דהיינו דוקא בחצר כדפרישית לעיל", ורע"א ציין הכא לתוס' זה, אולם עיי"ש בתוס' הרא"ש בתירוץ השני שתיירך באופן אחר – ולדבריו אף מה שגדל בחצר אין סתמו לאדם - ועיין היטב בפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק נ"ב] מה שהביא מהמהר"ט בזה, ועיין נמי ברידב"ז בכל הנ"ל, וע"ע בחזו"א [סימן י"ג ס"ק כ"א].

ויש לדון במוכר לאוכלין ולוקח לעצים – ועיין בזה בירושלמי דנקבע כהמוכר, וביאר הר"ש סיריליאוי שמחשבתו בשעת לקיטה קבעה בה קדושת שביעית, ושוב ליכא להפקיע את קדושתה, ועיי"ש עוד בארוכה מה שיש לדון באופן הפוך ומה הדין לגבי הדמים, ואם נתן המעות ועדיין לא משך, וע"ע בביאור הגר"א בירושלמי, ובפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק נ"ג] ובחזו"א [סימן י"ד ס"ק ה'].

בדברי התורה זרעים.

עיין בתורת זרעים שביאר את החילוק בין שביעית לתרו"מ במחשבת אוכלין - אי בעינן מחשבה בשעת לקיטה [שביעית] או מחשבה בשעת זריעה [תרו"מ] – דכן מבואר בסוגי' בנדה [שם] לגבי תרו"מ ובירושלמי הכא לגבי שביעית, וע"ע מה שיצא לדון דהכא כל המחשבה אינה אלא לקבוע חומרי אדם וחומרי בהמה ולא בא לקבוע את עיקר הקדושת שביעית כיון דממילא אינו עצים. ועיי"ש עוד מה שהקשה על הירושלמי דלעיל לגבי המחשבה במוכר ולוקח, וע"ע מה שדן בהחליף אוכלי אדם ובהמה לגבי מלוגמא, עיי"ש היטב.

משנה ב

[ב] שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול דבר שדרכו ולאכול דבר שדרכו לסוך לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן וכן בתרומה ובמעשר שני קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר:

רע"ב משנה ב

לאכילה ושתיה וסיכה – בענבים וזיתים מייירי שיש בהם אכילה ושתיה וסיכה:

לאכול דבר שדרכו לאכול – אף על גב דאמרה תורה לאכלה ולא להפסד, אין מחייבים אותו לאכול דבר שאין דרך בנ"א לאכול כגון תבשיל שנתקלקל, ולא חיישינן אם הולך לאבוד. וכן דבר שאין דרך בנ"א לאכול אלא ע"י תיקון ובא הוא לאכול כמות שהוא בלא תיקון, כגון לאכול תרדין חייין או לכוס חטין חיות אין שומעין לו: וכן בתרומה וכן במע"ש – לא נתנו אלא לאכילה ושתיה וסיכה:

שנתנה להדלקת הנר – משא"כ בתרומה טהורה, אבל תרומה טמאה מדליקין בה את הנר. ובמע"ש כתיב [דברים כו] ולא בערתיו ממנו בטמא אבל בטהור מותר לבער. ובשביעית בין בטמא בין בטהור מותר:

ציונים והערות משנה ב

בעיקר הגדר ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה' – שזה דין בחפצא דניתן לכך, ודן בהוכחת התורה זרעים מהחליף יין בשמן, ולמה בעינן מחשבה בשעת לקיטה.

עיין בתורת זרעים [לעיל משנה א'] שביאר דכל הנך דינים שנתחדשו במשנה ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו' – וכן לאכלה ולא להפסד וכדומה, שאין אלו דינים בעלמא דרמי על הגברא – והיינו שאנו מצווים לנהוג בהם בפירות שביעית, אלא שכל הדינים הללו חלין בעצם קדושת החפצא, דמצד עצם חלות קדושתן אמרינן ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו' – וזה קיום דינם שעומדים לאכילה וכו'.

וביאר דזה מבואר מהדין שמצאנו לעיל - בר"ש [פרק ז' משנה ב'] - שהביא מהירושלמי במכר יין של שביעית ולקח שמן דליכא דין הדלקה בהך שמן, כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, ומורח שדיני ההשתמשות בקדושת שביעית נתפסין בעיקר הקדושה.

²⁵ ובמשנת ר' אהרן חידש יותר ממש"כ מנחת שלמה, שכתב שגם הקצירה עצמה נחשבת כאילו נעשת בזמן חנטה.

אולם אין זה פשוט שכבר הבאנו [שם] מהחזו"א [סימן י"ג ריש ס"ק כ"ד] שאף שבשיטת הר"ש יש לומר שדין זה הוא דין דאורייתא – ואין זה ענין לפלוגתת ר"מ ורבנן בחומרא המיוחדת בדמים יותר מהפרי, אולם – מאידך גיסא הוכחנו התם בשיטת הגר"א בשנת אליהו [שם] דמוכרח דמעיקר הדין אין את הדינים המסויימים של הפרי ההוא על חליפיו וכל האי חידוש אינו אלא דין דרבנן בעלמא – וזה שייך לחומרא המיוחדת דתמיד מחמיר בדמים יותר מהפרי – ומהוכחת התורה זרעים מבואר שהבין שזה דין דאורייתא.

עכ"פ – בתורת זרעים חידש עוד, דלפי"ז שכל הדינים הם דינים בעיקר הקדושה, וא"כ החילוקי דינים בין אוכלי אדם ואוכלי בהמה הם גם חילוקי דינים שחלים בעיקר הקדושת שביעית, וממילא דבזה מובן למה מינים שתלויים במחשבה [סאה ואזוב במשנה הקודמת] אי הוו אוכלי אדם או בהמה – שהדינים הללו רק יחולו במחשבה שהיתה בשעת הלקיטה, עיי"ש.

תוספת דברים – שה'ניתן' של אכילת פירות שביעית – היינו עד זמן הביעור – ולכן במוכר ולקח בהמה טמאה איכא איסור סחורה.

ונראה להוסיף – עיין לעיל [פרק ז' משנה ג'] במה שנתבאר באיסור סחורה בשיטת רש"י והריטב"א – והיינו שיש איסור סחורה בזה שמוכר פירות שביעית ולוקח בו דבר שמתקיים אחרי זמן הביעור – ונתבאר שם שהגדר בזה הוא דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני ה'ניתן' של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין ה'ניתן' שלהם נאמר דלא 'ניתנו' אלא לאכילה 'תוך זמן הביעור', וכל שאכלו לאחר זמן הביעור – אף אם לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא דפירות שביעית והדין ניתן שלהם, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר דניתנו לאכילה רק עד זמן הביעור – ועיין בהערה 26.

והדברים מתבארים עוד עפ"י המבואר במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ב' ד"ה והנה המפרשי עמוד 428] שכ' דאכילה של קודם ביעור ילפינן מלכס לאכלה אבל דין אכילה של לאחר ביעור ילפינן מקרא של ואכלו אביוני עמך, ומכאן למד דדין אכילה של קודם ביעור אינו דומה לדין אכילה של לאחר שהפקיר הפירות בזמן ביעור, וחידוש בזה המקד"ד עוד דמה"ט לאחר ביעור אסור בשאר הנאות אע"פ שהנאתן וביעורן שוה, נמצא דדין 'ניתן' של אכילה דילפינן מקרא של לאכלה אינו אלא קודם זמן ביעור, עיי"ש מה שיישב בזה – עכ"פ בזה מבואר למה עיקר ה'ניתן' של הפירות הוא לאכילה קודם ביעור.

בדין הפקעה הקדושה בשביעית ותרומה לאחר השימוש ע"י סיכה וכדומה.

בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושמן של תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו.

יעויין בירושלמי [פרק ח' הלכה ח'] לגבי לסוך רגליו בשמן של שביעית ושמן של תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, שזה מותר אף דאסור לסוך מנעלו, וגם אסור לסוך מנעלו כשרגלו בתוך מנעלו, ועיין בכל זה בתוספתא בתרומות [פ"י ה"א] ובחסדי דוד שם.

ובביאור האי דין – נקדים בסוגי' בכריתות [ז.] ש"כהן סוך שמן של תרומה בן בתו מתעגל בו ואינו חושש, א"ל התם ומתו בו כי יחללוהו כיון דחלליה הא איתחיל", ועי' תוס' במנחות [ס"ט.] ותוס' ישנים יומא [פ"א.] שהביאו מר' חיים כהן שכאן מבואר דנפקא ליה מתורת תרומה, ובוה מיישב למה בזר שאכל תרומה והקיא והשני אוכל שהשני פטור מתשלומי תרומה, ודלא כאכל חלב והקיא ואכל שוב שחייב מחמת הנאת גרונו, דשאני תרומה דנתחללה כבר, וזהו הביאור הפשוט בגמ' בכריתות.

וקשה, דבתוס' ביומא לעיל מינה [ע"ז.] הוכיח ר"ת דסיכה לאו כשתייה מהא דכהן סוך בשמן של תרומה, דבן בתו מתעגל בו ואינו חושש, וע"כ דסיכה כשתייה רק מדרבנן, עיי"ש, וזה סתירה לדברי ר' חיים כהן, ואף אי נימא דפליגי ר' חיים כהן ור"ת בדין זה, אכן אכתי קשה מעצם דברי הגמ' בכריתות דמבואר שהטעם שמתור היינו משום דנתחללה קדושתה, וכבר ציין בזה רעק"א בגליון הש"ס שם, וכנראה דכוונתו להק' כן.

מביא מהגר"ז ורדב"ן זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן.

ועי' בחי' הגר"ז על הרמב"ם במכתבים 27 דמבואר שיש ב' דינים בסיכה כשתייה, דין מצד החפצא, וזה מה"ת שסיכה כשתייה לענין זה שנתקיים דין שתייה בחפצא, ולגבי תרומה שיש דין שרק ניתן לכהן לאכילה ושתייה דזהו הקיום דין שלה, לענין זה אמרינן דגם ניתן לסיכה דסיכה כשתייה לענין הקיום דין בחפצא, ומאידך, לענין איסור אכילת זר בתרומה וכן לגבי כל מאכ"א, לא אמרינן דסיכה כשתייה, דלזה בעינן מעשה אכילה ושתייה של הגברא ולענין זה לא אמרינן דסיכה כשתייה מה"ת, אלא מדרבנן.

וזהו שאמרו בגמ' ביומא דקרא דסיכה כשתייה לענין יוה"כ אינו אלא מדרבנן "זכר לדבר", ולענין סיכה בתרומה הרי זה דרשה גמורה, דשני ענינים נינהו.

וביאר בזה עוד דבאמת בדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן דזה קיום מצותה ולזה ניתן, וביאר דבסיכה בזר וטמא, הרי מה"ת יש דין זרות לגבי החפצא דלא ניתן לסיכה, ולענין זה אמרינן דסיכה כשתייה מה"ת, אבל אכתי ליכא חיוב מיתה של זרות, דלזה בעינן מעשה שתייה, ולענין זה סיכה כשתייה רק מדרבנן.

ובזה ביאר הגר"ז את דברי הגמ' בכריתות, וז"ל "ולפי הנ"ל י"ל דדין זה הוא רק בסיכה, דכל עיקר איסורה הוא רק משום לתא דחפצא וחילול תרומה, ולהכי לא שייך זאת לאחר שנתחללה ונתקיימה מצותה בחפצא, אבל לענין אכילה י"ל דגם אח"כ עכ"פ שם תרומה בה זור האוכלה חייב, כיון דאיסורה משום לתא דזר האוכלה ולא משום חילול התרומה, וכל ששם תרומה בה יש בה איסור זרות, ולהכי כתב הרמב"ם היתר זה דמביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו בדיני תרומה שניתנה לאכילה ושתייה וסיכה, דהיינו בקיום דיני החפצא של התרומה, אבל לא שיופקע מינה שם תרומה לגמרי", עכ"ל.

מביא מהזכרון שמואל שיישב עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתייה.

ונראה דלפי דברי הגר"ז מיושב דברי ר"ת שהוכיח מהגמ' שם שדין סיכה כשתייה הוא רק מדרבנן, ממה דאמרינן דכהן סוך וכו' בן בתו מתעגל בו וכו', וקשה דהתם משום שכבר נתחלל, אכן הנ"ל מיושב דכל זה כלפי החפצא, והיינו דלא אמרינן דסיכה כשתייה אלא כלפי החפצא של תרומה דסו"ס נעשה בה שתייה, וכלפי זה אמרינן דכבר נתחללה ולא ניתן כבר לשתייה, אבל איסור אכילה אכתי אית בה כיון ששם תרומה עלה, ואי נימא דסיכה כמעשה שתייה בכל מאכלות אסורות, היינו ע"כ דגם מצד הגברא איכא מעשה שתייה, ושוב לא יהינן לזה החילול, דסו"ס שם תרומה עלה, ושפיר הוכיחו דכל הדין סיכה כשתייה במאכ"א הוא רק מדרבנן, וא"ש, וראיתי בזכרון שמואל [ס' א'] שכבר יישב כן עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת, וע"כ בזה בהערה 28 מה שהוסיף בזה.

בדברי התורה זרעים כאן לגבי הרמיון בין שביעית לתרומה ודן לגב המצוה של אכילת פירות שביעית.

והנה - בתורת זרעים הביא שביירושלמי בשביעית הנ"ל מבואר דמדמינן שביעית לתרומה בזה לגבי להכניס רגלו למנעלו, והביא דכן מבואר עוד ברמב"ם בשביעית [פ"ה ה"ז], דאף דאין סכין אותו בידים טמאות, אבל אחרי שנפל על בשרו שוב משפשפו בידים טמאות.

וז"ל הרמב"ם שם - "שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות, ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל על גבי קטבליא", וכל זה כדמצינו נמי בתרומה, והביא שאחרי שהסכ"מ כתב בתרומות דכל הנך דינים ילפינן להו מהסוגי' הנ"ל בכריתות, א"כ קשה שמה המקור בשביעית ללמוד כן, הא בטבל כה"ג לא ילפינן מתרומה ולמה נלמד בשביעית מתרומה.

וכתב שבשלמא לפי הרמב"ן שיש מצוה באכילת פירות שביעית – שוב יש לומר דבנעשית מצוותו פקע הקדושה, אבל לפי הרמב"ם דליכא מצוה למה מותר.

וביאר דאף דלפי הרמב"ם דליכא מצוה – אבל סו"ס הרי זה מדיני הקדושה של שביעית שניתן לאכילה שתייה וסיכה – וזה הקיום דין שלה, וממילא שאחרי שנתקיימה דיני קדושתה שוב ליכא בה קדושה, והיינו ממש ע"ד הגר"ז בדין זה בתרומות.

²⁶ ולכן בהמה טמאה וכדומה דהם דברים המתקיימים אף לאחר הביעור, ואין הם מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין, הרי אינם דברים הראויים לקיים בהם דינא דלאכלה האמור בתורה, וכל הלוקח דברים אלו אסור באיסור סחורה, ולכן שפיר אסור ללוקחן בדימי שביעית, דכל שילוקח דבר שאינו ראוי לקיים בו דינא דלאכלה מיקרי סחורה ואסור משום איסור סחורה.

²⁷ [מרחשון תרפ"ט].

²⁸ אלא שהוסיף דלכאור' רבינו חיים חולק דלדידיה נפקא לגמרי מדין תרומה, עיי"ש, אולם הוסיף, דאכתי יתכן דר"ת מורה לעצם החידוש של ר' חיים כהן, דאירי שם לענין קרן וחומש, ו"ל דדין זה אינו כדין איסור אכילת זר, אלא כדין איסור סיכה מצד חילול קדושתה, דהיינו דהחפצא של תרומה לא ניתן לאכילה וחילול זה מחייב קרן וחומש, עיי"ש.

ונראה להוסיף – הדעה בשביעית ליכא איסור מלבד הדיני קדושה, כמו דמצאנו בתרומה דאיכא ביה איסור זרות כדין מאכלות אסורות, ודו"ק.

הערה בכל הנ"ל משמן המשחה.

אולם צריכים להעיר ממה שכבר הקשה בדרך אמונה [תרומות פ"א ה"ו ביהא"ל ד"ה אבל סך] דסו"ס בתרומה איכא פסוק ובשביעית ליכא פסוק, והרי לא ילפינן לכל התורה כולה להתיר איסורים אחרי השימוש בהם – עיי"ש שהביא מטבל בכה"ג.

ונראה דאחרי דברי התורה זרעים כבר לא קשה, דאין זה ענין לכל איסורי התורה, אולם תמה שם עוד משמן המשחה שמבואר בכריתות שם שאין דין כזה, וזה קשה מאד – דעד דנילף שביעית מתרומה למה לא נילף משמן המשחה, וצ"ע.

בדין סיכה כשתייה.

האם סיכה כשתייה גם בשביעית או דסיכה מדין הנאתן וביעורן שוה.

יש לדרון בעיקר דינא דסיכה – דלמה סכין בשמן של שביעית, די"ל דמותר כמו שמותר שאר הנאות שהנאתן וביעורן שוה, וכן סיכה הוא הנאתו וביעורו שוה כמש"כ רש"י סוכה [מ. ד"ה שהנאתו וביעורו שוה] "כלומר, שהנאתו וביעורו שמתבער מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר", עכ"ל.

ובתורת זרעים דייק מדברי הרמב"ם שאין זה מדין סיכה כשתייה שהרי בהל' תרומות [פ"א] כתב שתורמה ניתנה לסיכה מטעם סיכה כשתייה, וכן לגבי מעשר שני [פ"ג מהל' מע"ש ה"י] כ' הטעם דסיכה כשתייה, אבל לגבי שביעית [פ"ה שמיטה ויובל] כתב דפירות שביעית ניתנו לאכילה ושתייה וסיכה והדלקת הנר וכו' ולא הזכיר דסיכה כשתייה, וע"כ דאין זה מטעם סיכה כשתייה, אלא מטעם שהנאתו וביעורו שוה.

אולם הביא מהר"ש [סוף פ"א דדמאין] וברא"ש [שם] שכתבו דמותר מטעם סיכה כשתייה, וקשה דלמה הוצרך לטעם זה של סיכה כשתייה ולא סגי במה שהנאתן וביעורן שוה, וגם בקרית ספר [פ"ה שמו"י] הביא טעם זה של סיכה כשתייה.

וכתב בתורת זרעים דנפק"מ לדעת הרמב"ם דס"ל שהדברים שיש להם חובת ביעור שאני מהדברים שיש להם קדושת שביעית, דאין חובת ביעור אלא במה שהוא מאכל אדם או מאכל בהמה ומיני צבועים, אבל שאר דברים אע"פ שיש להם קדושת שביעית דהנאתן וביעורן שוה מ"מ אין להם דין ביעור, ומעתה – יש לדרון בשמן שמויחד לסיכה, דאע"ג שהטעם של הנאתן וביעורן שוה סגי לן שיהא על השמן קדושת שביעית, מ"מ לא סגי בזה שיתחייב בביעור, ולזה בעינן גם לטעם של סיכה כשתייה.

ואין זה סותר למה שמבואר לעיל מדברי הרמב"ם דסיכה הותר בלי טעם סיכה כשתייה, דבדואי הותר להנאה בלי סברת סיכה כשתייה, אבל עדיין בעינן לטעם סיכה כשתייה לחייבו בדין ביעור – וע"ע בהמשך בזה דנראה שיש נפ"מ אחרת בהך ריבוי של סיכה כשתייה גם בשביעית.

הוכחת המחנ"א דסיכה כשתייה מה"ת משיבועית, ומתמה בזה.

כתב במחנה אפרים [פ"ה מאכלות אסורות ט"ז] וז"ל, "בעינן סיכה כשתייה כ' התוס' יומא ע"ז. ד"ה דתנן] והרשב"א שהיא מדבריהם והכריחו כן מדהתירו סיכת חטטין ביוה"כ, ולענ"ד נראה דאין משם ראייה ללמוד שאין איסור הסיכה מה"ת דאפי' אי הוי הסיכה מן התורה אינו אלא בסיכה של תענוג דחשיבא כשתייה אבל סיכת חטטין שאינו של תענוג הא דואי לא חשיבא כשתייה, וראיה לזה מפירות שביעית דניתנו לאכילה ולסיכה משום דהוי כשתייה ואפי"ה למלוגמא אסור משום דלאכלה אמר רחמנא ולא למלוגמא וכו' עכ"ל.

וקושינו בתרתי, חדא, דבע"כ סיכה כשתייה הוא מה"ת ממה דשרי בשביעית סיכה של תענוג, ועוד דבע"כ יש חילוק מדאורייתא בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג.

וכפשוטו דבריו צ"ב, דמה דמלוגמא אסור בשביעית הוא משום שאין הנאתו שוה לכל נפש כדאיתא בב"ק [ק"ב], דמלוגמא רק שוה לחולים ולא לבריאים, והריבוי של לכל צרכיכם רק מרבה דברים ששויים לכל נפש, ומה הראיה דלא אמרינן בסיכה שאינה של תענוג סיכה כשתייה – וכבר תמה בזה באמרי בינה [תרו"מ סימן י"א], ועיין בזה בהערה²⁹.

מחדש שיש נפ"מ בין אכילה ששביעית 'ניתן' לאכילה לעומת הנאתן וביעורן שוה שזה 'היתר' ולא 'ניתן', ונפ"מ במלוגמא מדין סיכה כשתייה.

ונראה דנאמר כאן חידוש, דאכילה ושתייה וסיכה חלוקין נינהו בעצם יסוד דינם מכל הנך דאיתרבי מדין הנאתן וביעורן שוה, דכל הנך איתרבי מקרא ד"לכם לכל צרכיכם", וחלוק דינא ד"לכם לכל צרכיכם" מדין לאכלה, דדין זה אינו קיום דין בגוף הקדושה, אלא דהותרה גם לזה, ורק באכילה ממש וכן בשתייה מדין אכילה, וכן בסיכה כשתייה, בהנך נתקיים הדין קדושה – ועיין להלן מה שחידשנו עוד בזה.

ויתכן לומר דדין "לכם לכל צרכיכם" ודין "לאכלה" שני דינים נינהו, וכדחילקנו לעיל, רק דמ'לאכלה' למדנו שני הלכות, א' למדנו עצם הקיום דין של 'לאכלה', ושנית, למדנו מ'לאכלה' את כל מה דמריבין בכלל 'לכם לכל צרכיכם', ואת מה דמעטינן מדין "לכם לכל צרכיכם", דרק דומי' דלאכלה ששוה לכל מריבין, ולהכי ממעטינן מלוגמא דאינו שוה לכל באכילה, וממעטינן משרה וכבוסה כיון דאין הנאתן וביעורן שוה כמו אכילה.

וממילא שיש כבר מקום לחדש דרך ממעטינן מלוגמא עד כמה שהנדון הוא האם לרבותו מדין "לכם לכל צרכיכם" ומדין הנאתן וביעורן שוה, דאז הוא דבעינן דומי' דלאכלה, אבל עד כמה שזה "לאכלה" מצד עצמה, אז לא נתמעט, דהיא היא גוף האכילה עצמה, ודו"ק.

והן הן דברי המחנ"א, דכתב דסיכה שהוא לאו של תענוג דלאו בכלל שתייה לגבי כה"ת כולה הוא, והוכיח כן מפירות שביעית, דבפירות שביעית מצאנו דניתנו לסיכה ואעפ"כ לא ניתנו למלוגמא דדרשינן לאכלה ולא למלוגמא, ומוכרח דלאו בכלל שתייה, ומבואר דאי היה בכלל שתייה וכגון באופן שיש בה תענוג דאז כבר ליכא למיעוטא דמלוגמא, ולא נתמעטה מדין לא שוה לכל, והיינו דעד כמה שהיה בכלל הדין שתייה ואכילה שוב ליכא למעטה מצד לא שוה בכל, ודו"ק, ומיושב קושי' המאיר בינה, [אולם ע"ע להלן מה שיש לדרון בזה].

נפ"מ בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג.

וע"ע שהוסיף בדרך זו התורת זרעים דאיכא נפ"מ לדינא בין סיכה כשתייה לסיכה מדין הנאתן וביעורן שוה, דרק סיכת תענוג איתרבי כשתייה, לא כן סיכה למי שיש לו חטטין בראשו, אשר מה"ט מותר ביה"כ סיכה כזו אף דסיכה כשתייה ביה"כ, אולם לגבי שביעית יהיה מותר גם כה"ג אף דסיכה כזו לאו כשתייה, דסו"ס הרי"ז בכלל הנאתן וביעורן שוה, ויהיה בזה נפ"מ בין שביעית לתרומה ומעשר שני, ודו"ק.

והביא מהרא"ש [סוף פ"ק דדמאין] דמדמה סיכה למי שיש לו חטטין בראשו לכל סיכה שאינה של תענוג שיהיה מותר ביה"כ, וביארו במפרשים [רע"ק א' ומלאכת שלמה ומשנה ראשונה שם] בדברי הרא"ש דכוונתו דמותר כיון דסיכה דלאו של תענוג לא איתרבי כשתייה, והיינו כנ"ל – והיינו כנ"ל באכילה לעיל במחנ"א הנ"ל.

והוסיף להוכיח דין זה, דנתיב בהדי' בתוספתא [פ"ו ה"ג] דבשביעית מותר לטון למי שעלו לו חטטין בראשו, אבל בתרומה ע"כ דאינו כן, דאי שרי ביה"כ ע"כ דאינו כשתייה, וממילא דאסור בתרומה, וא"ש.

מביא מהר"ש דסיכה מהני רק מצד שהוא כשתייה, ומבאר דהתם מיירי בדין דנתחללה, ובוה בעינן דומי' דתורמה שיש בוה קיום דין, וזה רק בסיכה מדין שתייה.

אולם יש לתמוה מדברי הר"ש [דמאי שם] שהביא תוספתא דשמן של הגרדי [אורג בצמר] נתן בין אצבעותיו מותר בשביעית, אף דשל סורק [ששם את השמן בצמר עצמו] אסור, דבסורק חשיב הפסד, ובשביעית נאמר לאכלה ולא להפסד, אבל בסיכה מותר "משום דסיכה כשתייה כדאמרינן בפרק יוה"כ, ותנן שביעית ניתנה לאכילה שתייה וסיכה", וכן הביא הר"ש סיריליאז מהר"ש – וקשה דלמה לי סיכה כשתייה, הא גם מדין הנאתן וביעורן שוה מותר.

²⁹ והיה אפשר לומר בזה כן – דאי גם סיכה שאינו של תענוג הוא בכלל שתייה, נמצא דבכלל לאכלה הוא גם דבר שאינו של תענוג, ולכן כיון דמריבין דכל מה דמאי לאכלה הוא בכלל דברים המותרים בפירות של שביעית, ויש עליו קדושת שביעית, לכן הוי לן למימר דאף הנאה שאינה שוה לכל נפש ג"כ יש עליו קדושת שביעית ושרי בשביעית, דומיא דסיכה שאינה של תענוג שהוא כשתייה, ולמרין מיניה, אע"כ דסיכה שאינה של תענוג אינה בכלל שתייה ולכן אינה בכלל לאכלה ולא מריבין מלאכלה אלא דבר השוה לכל נפש כעין אכילה שתייה וסיכה של תענוג.

והנראה בזה, הדנה, במשנה [סוף פ"ק דדמאי] מבואר דגרדי חייב בדמאי כיון דשמן נבלע בגופו, לא כן סורק נבלע בצמר, ועל זה שנינו בתוספתא דממילא דבשמך של שביעית מותר לגרדי ואסור לסורק, ועיין בתפארת ישראל על המשנה [שם] דמבואר דהך דין דגרדי דנותן בין אצבעותיו מיירי גם בנתכוין שהשמן ירטיב את החוט של צמר, עיי"ש מה שיישב בזה, ובזה קאי מתני' לענין דמאי.

ולכאור' יש לתמוה, דעל דין זה של המשנה אמרו בתוספתא דלפיכך מותר גם בשביעית, וקשה דבכה"ג היינו צריכים לאסור בשביעית דסו"ס הוא מפסיד את שאר השמן שהוא מכניס לצמר, וע"כ צ"ל דזה כבר דומה לדברי הרמב"ם דכבר נתחללה הקדושה, ודו"ק.

ומעתה א"ש הר"ש, דנראה דלמד הר"ש דכל מה דאמרינן דנתחללה היינו דוקא באכילה, או בשתייה מדין אכילה, ובסיכה מדין סיכה כשתייה, אבל בשאר הנאות אף דהותרו אבל אין בהם קיום דין, וכיון שכן לא נתחללה, וא"ש למה הוצרך הר"ש לבא לדין סיכה כשתייה דהכא לא היה מהני מהדין הנאתן ובעורן שוה, ודו"ק.

ולפי"ז יתחדש דאף דהותר לסוך בשמן למי שיש לו חטטין, אבל בזה לא נאמר האי כללא דהותר שאר השמן להפסד, ודו"ק.

סיכום ג' דינים בסיכיה ומלוגמא.

למדנו כמה חדושים:

א] בדינא דסכין למי שיש לו חטטין בראשו, הכא לאו סיכה דתענוג הוא הלכך לא איתרבי כשתייה, ורק איתרבי מדין "לכם לכל צרכיכם", והכא לא נתמעטה מהמיעוט של 'מלוגמא' כיון דהך סיכה שוה לכל הוא.

ב] סיכה של תענוג באופן שאינו שוה לכל ושוה רק לחולים, הכא יהיה מותר מטעם אחר והיינו משום שזה כשתייה עצמה, ושתייה ואכילה הם קיום דין בגוף הקדושה ובהם ליכא תנאי שיהיה "לכם לכל צרכיכם".

ג] מלוגמא עצמה נתמעטה כיון דאית ביה תרתי לריעותא, דמצד א' אינה של תענוג וממילא דאין לדון לרבותה בכלל אכילה ממש אלא צריכי לדון לרבותה מדין "לכם לכל צרכיכם", אולם מאידך אין לרבותה אפילו מדין "לכם לכל צרכיכם", שהרי אינה כסכין למי שיש לו חטטין בראשו, כיון שאינה שוה לכל, וממנפ"ש אסורה – ופשוט.

דחיה לראיית המחנ"א מסיכה ביה"כ – שיש חילוק בין סיכה מצד החפצא לסיכה מצד הגברא.

עוד הוכיח המחנ"א את שיטתו דסיכה כשתייה מה"ת, וסיכה שאינה של תענוג אינה כשתייה – ממה שהרמב"ם דבהלכות תרומות הוא פסק דסיכה כשתייה מה"ת ומ"מ בהל' יוה"כ הוא התיר סיכת חטטין, ובע"כ דשאני סיכה שאינה של תענוג דאינו בכלל סיכה כשתייה.

ובאשר לשלמה כבר דחה עפ"י דברי הגרי"ז במכתב [בסוף הספר על הרמב"ם] – מובא לעיל – שכתב דדין סיכה שנותרה כשתי' מה"ת הרמב"ם הוא רק לדינים השייכים לחפצא של התרומה ולא לדינים השייכים לפעולת הגברא, והיינו דמצד החפצא של התרומה הוא דנחשב סיכה כשתי' דמה שהתרומה נבלע בגופו ע"י סיכה הוי כאילו נאכלה התרומה ולכן באמת חייב על סיכה בשוגג חומש מה"ת כמו באכילה, אבל באיסור לאו ומיתה דהוא רק מצד פעולת הגברא על זה לא נתרבה שתהא סיכה כשתי', ולפי"ז העיר שבה נדחה ראיית המחנ"א, דבשלמא איסור סיכה בשביעית הוא באמת מפאת החפצא של פירות שביעית דניתן לסיכה – ולכן אמרינן ביה סיכה כשתייה, משא"כ ביה"כ לא אמרינן סיכה כשתייה מה"ת כיון שהוא איסור גברא, וע"כ דמה דאמרינן סיכה כשתייה ביה"כ היינו רק מדרבנן.

ומעתה י"ל עוד דמה"ט נמי דווקא ביה"כ מחלקינן בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג דדווקא בגברא איכא חילוק בין התועלת והמטרה של הסיכה, ובדידיה שפיר מחלקינן בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג, אבל כלפי החפצא – התם אין שום נפ"מ לאיזה מטרה נעשה הסיכה.

ובתוספת ביאור – במעשה האדם יש צורה למעשה כדי שהמעשה יוגדר כמעשה, לא כן כשבאים להגדיר את המעשה כלפי החפצא שבה נעשה ובה חלה המעשה, דכלפי זה ליכא צורה האיך יעשה המעשה.

ולכן – רק שתייה כצורתה מיקרי שתייה – וסיכה חסר בעיקר צורת המעשה, אבל אין זה חסרון כשבאים לדון כלפי החפצא, ומה"ט נמי יש לומר שסיכה למטרות אחרות חסר בעיקר צורת המעשה, ואין זה חסרון כשבאים לדון כלפי החפצא.

עוד הערות בסיכה כשתייה והמסתעף

ובצביעה והדלקת הנר.

"קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר."

ז"ל הרמב"ם בפירושו המשנה – "אמר ה' בשנה שביעית ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל, ואמרו בספרא תהיה אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע", וכבר עמדו בזה המפרשים [מלאכת שלמה] דלמה השמיט התנא דין צביעה דגם בזה חלוק שביעית מתרומה ומעש"ש, וצ"ע, ועיין מה שדן בזה בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק מ"ה – מ"ז].

עוד בדין סכייה כשתייה ובריבוי המיוחד של צביעה והדלקת הנר – ודן אי הנאתן וביעורן שוה הוא היתר או קיום דין.

עיין רמב"ם [ריש פרק ה'] שכתב "פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע", וכבר תמה בזה במשנה ראשונה דלמה לי ריבוי מיוחד – תיפוק לה מצד הנאתן וביעורן שוה, וצ"ע, וריבוי זה הביא נמי בפירושו המשנה כאן – וכדלעיל, וצ"ע.

ונקדים בזה – דהנה – הבאנו מהתורות זרעים לגבי סכייה – דאע"ג שהטעם של הנאתן וביעורן שוה סגי לן שיהא על השמן קדושת שביעית, מ"מ לא סגי בזה שיתחייב בביעור, ולזה בעינן גם לטעם של סיכה כשתייה.

ואין זה סותר למה שמבואר לעיל מדברי הרמב"ם דסיכה הותר בלי טעם סיכה כשתייה, דבודאי הותר להנאה בלי סברת סיכה כשתייה, אבל עדיין בעינן לטעם סיכה כשתייה לחייבו בדין ביעור.

והיה מקום לדון בזה ולומר שיש חילוק אחר – שהדין הנאתן וביעורן שוה אינו אלא היתר בעלמא ואינו קיום דין בכלל – וכבר נתחדש כן לעיל³⁰.

ולכאור' יהיה נפ"מ – דאי ליכא קיום דין ואינו אלא היתר בעלמא, א"כ לכאור' אין זה סיבה שיחול בה קדושת שביעית, שהרי מבואר שקדושת שביעית לא חיילא בעצם כיון דאין בהם הנאתן וביעורן שוה, ורק אלו שהנאתן וביעורן שוה איכא בהו קדושת שביעית, ואי הנאתן וביעורן שוה אינו אלא היתר בעלמא – לכאור' אין זו סיבה שיהיה שונה מעצם.

ומעתה יש לומר דאף דסיכה מותר מצד הנאתן וביעורן שוה – אולם אכתי כתבו הראשונים דאיכא בהו דין סיכה כשתייה – דנפ"מ דלכן חיילא ביה קדושת שביעית, ועוד, דאי פירות שביעית נפסלו מאכילה אדם ואינו ראוי אלא לאכילה, דשוב לא יפקע מהם קדושת שביעית מחמת הדין סכייה כשתייה אולם אי מצד הנאתן וביעורן שוה אינו כן.

מוכיח דהנאתן וביעורן שוה הוא קיום דין בפירות שביעית ממה שחל קדושת שביעית מחמתה.

אולם לכאור' א"א לומר כן – דא"כ למה באמת חיילא קדושה על מיני צובעין ועל דבר שעומד להדלקת הנר, הא אף דהנאתן וביעורן שוה אכן אינו אלא היתר בעלמא למה חיילא בה קדושת שביעית, וע"כ שגם הדין הנאתן וביעורן שוה אינו היתר בעלמא אלא קיום דין בחפצא.

איברא שיש לומר דאדרבא, דבאמת הדין הנאתן וביעורן שוה הוא היתר בעלמא, ומצד זה באמת לא היה צריך להיות קדושת שביעית במיני צובעין וכדומה, אלא שיש על זה ריבוי מיוחד מקרא – וכמו שהביא הרמב"ם, "מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע", ומזה יליף דבכל הנך שיש בהם היתר שימוש מצד הנאתן וביעורן שוה, דאיתרבי בהו שזה כבר קיום דין מצד הפרי וממילא שיש בזה קדושת שביעית, ומיושב קושי' המשנה ראשונה למה הביא הרמב"ם דרשה זו.

³⁰ והיינו, דכבר מצאנו בתרומה טמאה שיש בו דין להסיק תחת תבשילו – והיינו דין הנאה בשעת שריפה, וכבר האריך הגרי"ד בזה להוכיח דנחלקו הרמב"ם והתוס' אי הוי קיום דין בחפצא – שניתן להסקה תחת תבשילו כמו שתרומה טהורה 'ניתנה' לאכילה, או דאינו אלא 'היתר' בעלמא, וכמו כן יש לחקור בעיקר הדין הנאתן וביעורן שוה בפירות שביעית, האם הוא היתר בעלמא או שיש בזה קיום דין בעיקר הקדושת שביעית שבה – ועיין מה שכתבנו בזה לעיל.

ולפי"ז שוב א"ש למה השמיט הרמב"ם דין סיכה כשתייה, דאחרי דאיתרבי מ'תהיה' דכל דהנאתן וביעורן שוה איכא בהו קיום דין וקדושת שביעית, שוב לא גרע מהם סיכה, הלכך לא בעינן להך דרשה.

אולם פשוט הסוגי' בסוכה וב"ק נראה דעצם החלות קדושת שביעית חיילא מכח הדין הנאתן וביעורן שוה – בלי דרשות נוספות, וע"כ שזה קיום דין ולא היתר בעלמא, ושוב הדרא הקושי' לדוכתא דלמה לי קרא ד'תהיה'.

מבאר דנתחדש בריבוי של "תהיה" דגם בפירות שביעית שעומדים לאכילה אכתי שייך בהם קיום דין של צביעה.

והפשוט בזה – וכן מבואר בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק מ"ה] שברמב"ם מבואר שגם פירות שביעית שעומדים לאכילה מותר לצבוע בהם, וכלשונו [שם הלכה ט'] "לצביעה כיצד, דברים שדרכן לצבוע בהן אף ע"פ שהן מאכלי אדם צובעין בהן לאדם" ושוב א"ש למה בעינן ריבוי מיוחד³¹.

ונראה שהגדר בזה כדלעיל, והיינו שכל הדין הנאתן וביעורן שוה אינו היתר בעלמא אלא 'קיום דין', וזה ידעינן כבר ממה דחיילא קדושת שביעית על מה שיש בו דין הנאתן וביעורן שוה, וכדלעיל, אולם אכתי היה מקום לדון דבמידי דעומד לאכילה – הכא ליכא קיום דין בהנאתן וביעורן שוה כיון שהנאתן וביעורן שוה אינו אלא 'דומה לאכילה' – ולא אכילה ממש, ובוה נתחדש שיש כאן קיום דין גמור – לא פחות מאכילה, הלכך גם במידי דעומד לאכילה עבדינן ביה צביעה.

ומעתה נראה דשוב א"ש למה השמיט הרמב"ם סיכה כשתייה, דאח"כ דלולי הדרשה המיוחדת של תהיה – אז מה שסיכה כלולה בתוך הנאתן וביעורן שוה לא מאפשרת סיכה בדבר שעומד לשתייה או אכילה, אכן אחרי הדרשה של תהיה – שוב לא גרע סיכה מצביעה והדלקה, וא"ש.

בדין אכילה פירות שביעית.

בפולגת הרמב"ם והרמב"ן בדין אכילה בפירות שביעית אי הוי מצוה או לא.

עיין בר"ש שהביא ירושלמי 'ירושלמי - אין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעפשה ולא תבשיל שנתקלקל צורתו' ודייק בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה הנה עמוד 439] וכן הוא בתורת זרעים כאן - דלכא' מכאן יש להוכיח כהרמב"ן נגד הרמב"ם.

דהנה נחלקו הרמב"ם הרמב"ן אי איכא מ"ע של אכילה בפירות שביעית, שהרמב"ן בהשגות על ספר המצוות [שכחת מצוה עשה - ג'] הביא שיש מצוה באכילת פירות שביעית – הבאנו לשונו בהערה³², והביא כן מלשונות רבים בגמרא "והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה", ומשמע כאן כדברי הרמב"ן שכתוב כאן שבפת שעפשה ליכא חיוב אכילה ומשמע דתמיד יש חיוב אכילה, עכ"פ מהירושלמי דייק כהרמב"ן.

אולם הביא מהמגילת אסתר [שם] שדחה דקס"ד דדווקא בהנך איכא חיוב אכילה כדי שלא יבואו לידי הפסד, מדין לאכלה ולא להפסד, הלכך שפיר הוצרכו לומר כן בהדי' - אבל אה"נ, דבדרך כלל ליכא חיוב אכילה.

ובתורת זרעים דייק דכן מפורש ברמב"ם עצמו שכתב דין זה של פת שעפשה במעש"ש [פ"ג הי"א] כפשוטו – והיינו שאין מחייבים אותו לאכול, אבל גבי פת שעפשה בשביעית [פ"ה ה"ג] כתב בלשון אחר – "ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה – כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר", הרי הכא איירי במטפל לאכילה, והיינו כנ"ל, דחיוב אכילה ממילא ליכא אלא דקס"ד דעכ"פ מחייב לטפל בו כדי לא להגיע להפסד, וא"ש.

אולם כפשוטו היה נראה שגם בדעת הרמב"ן צריכים לומר ככל הנ"ל – א] דעת החזו"א [סימן י"ד ס"ק י'] היא דגם לפי הרמב"ן ליכא מצוה ממש באכילתו, ב] גם לפי המגילת אסתר ורעמייה שלמדו את הרמב"ן כפשוטו, אכן זה ודאי שאין מצוה חיובית דרמי אקרקפתא דגברא לאכול פירות שביעית, [אטו איזה שיעור נאמר בוה, אטו כל מה שזכה מן ההפקר חייב לאכול], ולשון הירושלמי הוא "אין מחייבין אותו לאכול" – ומשמע דתמיד מחייבים אותו וע"כ כהתורת זרעים דמטפלים בו.

דיוק שגרום הפסד אסור.

וע"ע במקד"ד [שם] דאחרי שדחה שאין כוונת הירושלמי מצד מצות אכילה אלא משום הפסד - דאם לא יאכלנו יפסד, שוב דייק שמכאן יהיה הוכחה דהגדר באיסור להפסיד פירות שביעית אינו רק שלא להפסיד בידים אלא צריך גם כן למנוע שלא יבואו לידי הפסד מאליהן, ועל זה אמרו שהחיוב למנוע גרם הפסד לא מחייב אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעפשה, ועיין להלן [משנה ז'] מה שהבאנו בזה.

סיכום החידושי דינים שתלויים בזה שהדין אכילה ושתייה וסיכה הם דינים מצד הקדושה שחל בחפצא – ניתן לאכילה בעיקר דינם, ולא רק מצוה ודינים בחובת ניהוג של הגברא בפירות שביעית.

הבאנו במשנה זו הרבה חידושי דינים שתלויים בזה שהדין אכילה ושתייה וסיכה הם דינים מצד הקדושה שחל בחפצא, ולא רק מצוה ודינים בחובת ניהוג של הגברא בפירות שביעית – ולהלן סיכום הדברים:

א] ממה שהביא הר"ש [פרק ז' משנה ב'] מהירושלמי במכר יין של שביעית ולקח שמן דליכא דין הדלקה בהך שמן, כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, [אולם כאמור אין זה נכון לשיטת הגר"א].

ב] כל החילוקי דינים בין אוכלי אדם ואוכלי בהמה הם גם חילוקי דינים שחלים בעיקר הקדושת שביעית, וממילא דפשוט שמינים שתלויים במחשבה כמו סיאה ואזוב אי הוו אוכלי אדם או בהמה – שהדינים הללו רק יחולו במחשבה שהיתה בשעת הלקיטה, עיי"ש.

ג] עיקר החידוש של הראשונים [ר"ש ורא"ש וקריית ספר] שסיכה כשתייה – היינו דווקא בדינים שמתקיימים בחפצא, וכמבואר בדברי הגרי"ז.

ד] בסיכה כשתייה מצד החפצא ליכא לחלק בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג דבכולהו איכא קיום בחפצא של שתייה.

ה] יש לדון בריבוי המיוחד בסיפרי לרבות הדלקה וצביעה – דשמא דבא לרבות דגם בהם איכא קיום דין מצד החפצא, ואף אי פשיטא דכל הדין הנאתן וביעורן שוה מיקרי קיום מצד החפצא אכן מאן יימר שיש קיום מצד החפצא גם בפירות שעומדים לקיום בחפצא על ידי אכילה ממש.

ו] עוד נתחדש - שאחרי שכבר נתקיימה סיכה או אכילה בפרי שיש בו קדושת שביעית דשוב ליכא איסור ליהנות ממנו – ודומה בזה לתרומה שנתחללה, וכל זה אחרי שיש קיום דין בחפצא.

ז] בעיקר מה שנתבאר באיסור סחורה בשיטת רש"י והריטב"א שיש איסור סחורה בזה שמוכר פירות שביעית ולוקח בו דבר שמתקיים אחרי זמן הביעור – ונתבאר שם שהגדר בזה הוא דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני ה'ניתן' של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין 'ניתן' שלהם נאמר דלא 'ניתנו' אלא לאכילה 'תוך זמן הביעור', וכל זה משום שיש ב' דיני אכילה, לפני הביעור זה מהדינים וה'ניתן' של החפצא – לא כן לאחר ביעור שזו כבר לא חלק מהדיני 'ניתן' של החפצא.

ח] עיין במילואים [סוף הפרק על משנה ז'] שהבאנו חידוש גדול מדברי הר"ש סיריליאוי שיש דין לאכלה ולא להפסד גם בתרומה וגם במעש"ש, ואף שאין בזה גזח"כ ודרשה מיוחדת, ונתבאר שם דעיקר האי דינא אינו אלא גלוי בדין אכילה, דעד כמה שניתן לאכילה שוב לא ניתן לסוג אחר של שימוש שמפסיד את האכילה הזו, ונתחדש שאפילו אי יגיע לידי שימוש של שתייה אבל אם מיועד לאכילה ג"כ חשיב הפסד בזה.

ט] עיין להלן [פרק ט' משנה ט'] מה שביאר בסוגי' בכורות דעיקר הדין ששריפה של בכור היא סתירה לדין אכילה של שביעית – דכל זה אינו אלא משום שהפירות שביעית 'ניתן' לאכילה – ועיי"ש שהבאנו יסוד נוסף בזה מהאחרונים דלמדו מסוגי' זו שגדר הדין 'לאכלה' אינו איסור והיתר גרידא, אלא הגבלת בעלות האדם בפירות – עיי"ש חידוש גדול שבני על עיקר החידוש של דיני הפרי ד'ניתן' לאכילה.

³¹ ועיין היטב בדברי הגר"ח – מובא בכתבי הגרי"ז בכורות [י"ב:] - שכנראה הבין שאין צביעה בדבר שעומד לאכילה – וצ"ע.

³² ז"ל הרמב"ן [שם] "מצוה שלישיית שאמרה תורה בפירות שביעית [ר"פ בהן] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו לאכלה ולא לסחורה, וזה דבר תורה הוא כמו שאמרו באחרון של ע"ז [ס"ב]. נמצא פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, וכן במקומות רבים מן התלמוד [בכורות י"ב: וע"י סוכה מ'. וש"נ] בא כלשון הזה. ונכפלה זאת המצוה באמרו ית' [משפטי' כ"ג] ואכלו אבינוי עמך, שלא אמר לאבינוי עמך תעוב אותם כמו שאמר [ר"פ קדושים] לעני ולגר תעוב אותם בלקט ושכחה אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום [שם ופ' בהר ב"פ], והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה".

עוד הערות במשנה

בדין הדלקת הנר בשביעית דמותו גם בטמא וגם בטהור ובתרומה מותר רק בטמא ובמעש"ש מצאנו מחלוקת ראשונים בטהור. כתב הר"ש לדייק מהמשנה דקל מהם שביעית לגבי 'הדלקת הנר' דמהכא משמע דתרומה ומעשר שני אסורים בהדלקה וביאר בזה הר"ש "יש לפרש בתרומה טהורה דאילו טמאה שריא כדאמר שלך תהא להסיקה תחת תבשילך והכי נמי פריך בירושלמי [שם] - ותרומה לא ניתנה להדלקת הנר ומשני תרומה טמאה ניתנה להדלקת הנר, שביעית אפי' טהורה".

אולם הר"ש ממשיך בזה לתמוה ממעש"ש – "ומיהו מעשר שני טהור מותר להדליקו מדאמר רחמנא [דברים כ"ו] לא עברתי ממצותיך וכו' - ולא בערתי ממנו בטמא, ש"מ דטהור מותר, מ"מ ניחא הא דקתני שביעית קל מהן דמדליקין בשביעית בין טהור בין טמא ומש"כ בתרומה שאין מדליקין בטהורה ומש"כ במעשר שני שאין מדליקין בטמא".

אולם ברש"י ביכמות [ע"ג. ד"ה ואילו מאסור וע"ב ד"ה והיכן מוזהר] דגם בטהור אסור להדליק, וכ"ה במאירי ביכמות [שם], ועיין בתוס' רעק"א [כאן] ועיין במשנה ראשונה שהביא מהרמב"ם [ריש פרק ג' דמעש"ש] – וכן נראה במהר"י קורקוס [שם].

בדיני אכילת פירות שביעית.

במשנה זו ובראשונים איכא כמה הלכות שנוגעות לאכילת פירות שביעית, ועיין במשנת יוסף [כאן] שהאריך בקונטרס גדול בכיאר כל החילוקי דינים בהאי ענינא.

הרמב"ם למד את הדין ד"אין עושין תמרים דבש" מתרומה לשביעית מכח המשנה כאן.

עיין ברמב"ם [שמיטה ויובל ריש פ"ה] - "פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה וכו'", ובהלכה ב', "לאכילה ושתייה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות כדין תרומה ומעשר שני", ובהלכה ג', "ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי וכו'".

והנה דין זה ד"לא ישנה פירות מבריתן" דעל זה פירש הרמב"ם "כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר", הרי ברמב"ם בהל' תרומות [פי"א ה"ב] ביאר דזה דינא ד"אין עושין תמרים דבש וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מבריתן בתרומה חוץ מזיתים וענבים בלבד", והמקור מהמבואר במשנה בתרומות [פי"א מ"ב] ד"אין עושין תמרים דבש", וכן הוא בשאר פירות חוץ מייין ושמן, ודין זה שנויה במשנה גם בתרומה וגם במעשר שני, והכא מבואר ברמב"ם דדין זה קאי גם בשביעית. ולכא' שיטת הרמב"ם בזה תמוה, דמהיכן למד הרמב"ם חידוש זה, ואדרבא, מזה שבמשנה בתרומות נאמר דין זה על תרומה ומעשר שני, מזה מדוייק דלא נאמר בשביעית, וקשה שא"כ מה המקור לרמב"ם בזה, וכבר העיר בזה החכמת אדם בשערי צדק [סי' י"ז הגה"ה א'].

ותירץ בזה הפאה"ש [סי' כ"ד ס"ג] דהרמב"ם למד כן ממשנה זו - דמובא במשנה דשביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, "וכן בתרומה ומעשר שני, קל מהם שביעית דניתנה להדלקת הנר", ומוכרח מזה דכל מה שאסור בתרומה אסור נמי בפירות שביעית חוץ מהדלקת הנר, וזה כולל גם האי איסורא ד"אין עושין תמרים דבש", ופשוט – ועיין מה שהארכנו בכל זה להלן מילואים [סוף הפרק על משנה ז'].

משנה ג

[ג] אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל בש"א אף לא אגודות ובה"א את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב:

רע"ב משנה ג

לא במדה ולא במשקל ולא במנין – כדי שימכרו בזול. א"נ מתוך שאין מוכרין אותן כדרך שמוכרים בשאר שנים ינהגו בהם קדושת שביעית ולא אתו לזלזולי בהו:

אף לא אגודות – שלא ימכור כדרך שמוכרים בשאר שנים:

ונץ חלב – מפורש בפרקין דלעיל:

צינונים והערות משנה ג

הערות בפשט מהתוספות יום טוב.

עיין בתוס' יו"ט שכל המשנה איירי באופן שממילא מותר למכור – כן הביא מהרמב"ם בפירוש המשנה, וציין לפרק דלעיל [משנה ג'] דליקט לבני ביתו והותר ואין זה דרך סחורה הלכך מותר למכור כן, וציין עוד למשנה להלן [ריש פרק ט'] ועיין בפירוש הרמב"ם [שם], עוד הביא התוס' יו"ט מהתוס' בפ"ק דר"ה דמלקט ע"מ לאכול והותר מותר למכור, ואפשר דלוקח ע"מ לאכול לא חשיב סחורה א"כ לוקח בזול ע"מ למכור ביוקר שקונה להרויח, והוסיף עוד מהרמב"ם שהדמים יש להם דין שביעית.

טעמא דמתני' – מבואר בירושלמי שיש דין לשנות שלא יזלזל בהם ובהו ינהג בהם בקדושת שביעית וגם יהיו נמכרים בזול.

עיין ברא"ש שהביא טעמא דדין זה מהירושלמי "אין מוכרין פירות וכו' - ירושלמי למה כדי שימכרו בזול, וישקלנו בליטרא וימכרנו בזול, אם אומר את כן אף הוא אינו נוהג בהם בקדושה".

וממשיך הירושלמי להקשות בזה עוד – "ופריך - וישקלו בליטרא ויצו למוכרם בזול - ומוסיף עוד טעם לדבר דמתוך ששינו ממכרם מדרך כל השנים ינהג בהם קדושת שביעית ולא אתי לזלזולי בהו וגם נמכרים בזול, ואם היו ניכרין שהם מפירות חוצה לארץ מותר למוכרן במדה במשקל ובמנין".

משמע שיש ב' תקנות בדין זה, א] חז"ל תיקנו שימכרו בזול, ב] חז"ל תיקנו שיעשו שינוי בדרך המכירה, אבל שינוי בדרך המכירה לחוד לא סגי, וכן מבואר להדיא בדברי התוס' יו"ט, [מיהו במשנה ראשונה כתב דשינוי מדרך מכירה הרגילה סגי, כגון דבר שדרכו למכור במדה רשאי למוכרו במשקל].

חידוש בדברי הר"ש סיריליאו דקאי שעיקר התקנה עבור המי שביעית.

בטעמא דמילתא - עיין בדברי הר"ש סיריליאו שביאר למה צריך לשנות מדרך המכירה, משום שכיון שנוהג כן גם בשאר שני שבוע לית ליה סימן לזכור שב'דמים' יש קדושת שביעית - ומתוך שצו חכמים שימכרו בלי אגודה יזכור וינהוג ב'דמים' קדושת שביעית וגם מוכרן בזול, הרי שכתב שהחשש שלא ינהג בהם כראוי הוא על הדמים' שביד המוכר, וע"ע בניר ובחזון נחום דרכים אחרים בזה.

בדברי הגר"א – שהכל מצד ביוין, והיינו מחמת הדין קודש שיש בו.

עיין בדברי הגר"א בשנות אליהו שפירש הגר"א דהטעם משום ביוין, שאין לנהוג בהן במנהג שאר שנים, ולכן צריך למוכרן בזול ובשינוי.

ובמקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ה' ד"ה כתב מהר"י ט"ט - עמוד 439] פ"ב בדברי הגר"א משום דשביעית הן 'כעין קדשים' ויש בהו 'איסור ביוין', והביא מש"כ במהר"י ט"ט דפירות שביעית יש בהן משום קדושה, וביירושלמי איתא שאין סכין בשמן של שביעית בתוך המרחץ אלא סך בחוץ ונכנס, וכתב בפני משה משום 'ביוין הקדש', וכן בתוספתא איתא שאין סכין שמן של שביעית בידים טמאות, אע"ג שאינו נאסר אם הוא טמא מ"מ יש ביוין במה שמטמאו.

שיטת הרמב"ם.

כתב הרמב"ם בשמיטה ויובל [פרק ו' הלכה ג'] וז"ל "כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר" עכ"ל, ובפיה"מ כ' "אסור למוכרו על דרך שאר המכירות

בשאר השנים שלא יראה כדרך סוחר, "עכ"ל, וכ' בפאת השלחן [סי' כ"ו ס"ק י'] דשיטת הרמב"ם כדברי הגר"א שהכל מטעם 'בזיון שביעית', ואם ימכור באופן הרגיל יבוא לידי מסחר אכן הוא הבין את הגר"א דלא כמקד"ד שפי' משום עצם האיסור בזיון – אולם ברדב"ז פי' דהרמב"ם סובר דאף למסקנא הכל הוא משום שימכור בזול.

דברי החזו"א בפירות וירקות חו"ל.

עיין בר"ש שהביא מהתוספתא וירושלמי – "פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ לא יהו נמכרים לא במדה לא במשקל ולא במנין, אלא כפירות הארץ, ואם היו ניכרין מותר".

ועיין בחזו"א [סי' י"ד ס"ק י"ב ד"ה ר"מ] שאיסור זה אינו אלא בפירות האילן ולא בירקות.

וז"ל – "אבל בירקות וזרעים כיון שהן אסורים משום ספחים ואין לנו אלא ירקות חו"ל – הו"ל כניכרים שהרי ליכא ירקות ארץ, ומיהו אם מצויין ירקות של נכרי שאין בהן איסור ספחין ויש בהן קדושת שביעית, אפשר דאתי לאיחלופי, ומיהו נראה דאם רוב השוק של חו"ל כניכרין ולא אסרו אלא כשרוב הפירות הנמכרין הן מאותן הקדישין קדושת שביעית, ואז כשמביאין מחו"ל אין הדבר מפורסם ואתא לאיחלופי", עכ"ל.

יש לדרון דמה הדין בפירות עכו"ם.

יש לדרון בדין הקונה מעכו"ם או מחנות שמוכר בו פירות עכו"ם אם רשאי לקנות במדה במשקל ובמנין, והעירני בזה ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א שצריכים לדרון בזה מצד כמה צדדים ופרטים.

[א] זה פשוט שלפי השיטות שאין קדושת שביעית בפירות עכו"ם³³, ליכא איסור לקנות פירות עכו"ם במדה במשקל ובמנין.

[ב] לפי השיטות שיש קדושת שביעית בפירות עכו"ם³⁴ יתכן דמורים דמותר למכור במדה במשקל ובמנין, ותלוי ביסוד האיסור, והיינו שתלוי גם ממי הוא קונה – וכדיבואר.

[ג] והיינו כך – שאם איסור מכירה במדה במשקל ובמנין הוא מחמת איסור סחורה, הרי זה תלוי האם איסור סחורה הוא על המוכר ולא על הלוקח – עיין בזה לעיל [פרק ז' משנה ג'] מה שהבאנו בזה – ולכן כשקונה מפירות עכו"ם מחנות של עכו"ם – הרי ליכא איסור על הקונה דליכא לפני עור לקנותו מן העכו"ם אע"ג שהעכו"ם מוכרו במדה במשקל ובמנין דהלא אין העכו"ם מצוה על קדושת שביעית.

[ד] אם הוא קונה פירות עכו"ם מישראל, בזה לכאוי' איכא איסור על המוכר לא למכור במדה במשקל ובמנין ולכן יש איסור לפני עור על הקונה.

[ה] יש לדרון בזה עוד – דיתכן דגם בכה"ג יש להתיר, וזה עפ"י מה שכתב המב"ט [ח"א סי' מ"ה] ובכפות תמרים [יומא פ"ג. ד"ה ולענין], דליכא איסור סחורה בפירות עכו"ם אע"ג שיש להם קדושת שביעית כיון דמצי טעין 'קאתינא מכח גברא דלא מצי לאישתועי דינא בהדיה'.

[ו] כל זה אם האיסור מצד סחורה, אבל אי נפרש שהאיסור הוא משום בזיון וכמש"כ הגר"א – אז לכאוי' יש לאיסור לקנות במדה במשקל ובמנין אף כשקונה פירות עכו"ם ואז יש לאוסרו אפילו כשלוקח מעכו"ם.

[ז] עיין במשנת יוסף שהביא מהמהרי"ל דיסקין שהקפיד בזה לא לקנות במדה במשקל ובמנין אפי' כשקנה מן העכו"ם, וע' בהג"ה שם.

[ח] כל זה במקום שרוב פירות של מין זה המצויים בשוק אינן ממה שיש בהן קדושת שביעית דבזה אתי לאיחלופי, אבל אם יש רוב מין פירות אלו שיש להם קדושת שביעית – נראה דאיסור למכור במדה במשקל ובמנין דלמא אתי לאיחלופי.

[ט] עיין בספר שמיטה כהלכתה [עמ' ע"ג] שתמה על המנהג להקל בזה, וכתב דאולי כיון שמוכרין בחנויות אלו של וועד השמיטה ובלי קדושה הוי ידוע וחשוב כניכרין וצ"ע.

משנה ד

[ד] האומר לפועל הא לך איסור זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר לקט לי בו ירק היום שכרו אסור לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מדמי שביעית:

רע"ב משנה ד

שכרו מותר – ואין בו קדושת שביעית. ואף על גב דשביעית תופסת דמיה, האי לאו דמי שביעית הוא:

לקוט לי בו ירק – לשון מכר הוא, דמשמע לקוט לי שווי ירק, אבל לקוט לי לשון שכירות הוא ולא לשון מכר:

ככר בפונדיון – לא שאמר לו אתן לך פונדיון, רק ככר שזה פונדיון:

כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר – משום דמתנת חנם יהי זה לזה, לפי שירקות שדה מצויין:

לקח ממנו בסתם – בהקפה כדרך מוכרים בחנות:

לא ישלם לו מדמי שביעית – דהוי כסחורה:

ציונים והערות משנה ד

הקדמה

יש כמה נקודות בפשט שצריכים ביאור ויבוארו דבר דבור על אופניו.

שכרו אסור.

מבואר ששכרו אסור, ועיין ברש"י בע"ז [ס"ב] שביאר שהכוונה בזה שאסור לשהות שכרו אחר זמן הביעור אלא מתבער בשביעית, וכן הוא בחידושי הראב"ד שם, אולם עיין בר"ש כאן שכתב – "שכרו אסור – לעשות בו חפציו דשביעית לא ניתנה אלא לשתיה וסיכה", ולא ברור למה רש"י לא פירש כהר"ש.

וז"ל הרמב"ם [פרק ו' הי"ב] – "האומר לפועל הא לך איסור זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר ואינו כדמי שביעית, אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו הפועל להיות שכרו כדמי שביעית, ואם אמר לו לקט לי בו היום ירק, ה"ז כדמי שביעית ואינו מוציאו אלא באכילה ושתיה כפירות שביעית".

ביאור החילוק בין לקט לי ירק היום שכרו מותר ללקט לי 'בו' ירק היום דשכרו אסור.

צריכים לדעת דמה החילוק בין "לקט לי ירק היום" שהדין בזה הוא ששכרו מותר ל"לקט לי 'בו' ירק היום" ששם הדין ששכרו אסור, ועיין בזה ברש"י בע"ז [ס"ב]. שביאר בזה דמצד אחד "לקוט לי 'בו' – לשון מכר הוא דמשמע לקוט לי שווי ירק", ולכן אסור לשהות שכרו אחר זמן הביעור אלא מתבער בשביעית, ומאידך – "לקוט לי ירק – לשון שכירות הוא ולא לשון מכר, ואין לו דמים שיתפסו בקדושת שביעית" עכ"ל.

וכפשוטו הכוונה שדמי שכירות פועלים אינו דמי שביעית, וכן ביאר המאירי [שם] שזה שכר של הפעולה של הלקיטה ולא שכר של הירק ולכן אינו דמי שביעית, ומתאי טעמא מותר לעשות במעות הללו כל צרכו, אבל אי אמר ללקוט 'בו' היינו דמים של הפירות שביעית.

³³ אבקת וכול [סי' כ"ד], רדב"ז [ח"ה סי' ב' אלפים רנ"א], פאת השלחן [סי' ד' ס"ק י"ד] וירידב"ז [שם].

³⁴ מב"ט [ח"א סי' כ"א] ובנו מהרי"ט [ח"א סי' מ"ג] ושערי צדק [סי' ט"ז ס"ק י"ד].

בדברי התוס' בע"ז [שם] דהאיך זכה הבעלים בפירות למ"ד דמגביה מציאה לחבירו ל"ק חבירו.

ועיין בתוס' ע"ז [שם] שהקשה – "וא"ת הניחא למ"ד [ב"מ ח'] שהמגביה מציאה לחבירו קנה חבירו, אלא למ"ד דלא קנה חבירו א"כ זה המלקט קנאם, וכשנתנם לבעל הבית בדינר זה נמצא מוכר לו פירות שביעית" והיינו דא"כ הוי ליה דמי שביעית.

ותירצו בתוס' "וי"ל דלא חשיב מוכר - דיד פועל כיד בעה"ב דמי, ועי"ל דשאני התם דאמר לא קנה חבירו עד שתבא מציאה לידו ואם ירצה המגביה יכול לזכות בה קודם שתבא לידו חבירו אבל הכא שאין המלקט מתכוין לזכות כלל לא בתחלה ולא בסוף וכשנותן לבעל הבית אז זכה בעל הבית", עכ"ל התוס'.

באיזה ירקות איירי.

יש להעיר דבאיזה ירקות איירי הא איכא איסור ספיחין שגזרו לאסור ירקות, וצ"ל דאיירי שגדלו בשישית ולוקטים בשיעית ואף שלגבי קדושת שביעית אולינן בתר לקיטה אכן לגבי ספיחין אולינן בתר הגידול – עיין בזה בר"ש [ריש פרק ט'], וע"ע ברמב"ן עה"ת [ריש בהר] דאיירי בירקות שעולים מאליהן שלא גזרו עליהם גזירת ספיחין.

בקושי' התוס' יום טוב מצובע.

הקשה התוס' יו"ט דאמאי שכרו מותר דמאי שנא מצובע בשכר – לעיל [פרק ז' משנה ג'] דאסור – ותירץ דאיכא למימר עפ"י המבואר בע"ז [ר"פ השוכר את הפועל] דמחלק בין 'לוקט ירק' לחמרים' דחמרינן שכוין יש להם קדושת שביעית, וקאמר רבא "פועל דלא נפיש אגריה לא קנסוהו רבנן, חמרינן דנפיש אגרייהו קנסו רבנן בהו" והביא מהתוס' שפירשו – "חמרינן דנפיש אגרייהו פירוש ורווחי טפי ודמו טפי לסחורה", וביאר בתוס' יו"ט דצובע נמי רווחי טפי.

אולם כבר תמהו המפרשים דקושי' מעיקרא ליתא, ועיין במשנת יוסף [תוספת אחרונים] כמה דרכים לחלק ביניהם, דהכא איירי בירקות של הפקר והתם קאי בצובע בצבע של עצמו ודמי טפי לסחורה כיון שהוא מתעסק בשלו [לחם שמים, פני זקן משנת חכמים], ונמצא דהכא קאי רק לגבי תפיסת דמים בקדושת שביעית ובוה מחלקינן בין הנך תרי לשונות, אבל התם כיון שהצבע שלו שוב יש לדון מצד סחורה [עטרת ראש].

בדין - "לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר".

בדין - "לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר" - כבר כתבו הראשונים שלא לקח ושלם בפונדיון וגם לא התחייב לשלם דמי פונדיון – אלא שקנה לחם בשווי של פונדיון.

וטעם ההיתר הביאו הר"ש והרא"ש מהירושלמי - "ובירושלמי מפרש משום דעבדין דין לדין מתנת חנם - לפי שירקות שדה מצויים, ר' יהודה ור' נחמיה אוסרין לפי שאין ירקות שדה מצויין" – והיינו שלא היה כאן התחייבות ולכן ליכא חוב, וממילא שיכול לתת לחבירו מתנה במקום המתנה שהוא קיבל, דאין כאן 'פרעון חוב' במעות שביעית כמו בסיפא, והיינו שבסיפא למדנו דב"לקח ממנו סתם" ואז הוא התחייב בחוב על הלחם, ואז הדין ד"לא ישלם לו מדמי שביעית - שאין פורעין חוב מדמי שביעית".

וכפשוטו היה נראה דברי שא שמוותר לעשות כן - כיון שיש כאן ב' מתנות נפרדות שלא שייכות זל"ז – וממילא שנראה שגם הלחם לא מיקרי 'חליפי שביעית' להיות תופסין דמיו, וכן הבינו המפרשים – אולם הרמב"ם חולק בפרט הזה וכדיבואר בהמשך.

חידוש ברמב"ם בדין זה.

וז"ל הרמב"ם [פרק ו' הלכה י"ד] בבאור דין זה:

"הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה - כשאלקוט ירקות שדה אביא לך בו - ה"ז מותר, 'ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית', ואם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מהן".

ומבואר ברמב"ם דאיכא חליפי שביעית ולכן הכיכר קדוש בקדושת שביעית, ובמשנה ראשונה כתב שלא משמע כן מהר"ש ומהירושלמי – אולם כתב שכנראה שאין מחלוקת ביניהם – וכן נקט בדרך אמונה [פרק ו' הלכה י"ד ס"ק קט"ז בציון הלכה ס"ק קפ"ו] - שהרי הרמב"ם איירי באופן שאמר בהד"י שזה חליפין של הפירות שהרי אמר - כשאלקוט ירקות שדה 'אביא לך בו' - ולשון 'בו' היינו חליפיו, ולולי לשון זה מודה לר"ש ולירושלמי דלא חשיב חליפיו ומותר בכל השימושים.

וע"ע בחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט"ז] – שיש כאן חידוש בדבריו, דלמד שיש מחלוקת ביניהם, ועי"ש עוד דמה דמיקרי חליפי שביעית – אף דאין כאן ירקות עכשיו אבל כיון שקנה אתה לחם והתחייב לשלם פירות שביעית – הרי זה 'פסיקה' שמחייב לענין מי שפרע, ולכן יש כאן חליפי שביעית, ועי"ש עוד בדבריו דמיקרי "מהוה כיכר מפירות שביעית".

אולם עיין בתורת זרעים שהכיכר לא מיקרי 'חליפי שביעית' עד שנתן את הפירות שביעית עבורו, ורק אם הכיכר עדיין בעולם אז הוא דנאסר – עי"ש שהביא ראיה מהגמרא בע"ז [שם].

משנה ה

[ה] אין נותנים לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות ולכולן הוא נותן מתנת חנם:

רע"ב משנה ה

בייר – חופר בורות ומספיק מים לבני העיר, לא יתן לו מדמי שביעית להספיק לו מים לכל תשמישו:

ולא לבלן – מחמם מרחצאות:

ולא לספר – שכר תספורת:

ולא לספן – שכר הספינה:

ולכולן – לכל הני דתנינן במתניתין יכול ליתן מתנת חנם שלא לשם שכרן, ואף על פי שיוודע שבשביל שנתן מתנה לא יתבע ממנו שכר:

ציונים והערות משנה ה

בדברי החזו"א בבאור הגדר של סחורה בנותן לבייר ולספר וכו' – להמציא שימוש חדש בפירות שביעית.

פירות שביעית או דמי שביעית – לא משתמשים בהם אלא לאכילה שתייה וסיכה – וכן לכל הנאה שהיא בכלל הנאתן וביעורן שוה, ומי שנותן פירות שביעית לחבירו ונשארו בקדושתן ביד חבירו - אין בזה שום איסור הרי הוא יאכלם בדיני קדושת שביעית – וכן מבואר בסוף המשנה – "ולכולן הוא נותן מתנת חנם" - כ"כ החזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ב].

ועפ"י הקשה החזו"א דאיזה איסור יש במשנה בנותן פירות שביעית או דמי שביעית עבור פעולה – הרי ע"כ שהקדושת שביעית לא פקע מהפירות שביעית כיון שאין להם על מה לחול, וממילא דבנותן פירות שביעית לבייר [שחופר בורות ומספיק מים לבני העיר] או לבלן [שמחמם מרחצאות] או לספר [עבור שכר תספורת] או לספן [עבור שכר הספינה] ככולהו היה צריך להיות מותר – ואיזה איסור נתחדש כאן במשנה – הרי הפירות שביעית בקדושתן קיימי אצל זה שעושה לו את הפעולה.

וביאר בזה שארדבא - זה גופא יסוד האיסור של סחורה – והיינו להמציא שימוש חדש בפירות שלא היה בהם קודם בתור פירות שביעית או דמי שביעית, דכיון דניתנו לאכילה שתייה וסיכה ולשימוש של הנאתן וביעורן שוה – א"כ הכא שהוא חידוש מכת הפירות שביעית או הדמי שביעית שימוש חדש שבמרחצאות או בספר וכדומה – דכל זה בכלל איסור סחורה.

בנתניה לבייר עבור שתיית אדם או גם לחפירת בור עבור שתיית אדם.

במשנה מבואר "שנותן הוא לבייר לשתות" – והיינו לשתות מותר לאפוקי מהרישא שהוא נותן לבייר עבור מים לבהמתו או לכבוסה ולמשרה, וכמבואר בר"ש - והיינו דכיון דהנך אינם הנאתן וביעורן שוה, א"כ שוב חשיב כמחדש שימוש שאין בפירות שביעית, ולגבי אכילת בהמתו אף דהנאתן וביעורן שוה אכן כיון שהפירות שביעית או הדמי שביעית הם מאוכלי אדם שוב אסור לעשותן לאוכלי בהמה, וממילא דאי איירי בדמי שביעית שבאו מכה אוכלי בהמה אז שפיר מצי ליתן לבייר עבור מים לשתיית הבהמה.

אלא שיש לדון האם איירי בבייר שהוא נותן לו את המים או שהוא חופר בורות למים, ועיין היטב בר"ש וברמב"ם [פ"ו ה"א] ובמהר"י קורקוס [שם] – וכבר האריך בזה במשנת יוסף בשיטות הראשונים בזה.

עכ"פ אם הוא חופר ולא רק נותן לו מים – א"כ תמוה מאד דמה מהני מה שהמים הוא לאדם הא סו"ס החפירה היא פעולה שדומה לפעולות של ספר ובלן, וצ"ע, ועיין במשנת יוסף שהביא שבאמת יש שיטות שאוסרים עד כמה שהדמי שביעית הוא עבור החפירה, אכן סו"ס שיטת הר"ש שמתר גם עבור החפירה וצ"ע.

חידוש גדול של המקד"ד דמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש.

למדנו לעיל דאם הוא נותן לו 'מים' עבור 'כביסה ומשרה' דאסור – כיון דהנך שימושים אסורים בפירות שביעית, ולכאוף לשיטת רבי יוסי בב"ק [ק"ב]. ובסוכה [מ'] דמתיר כביסה ומשרה בפירות שביעית דיריש לכס לכל צרכים ולא בעי דווקא הנאתן וביעורן שוה, א"כ ה"ה דמותר לתת פירות שביעית עבור מים להנך צרכים – כן היה נראה מסברא.

אולם הר"ש הביא מהירושלמי דמשמע דר' יוסי שרי לתת לבייר עבור מים לכביסה דקסבר שיש בהם משום חיי נפש – והביאו כן מרבי יוסי לגבי מעין של בני העיר בפרק בתרא דנדרים [פ':] – אמר רבי יוסי כבישתן קודמת לחיי אחרים, ולא לבלן מחמת מרחץ אפילו ר"י מודה שאמר בירושלמי [שביעית פ"ח ה"ה ונדרים פ"א ה"א] שאדם מגלגל ברחיצה ואין מגלגל בכביסה, והתם בנדרים אמרין דאלימא ליה לר"י כביסה מרחיצה.

ותמה בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה אמרין] דלמה לי לטעם דר"י ס"ל דכביסה יש בו חיי נפש, ומשמע נמי דרק בכביסה פליג אבל למשרה לא, הא ר' יוסי חולק על כל הך כלל של הנאתן וביעורן שוה וס"ל דנותנין פירות שביעית גם לתוך המשרה וגם לתוך הכבוסה דס"ל דלא בעינן הנאתן וביעורן שוה, וכן לבלן לרחיצה אמאי אסור נהי דאין בהן חיי נפש כמו כביסה אטו פירות שביעית ניתן רק לדבר שהוא חיי נפש.

ותירץ בזה המקד"ד דהכא מיירי דווקא בדמי שביעית הלכך שאני דמי שביעית חמירי משביעית, ואין הטעם הכא לפי שאין הנאתן וביעורן שוה, אלא שנתחדש הכא 'כלל חדש', והוא - דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, וליכא בהם דין הנאתן וביעורן שוה גם בשיטת רבנן דר"י.

ויסוד זה למדנו בתוספתא – מובא לעיל בר"ש [פ"ז משנה ב'] דנתחדש דחלוקין ניהו דמי שביעית משביעית עצמו דדמי שביעית אין לוקחין בהן אלא לאכילה ולא לכל הנאות, דזהו דאיהדר להו ר"מ לחכמים [שם] דמחמיר אני בדמים מבעיקר, והיינו שהשמך של שביעית מדליקין בו – אבל מכרו ולקח בו שמן אחר אין מדליקין בו – והיינו טעמא דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה – ותו לא, [אולם עיין לעיל [שם] מהלכים אחרים בתוספתא].

וממילא דזו נמי שיטת רבי יוסי - דאף דלדידיה לא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ומהני לכל צרכים, אבל בדמי שביעית שאני, אלא דס"ל לר"י דכביסה – כיון שהוא חיי נפש חשיב כמו אכילה ומותר.

מיישב בזה את קושי' התוס' בכורות בלקיחת בהמה טמאה בפירות שביעית.

ע"ד זה יישב נמי את מה שהקשו התוס' בכורות [י"ב: ד"ה ודאין] דאמאי אין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר חמור בבהמת שביעית, הא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ועיין לעיל [פרק ז' משנה א'] מה שנתבאר בזה למה מיקרי הנאתן וביעורן שוה.

ותירץ בזה המקד"ד דלפי יסוד הנ"ל רק בפירות שביעית עצמן מותר כל דבר שהנאתן וביעורן שוה, אך ליקח בדמי שביעית צריך רק אוכל נפש עצמו, ומש"ה בהמת שביעית שהיא דמי שביעית שנלקחה בפירות שביעית אין לוקחין בדמי שביעית רק בהמה טהורה שהיא לאכילה ולא בהמה טמאה, דאף מים לשאר תשמישין אין לוקחין – ועיין לעיל מה שנתבאר בזה בדרך אחרת מהמקד"ד.

משנה ו

[1] תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה, אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה, רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבוד ומכניס לבודידה:

רע"ב משנה ו

במוקצה – כלי המיוחד לקוץ בו תאנים קרוי מוקצה:

בחרבה – סכין, לשון חרב. וטעמא משום דכתיב [ויקרא כה] ואת ענבי נזירך לא תבצור כדרך הבודצרים:

עריבה – שלשים בה את העיסה:

ובקוטב – עץ גדול וכבד ובראשו אבן גדולה שנותנים על הזיתים בבית הבוד, נקרא קוטב:

בודידה – בית הבוד קטן בעין עריבה:

רבי שמעון אומר כו' – והלכה כרבי שמעון:

ציונים והערות משנה ו

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה" – מתובר או תלוש.

אסור מה"ת לקצור כדרך הקוצרים, אבל מלאכות בתלוש הם מדרבנן וכמבואר בלשון הר"ש [כתב יד], וע"ע בר"ש לעיל [פרק ו' משנה ב'], [והתורה זרעים לא ראה את הכתב יד ונקט שגם בתלוש זה מה"ת], כפיפא של המשנה קאי במלאכות בתלוש, ונחלקו אי גם ברישא בדין "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה" – האם זה קאי במחובר או בתלוש, שהר"ש בפירוש הראשון פירש דקאי בחיתוך בכלי שרגילים לקצור בהם, וכן פירש הרע"ב, והיינו מלאכה במחובר, ובפירוש השני פירש דקאי במעשה ליישב תאנים וזה כבר בתלוש וכן פירש הרמב"ם.

פלוגתת הר"ש ור"ת באיסור קצירה, האם גם מהפקר או רק משמור.

נחלקו הראשונים באיסור קצירה בשביעית, דשיטת הר"ש כאן במשנה [ד"ה לבודידה – מכת"י] וכן מבואר בדבריו לעיל [פ"ו מ"ב ד"ה לא במחובר] דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, אבל בהפקר ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים.

אולם שיטת התוס' בסוכה [ל"ט: ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשניני, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וזה דין בפני עצמו בלי שייכות לקצירה, אולם בהפקר יש איסור קצירה אלא דהתם אנו מחלקים בין כדרך הבעלים דאסור לשלא כדרך הבעלים דמותר – ועיין חזו"א [סימן י"ב ס"ק ה'] שדייק מהרמב"ם דגם בהפקר איכא איסור קצירה וכדעת ר"ת.

שורש הדברים – כמבואר הכא בר"ש הוא כן, ונקדים בדברי התו"כ:

כתוב בתו"כ, "את ענבי נזרך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאנים של שביעית, אין קוצים אותם כמוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושין זיתים בכד, וכו', עכ"ל.

פלוגתתם תליה בביאור דרשת התורת כהנים.

פלוגתת הראשונים תליה בביאור דברי התו"כ, דשיטת הר"ש דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, והיינו תחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בזה הוא רק כדרך הקוצרים והיינו כמפורש בהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר דלא מיירי התו"כ כלל, התם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים.

הר"ש סמך דבריו על התו"כ ובזה ביאר דאף דפשיטא דקרא מיירי בקוצר ובוצר במחובר, וכל הני דרשות בתו"כ שמובאים במשנה מיירי בתלוש, ובתלוש איכא איסור רק מדרבנן, ומה"ט התירו הנך עבודות בתלוש בסורי, אכן סו"ס קרא אסמכתא הוא, ולהכי הביאוהו הכא.

אולם כאמור - שיטת התוס' בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וזה דין בפני עצמו בלי שייכות לקצירה, ודין זה יליף לה התו"כ ד"נזרך" אסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא, דאין בה אכילה - עיין בזה בתוס' ביבמות [קכ"ב].

לפי"ז יהיה מוכרח שהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלא כדרך הבעלים מותר, היינו ע"כ רק בהפקר - והדרשות בתו"כ מתחלקים לתרתי.

סיכום המחלוקת - ושורש פלוגתת רש"י ורבתינו באיסור שמור.

ולסיכום - למדנו הכא שר"ת מחמייר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' בר"ה [ט'. ד"ה וקציר הב'] וכן הוא בתוס' בב"מ [נ"ח. ד"ה לשמור] ובמנחות [פ"ד]. וביבמות [קכ"ב], ויסוד המחלוקת בזה הוא האם שני הדינים בתו"כ תלויים זה בזה, או דחידא גניחו.

והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו בזה דנחלקו רש"י ורבתינו האם איכא איסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכח לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עוקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דהנך תרי דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתו"כ.

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך" - שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם, ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזרך" - שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר, והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבוצרים קאי רק בשמור, ודו"ק.

קושיות התוס' על שיטת הר"ש.

והק' התוס' בב"מ [נ"ח]. דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, והיינו דבא להקשות בזה על שיטת הר"ש ורש"י, והקשה מהמבואר בריש מו"ק דבצירה היא תולדה דקצירה, וביאר התורת זרעים דתוכן הקושי' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר, ואי רק בשמור אז ע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, ולא שייך בזה אבות ותולדות.

מבאר דאיכא ב' דינים של קצירה, א' מצד עבודת הקרקע וא' מצד קצירה כדרך הקוצרים.

והידיד התורת זרעים דצריכים להקדים ביסוד דינא דקצירה ובצירה בשביעית דמוכרח שנאמרו בזה ב' דינים שונים, ומצאנו כן ברמב"ם.

דמצד אחד יעויין ברמב"ם בריש הלכות שביעית דצריכים לשבות מעבודת הארץ והאילן, וכלל שם גם קצירה ובצירה בהד"י זומר וזורע, ומשמע דאסורים מצד זה שהם עבודת הקרקע והאילן, ממש כזורע וזומר, והוסיף דרק אלו האבות ותולדות של מלאכת שביעית, ומה"ט אין עוד.

אולם להלן הוסיף בזה הרמב"ם עוד דין, דיעויין בריש פרק ד' שכתב "דלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שביארנו", וכפשוטו הלשון "כמו שביארנו" מתייחס לריש הל' שביעית דכללם בהד"י שאר עבודת הארץ, ושם בהלכה כ"ב כתב כעין זה נמי לגבי בוצר, וז"ל, "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר וכו', ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה".

ודייק התורת זרעים [כאן] דתרי איסורים נכללו בהד"י איסור קצירה א' מצד עבודת הקרקע והאילנות, ב' מצד כדרך הקוצרים וכדרך הבוצרים, ויסוד האיסור בזה הוא שזה איסור אסיפה, ובריש הלכות שביעית מיירי רק מצד אבות ותולדות שזה מדיני המלאכה והעבודת קרקע ואילנות, ולהלן פ"ד מיירי לענין הלאו הנוסף של "קצירה כדרך הקוצרים", וכן הוא במקד"ד [ס"י נ"ט ס"ק ו' ד"ה כתב הרמב"ם רפ"ד, ובד"ה אמרינן כמו"ק, ובד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד הכ"ג], וכתבו דמלאכה מצד עבודת הקרקע איכא חומרא וקולא, דמצד עבודת הקרקע הוא רק עובר במתכוין לעבודת הקרקע, ומאידך, הכא ליכא היתירא שיקצור שלא כדרך הקוצרים.

והסברא בזה ביאר התורת זרעים, דפשיטא דכל היתירא דשינוי רק שייך בקצירה מדין אסיפה, אבל אי מצד מעשה מלאכת עבודת קרקע בזה לא שייך כל הנך שינויים, דשינוי מעט מעט אינו שינוי בגוף המעשה, ושוב א"א לומר שחסר בעיקר צורת קצירה.

מיישב בזה את קושיות התוס' על שיטת הר"ש.

ובזה מיושב שיטת הר"ש דהר"ש מיירי התם בלי כוונה לתועלת הקרקע, הלכך ליכא איסור בהפקר, אבל הר"ש יודה דבקצירה ככוונה לתועלת הקרקע והאילנות דבזה איכא איסור נוסף, ובזה מיירי בסוגי' כמו"ק, וכל דברי הר"ש לפטור בהפקר היינו בלי כוונה לתועלת הקרקע, והיינו ממש ע"ד הרמב"ם, דשני איסורים נאמרו בפרשה זו, ודו"ק.

חידוש נוסף דמהני שינוי בתלוש גם אחרי שהקצירה במחובר היה כדרך הקוצרים.

מבואר במשנה שיש דינים לשנות גם במלאכה במחובר וגם בתלוש - אולם עיין במנ"ח [מצוה שכ"ט ס"ק ג'] שדייק מלשון הרמב"ם שכתב "כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר", דמלשון זה משמע דגם שינוי בתלוש בהעמדת הכרי ודישה דג"כ פוטרו ממלקות על הקצירה, דרק בכל הנך תנאים כהדדי הוא דקעבר, אף דכבר קצר במחובר, וזה תמוה - הרי מה מהני מה שעושה שינוי אחרי שגמר את הקצירה באיסור דמה מהני שינוי אח"כ בתלוש.

וביאר בזה בתורת זרעים - הנ"ל - דכיון דיסוד האיסור מצד דרך הקוצרים הוא דין ב"אסיפה", וממילא דהשינוי לעשות שלא כדרך הקוצרים הוא גם ב"אסיפה" אף דזה כבר תלוש, ולכן יהנה בזה שינוי בדישה ודריכה וכתישא אף דבקצירה עצמה במחובר הוא קצר כדרך הבעלים, והיינו דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה, וא"כ ה"ה דפעולות אחרות בתלוש איכללו בהד"י האסיפה.

תוספת דברים ומהלך חדש בכל הענין.

וע"ע במילואים [בקונטרס סוף הפרק על משנה זו - ושם פרק א'] שהבאנו עוד מהאחרונים בזה לחלק בין הנך תרי דינים, ונתבאר שיש ד' אופנים דחזינן דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה והנהגת בעלות:

[א] ממה דמהני בה שינויים גם בתלוש אחרי שכבר קצר - וכדלעיל.

[ב] מדמהני בה שינוי של מעט מעט אף שאינו שינוי בגוף המעשה.

[ג] ממה דמקילין בשדה של אחרים - עיי"ש במילואים].

[ד] ממה דמתמירים בקצירה ע"י עכו"ם - וכמבואר בחזו"א [מובא במילואים שם], ופשיטא דבקצירה שהיא מעשה מלאכה דליתא לכל הנ"ל, הרי לנו כמה נפ"מ לדינא בזה הנך תרי קצירות.

ואכתבי צ"ב שיטת ר"ת בזה - דלדידיה מה יסוד ההיתר של קצירה שלא כדרך הקוצרים, ועיין מה דנתבאר בזה במילואים [שם - עיי"ש בפרק ב'].

איברא דעיי"ש עוד במילואים [שם - ועיי"ש פרק ג'] שדחינו את כל דברי האחרונים בהנך תרי דינים, והוכחנו שהדברים נסתרינן מיניה וביה בדברי הרמב"ם בספר המצוות, עוד הקשינו דבעיקר האי קצירה שחידשו שיש סוג קצירה שהיא לתועלת הקרקע, והיא קצירה של עבודת קרקע, דפשוט שאינו כן, שהרי באמת - כל קוצר שהוא לתועלת הקרקע או לאילן הוא בכלל מנכש או זומר, וקושי' זו היא סתירה גדולה לעיקר המהלך של האחרונים ברמב"ם.

וכן הק' החזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'], וז"ל "אבל קשה דקצירה לענין שבת הוא דוקא בצריך לעצים, אבל מה שמשיב חשד ואילן אינו אלא תולדת נוטע, ואינו בכלל קוצר וכו', ואינו נזכר בגמ' בשם קוצר אלא בשם ניקוש וכיסוח, ועוד דלא מצינו קוצר תבואה וכו' ענבים שיהא לתקן", עכ"ל, וכבר העיר בכענין זה במעדני ארץ [סי' ג' סוס"ק ח'] דאין זה יותר מאיסור דרבנן מצד תולדה דחורש.

וראיתי בפאת השולחן [סי' כ"ג ס"ק י"ב] דנקט דבאמת כוונת הרמב"ם בקצירה ובצירה לעבודת הקרקע ואילנות היינו דעובר מצד זומר ומנכש, אכן זה נסתר מהרמב"ם מיניה וביה, עיי"ש - ומחמת כל הנך קושיות סללנו דרך חדשה בהאי ענינא - עיי"ש במילואים [שם - ועיי"ש פרק ג'], ועפ"י כל הנ"ל נתבאר בדרך חדשה פלוגתת הר"ש ור"ת הכא עפ"י דרכו של החזו"א - עיי"ש [פרק ד].

במה שיש לתמוה בשיטת הר"ש - וג' דרכים בחזו"א בביאור שיטתו.

בעיקר שיטת הר"ש יש לתמוה טובא - הרי אם לא הפקירו בשעת הקצירה א"כ ממילא אסור גם בשלא כדרך קצירה דהרי איכא חובת הפקר, וממילא הוא כבר עובר בעשה של ונטשתה, ושוב לא משכחת לה היתר קצירה אף בשלא כדרך הקוצרים כיון דממילא אסור לשומרה מטעמא דהפקר, וא"כ באיזה אופן מיירי הר"ש כשכא לאסור כדרך הקוצרים ולהתיר שלא כדרך הקוצרים, ועל זה מצאנו ג' דרכים בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"ב ובסי' י"ב ס"ק ח'].

בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"ב] הביא ב' דרכים, א' י"ל דבשלא כדרך הקוצרים איכא רק עשה מצד מצות ונטשתה וליכא מלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואה"נ דבדרך הקוצרים אינו מותר, אלא דעכ"פ מידי מלקות הוא נפטר, ובקצירה בדרך הקוצרים ניתוסף לאו של קצירה, ב' בקוצר במשומר של חבירו אינו עובר על ונטשתה, דרך בבועלים איכא דין הפקר, ואיתרבי הכא אסור של קצירה כדרך הקוצרים במשומר אף בחבירו שאין עליו דין ונטשתה, הרי לנו דבחבירו חיילא היתירא דשלא כדרך הקוצרים.

אכן יעויין היטב בחזו"א [סי' י"ב ס"ק ח'] דצייד בזה בדרך שלישי להחמיר, דאה"נ דלר"ש בשמור אסור ואיכא לאו גם בשלא כדרכו, והיתירא דתו"כ לא קאי בזה, ורק בשמור שעה אחת שאח"כ הפקירוהו הוא דמיירי התו"כ ובוזה איכא אסור בקצירה כדרכו, ובוזה היתר התו"כ בשלא כדרכו, ולפי"ז נתחדש, דרך בהפקר מעיקרא מותר גם בכדרך קצירה, [ובזה חידש ר"ת דג"כ בעינין שינוי מכדרך הקוצרים], עיי"ש, עכ"פ לר"ש ע"כ מיירי דהיה משומר שעה אחת ושוב הפקירו, דאז הדין הוא כדרך אסור ושלא כדרך מותר, דשוב לא עבר על עשה דונטשתה.

הרי לנו ג' דרכים בר"ש, או דאה"נ דליכא היתירא של שלא כדרך אלא דזה פטור מלאו וממלקות, או דאיכא היתירא עכ"פ בשל חבירו ובשל חבירו נאמר הלאו של כדרך הקוצרים בשמור, או דהלאו של כדרך הקוצרים נאמר אחרי שכבר לא עובר על שמור, דכבר הספיק להפקיר לפני הקצירה - ועיין בדברינו במילואים [שם - ועיי"ש פרק ד'] שהוכחנו כדרך הראשונה בשיטת הר"ש - דמפורש כן ברמב"ן.

משנה ז

[ז] אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול רבי שמעון מתיר ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור:

רע"ב משנה ז

שלא יביאנו לידי פסול - שאם נפסל בשביל שמן של תרומה ישרף הכל, ונמצא גורם לפירות שביעית שלא יאכלו: ורבי שמעון מתיר - להביא קדשים לבית הפסול. ואין הלכה כר' שמעון:

והאחרון אחרון נתפס בשביעית - כיצד, לקח בפירות שביעית בשר הבשר והפירות מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים יצא בשר ונתפס דגים לקח בדגים שמן יצאו דגים ונתפס השמן, וחייב לבער הפירות והשמן, נמצא אחרון אחרון נתפס. והפרי של שביעית עצמו אסור לעולם, ומפקינן לה מדכתוב [שם] כי יוכל היא קדש, מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאת לחולין, ת"ל [שם] תהיה בהוייתה תהא:

ציונים והערות משנה ז

פלוגתת הראשונים בדין המשנה - דאין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה - אי מצד הפסד תרומה או מצד הפסד שביעית.

מבואר במשנה ד"אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לבית הפסול", ונחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ם [בפי' המשנה] מפרש דהכוונה בזה הוא דחיישינן שמא יביא את ה"שביעית" לבית הפסול, והיינו משום שאם יפסל התרומה ישרף הכל, ונמצא שגורם ש"פירות שביעית" לא יאכלו. אולם הר"ש פירש דחיישינן שמא יביא את ה"תרומה" לבית הפסול כיון דשביעית אין לו אלא עד זמן הביעור, וכבר עמדו בפלוגתא זו ברע"א ובתוס' חדשים ומשנה ראשונה, וכן הוא במהר"י קורקוס [תרומות פ"ה ה"ד], והביאו גם מרש"י [זבחים ע"ו] דסובר בזה כהר"ש, ועיין בר"ש סיריליאוי [במשנה] דג"כ למד כרש"י וכהר"ש, וכ"ה ברב מלכי צדק.

אולם הגר"א בשנו"א אזיל בזה בדרכו של הרמב"ם - וכן מבואר ברמב"ם בהלכותיו [פ"ה ה"ד] שסידר הלכה זו ביחד עם ההלכות של הפסד פירות שביעית, וכבר דייקו כן באחרונים - עיין בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק מ"ב], וכן משמע מהרדב"ז אף שהביא נמי את שיטת הר"ש.

ועיין עוד בתורת הארץ [שם] דהנפ"מ בפלוגתא זו יהיה האם מותר לבשל בשביעית שאין בו דין ביעור דאז ליכא הפסד לתרומה אבל אכתי איכא הפסד לשביעית - עכ"פ דעת הגר"א בשנו"א וכ"ה דעת החזו"א [סימן י"ד ס"ק י"ג] ששני הטעמים נכונים.

מביא פלוגתת האחרונים בדין "גורם הפסד בשביעית", ומביא הוכחה בשיטת הרמב"ם דמחמיר בזה עוד דסובר דחייבים לשמור פירות שביעית מהפסד, ולשיטתו אזיל.

ונראה דשורש פלוגתתם תלויה במה שכבר נחלקו האחרונים בפירות שביעית - דהנה - בעיקר דינא ד"גורם הפסד" כבר חולקים האחרונים, דמההרי"ט [ח"א תשובה פ"ג] סובר דליכא איסור של גורם הפסד בפירות שביעית, והביא על זה ב' הוכחות מהירושלמי, אולם כבר דחה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה הנה עמוד 439] הנך שני ראיות, וביאר דהך שמירה מהפסד דבעינן בתרומה בעינן נמי בשביעית, עיי"ש בדבריו.

ובאמת מהמקד"ד [שם] הוכיח כן עוד מהרמב"ם [פ"ה - ה"ה] דכתב "הלכה בהמה מאליה תחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה וכו'", ודייק, דלולי האי קרא היה חייב להחזירה וע"כ דצריך לשמור עליו מהפסד, והיינו דוקא כשיש סיבה להפסד כהך דחיה וכדומה, ולא בפירות דמצד עצם הטבע שלהם דמגיעין לידי הפסד דרק בהם א"צ שמירה, וזה גם בתרומה, ובתורת הארץ [פ"ח ס"ק מ"ג] ג"כ הביא ראיה זו, והוסיף בזה עוד [שם ס"ק מ"ד] דהפאת השולחן חידש ודייק ברמב"ם דכל זה בשדה, אבל בזכה פירות שביעית מהפקר, אז כבר אסור להניח לבהמה לאוכלו, ומבואר דלפי האמת איכא גוונא דרמי עליו דין לשמור מהפסד, ומבואר נמי דזה דין תורה, מדבעינן על זה דרשה - עכ"פ היה נראה דלפי האמת הרמב"ם אזיל בזה לשיטתו דפירש משנה זו מצד גורם הפסד לשביעית, לשיטתו שגורם הפסד אסור.

הרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו - דלדידיה ליכא מצות אכילה בפירות שביעית ולדידיה איכא הוכחה מהירושלמי לדין גורם הפסד.

ובאמת שהרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו - דלעיל [משנה ב'] הבאנו מהירושלמי "אין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעיפשה ולא תבשיל שנתקלקל צורתו" והבאנו שכבר דייקו בזה המקד"ד [שם] וכן הוא בתורת זרעים [שם] - דלכא"ו מכאן יש להוכיח כהרמב"ן נגד הרמב"ם - דנחלקו אי איכא מ"ע של אכילה בפירות שביעית, שהרמב"ן סובר שיש מצוה והרמב"ם חולק דליכא מצוה - ומשמע כאן כדברי הרמב"ן שכתוב כאן שבפת שעפשה ליכא חיוב אכילה ומשמע דתמיד יש חיוב אכילה.

אולם הביא מהמגילת אסתר [שם] שדחה דלפי הרמב"ם יש לומר דקס"ד דדווקא בהנך איכא חיוב אכילה כדי שלא יבואו לידי הפסד, מדין לאכילה ולא להפסד, הלכך שפיר הוצרכו לומר כן בהדי' - אבל אה"נ, דבררך כלל ליכא חיוב אכילה.

והבאנו מהתורת זרעים שדייק כן מפורש ברמב"ם עצמו שכתב דין זה של פת שעפשה במעש"ש [פ"ג הי"א] כפשוטו - והיינו שאין מחייבים אותו לאכול, אבל גבי פת שעפשה בשביעית [פ"ה ה"ג] כתב בלשון אחר - "ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה - כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר", הרי הכא איירי במטפל לאכילה, והיינו כנ"ל, דחיוב אכילה ממילא ליכא אלא דקס"ד דעכ"פ מחוייב לטפל בו כדי לא להגיע להפסד, וא"ש.

והמקד"ד [שם] - אחרי שדחה שאין כוונת הירושלמי מצד מצות אכילה אלא משום הפסד - דאם לא יאכלנו יפסד, שוב דייק שמכאן יהיה הוכחה דהגדר באיסור להפסיד פירות שביעית אינו רק שלא להפסיד בידים אלא צריך גם כן למנוע שלא יבואו לידי הפסד מאליהן, ועל זה אמרו שהחיוב למנוע גרם הפסד לא מחייב אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעפשה' - הרי דשוב אויל הרמב"ם לשיטתו בדין גרם הפסד.

משמרת תרומתי - האם גם בשביעית איכא דין כזה או לא.

הנה בתרומה מצאנו הלכה של משמרת תרומתי - ויש לדון האם גם בשביעית איכא דין כזה או לא, וכפשוטו נקטו דליכא הלכה כזו - אולם נראה דזה שורש פלוגתת הרמב"ם והראשונים כאן, ובשיטת הרמב"ם נתחדש שיש בזה דין משמרת - שו"ר שכן נקט נמי בכתבי מעדני ארץ, ונוכחיה שהרמב"ם אויל בזה עוד לשיטתו בדין זה - וכל זה יבואר להלן במילואים [סוף הפרק על משנה זו].

בדין חליפי שביעית.

"ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור" - בספיקת התורה זרעים - מדין חליפין או מדין פדיון - וג' נפ"מ בזה.

הראשונים הביאו כאן את הסוגי' בע"ז [נ"ד] - ומבואר שם דבלקח בפירות שביעית בשר, הבשר והפירות מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים יצא בשר ונתפס דגים, לקח בדגים שמן יצאו דגים ונתפס השמן, והייב לבער הפירות והשמן, נמצא אחרון אחרון נתפס. והפרי של שביעית עצמו אסור לעולם.

ועיי"ש בסוגי' שיש מקור מהפסוק - "כי יובל היא קדש, מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאת לחולין, ת"ל 'תהיה' בהוייתה תהא".

ועיינן בזה בתורת זרעים שהביא מהסוגי' שעיקר האי דין שאחרון אחרון נתפס היינו מדינא דפדיון כפדיון הקדש, אך יש לעיינן בפרי הראשון שהפרי עצמו אסור מגז"כ, האם זה משום דינא דפדיון - דהוי כפדיון מחודש דמהני עכ"פ לענין תפיסת דמים, אף שאינו יוצא לחולין, או דהא דתופסת דמיה אינו משום פדיון אלא משום חליפי שביעית, וכמו בחליפי ע"ז דנמי אסירי, וזה מה דילפינן מ'תהיה בהוייתה תהא' - דאין בה פדיון אלא חליפין.

וכתב שיש בזה ג' נפ"מ - וכדלהלן:

[א] מי שיאמר מפורש שלא רוצה לעשות פדיון ע"י מקח זה, דמדין פדיון לא מהני שלא מדעתו, דגם עיקר דינא דחילול דרך מקח אינו אלא מדעתו, ובכח"ג לא יתפוס את דמיו אבל אם הוא משום דין חליפין אין זה תלוי בדעתו ובכל גוויי נאסרין החליפין כחליפי ע"ז.

[ב] עוד נפ"מ אם ימכור הפרי שביעית ביותר מכדי דמיו, דאם הוא משום דינא דפדיון אינו תופס ביותר מכדי דמיו, וכדאיתא כן בירושלמי [פ"ג דמע"ש] גבי פדיון מעש"ש אבל אם הוא משום דין חליפי שביעית, כל מה שיוסיף בעבורם הוי הכל בכלל החליפין ואסירי.

[ג] עוד נפ"מ אם ימכור פירות שביעית המיוחדין לאוכל אדם בעד פירות שביעית אחרות המיוחדין לאוכל בהמה, דנתבאר לעיל בתורת זרעים [יריש פרק ח'] דאוכלי אדם ואוכלי בהמה, הם תרי קדושת חלוקות, ואם נימא דהוא משום דינא דפדיון בכח"ג לא שייך פדיון, כיון דכבר הם קדושות מצד עצמם, אף דאינה אלא קדושת אוכלי בהמה, אבל אם הוא משום דינא דחליפי שביעית, גם בכח"ג חל בהם דינא דחליפין ונתפסין בקדושת אוכלי אדם לענין שלא לעשות מהם מלוגמא.

ג' הוכחות שהפרי הראשון מדין חליפין איתנן עלה, ומחדש שבאופן שהשני לא יהיה בו פדיון שוב חזרה בו דין חליפין, ומיישב את קושי' התוס' האיך ע"ז ושביעית הוי להו ב' כתובים דתופס את דמיו.

ובספק זה הכריע התורת זרעים דהוי מדין חליפין מכמה סוגיות וכדלהלן:

[א] ההוכחה הראשונה - וז"ל: "אמנם נראה דהדבר מבואר בע"ז [ס"ב] דבי ר' ינאי יזפי פירות שביעית מעניים ופרעי להו בשמינית, אתו אמרי ל' לר"י, א"ל יאות הן עבדין וכנגדן באתנן מותר דתניא נתן לה ולא בא עליה וכו', ואם נימא דהוא משום דינא דפדיון א"כ פשיטא הוא דפדיון לא הוי אלא א"כ הפירות שביעית הם עדיין בעין, ומה שייך הוא להא דאתנן, וע"כ מוכח דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו אלא משום דינא דחליפין, וע"כ שפיר מסתפק הגמ' בזה ושפיר מדמה לה להא דאתנן דהוי נמי כחליפין"

[ב] ההוכחה השנייה - וז"ל "וכן משמע נמי בסוכה [מ'], בהא דפליגי שם ר"א ור"י בחילול פירות שביעית, דר"א אמר אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח ור' יוחנן אמר בין דרך מקח בין דרך חילול, מ"ט דכתיב כי יובל היא קדש, מה קדש בין דרך מקח בין דרך חילול אף שביעית, ומסיק ר' אשי מחלוקת בפרי שני אבל בפרי ראשון דברי הכל דרך מקח אין דרך חילול לא, ולכאורה קשה, כיון דילפינן מקרא דקדש דבין דרך מקח ובין דרך חילול, מנין לנו לחלק בין פרי ראשון לפרי שני, וע"כ נראה מוכח מזה דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו מטעם דינא דפדיון אלא משום דין חליפי שביעית, וע"כ שפיר מחלקינן בזה בין פרי ראשון לשני, משום דהא דילפינן מקרא דקדש דבין דרך מקח ובין דרך חילול אינו אלא בדינא דפדיון, אבל לא בדינא דחליפין."

[ג] ההוכחה השלישית - וז"ל "ובזה יבאר מה דהגמ' בע"ז [נ"ד] יליף בערלה וכלאי הכרם דלא תפסי דמיהן משום דהוי ע"ז ושביעית שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדן, והקשו בתוס' [שם] תימה הא אי שניהם שוין דע"ז חליפי חליפין אסורין עד סוף כל העולם ובשביעית דוקא אחרון נתפס והשאר מותרין וא"כ אי הוי כתיב חד לא אתי חברי מיני, עכ"ל, אבל לפי הנתבאר דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו מטעם פדיון אלא משום דין חליפי שביעית ניחא שפיר, משום דנראה, דגם בפרי שני, לבר דינא דפדיון, יש בו נמי דינא דחליפי שביעית, דהא דדרשינן תהי' בהוייתה תהא דוקא בפרי ראשון אינו אלא לאפוקי מיני' דינא דפדיון, אבל מכיון דידעינן דבתורת שביעית יש בו דינא דחליפין, שוב אין לחלק בזה בין פרי ראשון לשני, ונמצא מעתה דגם בפרי שני אם הוא באופן דלית ב' דינא דפדיון כגון בהנך גוויי הנ"ל שלא ירצה בפדיון או אם ימכור ביתר מכדי דמיו, יהיה אסור לעולם משום דין חליפי שביעית, והיינו ממש כחליפי ע"ז, דמצד דינא דחליפין ע"ז ושביעית שוים הם, עכ"ל - ועיינן להלן דרך אחרת מהאור שמח בישוב קושי' התוס' מב' כתובים.

פלוגתא בחזו"א בחידוש זה.

נתחדש בתורת זרעים חידוש גדול - דבאופן שהפרי השני לא נפדה ע"י הפרי השלישי - דשוב חיילא בו דין חליפין - ושניהם קדשי בקדושת שביעית, אכן עיינן בקה"י [סימן כ' ס"ק ד'] מה שדן בזה והביא שהחזו"א דן בזה - עיי"ש דמתחילה נקט כהתורת זרעים, אבל שוב חזר בו עיי"ש, ועיינן בזה להלן [משנה ח'] לגבי קיני זבין.

בפלוגתת הרמב"ם והתוס' במוכר בהקפה אי חיילא בדמים דין דמי שביעית.

עיינן בקה"י [ע"ז סימן כ"ג] שהביא פלוגתת התוס' והרמב"ם בע"ז [ס"ב] דבתוס' מבואר דע"ז ופירות שביעית שמכרם בהקפה - ושוב שילם עליהם דליכא בזה דין דמי שביעית וחליפי ע"ז, דכל שקנה קודם במשיכה שוב אין הדמים דמי שביעית וע"ז, אולם הרמב"ם חולק דגם בקונה בהקפה - כל ששילם עליהם חיילא קדושת שביעית בהנך דמים, וכן בע"ז כה"ג.

ובביאור שיטת הרמב"ם רצה לפרש כך - דהנה - בעצם הדין דמי שביעית תופסת דמיה - והפרי הראשון של שביעית לא הותר - הרי מדמינן שם ע"ז לשביעית דשניהם תופסים דמיה, והרי גדר הדין חליפי ע"ז מבואר בסוגי' [נ"ד] "אמר קרא, והיית חרם כמוהו, כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו", ועפי"ז פירש דא"כ גם כשכבר נתן מקודם את הע"ז בהקפה - ורק נתן תמורתו אח"כ - דג"כ חיילא ביה איסור חליפיו דסו"ס הרי זה בכלל כל דל"כ שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו" - וממילא שגם בשביעית הדין כן.

אולם תמה בזה דסו"ס קשה להרמב"ן [שם] מודה להתוס' דהיא שהשביעית וע"ז כבר אינם בעולם דשוב לא תופס דמיה וקשה דלמה לא תופס דמיה ולמה לא אמרינן בזה הך כלל ד"כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו".

ועיי"ש מה שהביא מהחזו"א – והביא לזה סמוכין מהר"י מיגאש, אךן בסוף פירש את הדברים דאף שהמהלך בזה הוא "כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו" – והרי נתהווה ממנו גם באופן שיש הקפה – אולם עיקר הגדר הוא ששביעית תופסת דמיה – והתפסה זו צריכה שיהיה בעולם קדושת שביעית, וכל דאיתא בעולם קדושת שביעית שוב נמשכת ונתפסת ממנו האי קדושת שביעית לחליפיו ודמיו, וכל שאינן בעולם שוב אין להם שורש שממנו יכולים לקחת ולמשוך את הקדושת שביעית – עיי"ש.

ספיקת התורת זרעים – בשוה מנה על פרוטה.

עיי"ן בתורת זרעים שהסתפק בפדיון שביעית אם צריך דוקא שויו או דאם גם בחילל שוה מנה על שוה פרוטה מחולל כהקדש ומע"ש, ונקט דמסתברא שזה כהקדש, אולם הוסיף דצ"ע בדינא דחליפין בשביעית וע"ז, אם צריך בהו דין ממון, והיינו דווקא פרוטה או גם בהחליף על פחות מפרוטה ג"כ נאסרין משום חליפין, וצ"ע.

דרכו של האור שמח בישוה קושי' התוס' דהאיך ע"ז ושביעית הוי להו ב' כתובים דתופס את דמיו.

הבאנו לעיל את קושי' התוס' בקדושין [נ"ח]. דלתפוס דמיה ע"ז ושביעית הוי שני כתובים, ותמהו – דהא שביעית אחרון אחרון נתפס, והראשונים יוצאים להיתר גמור, לבד פרי שביעית עצמו.

ומצאנו ישוב לזה בדברי האור שמח [מאכלות אסורות פרק ח' הלכה י"ז].

וז"ל: "דבעו"ג אסרה התורה 'קיומו וההנאה ממנה', לכן מה שאתה משיג עבורו הרי הוא 'גורם לקיומו ולהנייתו', לכן אסור 'כל' חליפיו, אבל שביעית הוא בעצמו מותר באכילה, רק 'דרך המקח' ממנו אסור, וכיון שהמחיר ששיג עבורו נתפס בקדושת שביעית, א"כ אם כל הריוח ששיג ממנו יהא נתפס בשביעית, דהמכוון הוא האחרון, והוא נתפס, הרי נקנס במה שעבר על האיסור, כיון 'שלקיימו ולאכלו' היה מותר, רק 'לסחור' בו אסרה התורה, וכיון שאחרון נתפס הרי נקנס במה שעבר. אבל ע"ז דקיומו והנייתו אסור, א"כ כל מה שאתה משיג ממנו צריך להיות אסור בהנאה כמוהו, בשביל שגורם הקיום, ודוק היטב".

נחלקו תנאי אי הפרי השני בשביעית נתפס רק דרך מקח או גם דרך חילול – ותלוי בעיקר הגדר של שביעית תופסת את דמיו וגם תלוי אי הוי ב' כתובים או לא.

אולם הוסיף האור שמח דסברא זו תלויה במחלוקת בסוכה [מ':] – וז"ל: "ולפי מה שביארנו דמשום זה חשיב הגמרא לזה שני כתובין הבאין כאחד, אף דעל ידי חליפין רק אחרון אחרון נתפס, משום דאין איסור בפירות שביעית, רק הסחורה אסורה בהן, וכיון שקנסתו תורה דאחרון אחרון נתפס, שהאחרון הוא המכוון בהמקח – לכאורה תליא זה בפלוגתא אם פרי שני תופס פרי שלישי רק דרך מקח, דאז א"ש סברתינו, אבל אם נאמר דפרי שני דין 'הקדש' יש לו, וגם דרך 'חילול' תופס, ש'מחלל' עליו בלא מקח כלל, אז לא דייק הך דתופס דמיו משום איסור הסחורה ולא הוי חדא בקתא עם עובד גילולים כלל, דמה שבארנו דההשקפה רק על האיסור שיש בהנך פירות הקודמין אותו איסור תופס דמיו, זה אינו, כיון דאף דרך חלול תופס דמיו.

ולפ"ז, השמועה דתלי הך דחליפי חליפין של עו"ג בדרשא דקראי בפלוגתא דשני כתובין אם מלמדין אתיא כמאן דאמר דפרי שני אינו תופס דמיו רק דרך מקח, יעוין סוכה [מ':] ובחידושי הריטב"א [שם ל"ט. ד"ה ואם אמר] דפליגי תנאי בהא מילתא, אבל למאי דקיי"ל דפרי שני תופס דמיו דרך חלול, לא שייך לשני כתובין, ואם כן אתי שפיר פסק רבינו, דפסק דחליפי חליפי ע"ז אסורים אף על גב דסבר שני כתובין הבאים כאחד אין מלמדין, ויעוין פ"ח מהלכות עו"ג, ובכסף משנה [שם], ומש"כ שם בס"ד" עכ"ל.